

POLSKA AKADEMIA NAUK

Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa

SPRAWOZDANIE

z działalności naukowej

Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa

w 2005 roku

Warszawa, luty 2006

Spis treści

I.	Ogólna charakterystyka działalności naukowej Instytutu.....	3
II.	Główne wyniki badań prowadzonych w Instytucie w 2005 roku	22
III.	Wyniki uzyskane w wybranych tematach realizowanych w IRWiR PAN w 2005 roku.....	28
IV.	Projekty badawcze - "granty".....	59
V.	Współpraca z zagranicą.....	61
VI.	Seminaria ogólnokrajowe zorganizowane w 2005 roku.....	70
VII.	Aneks - wykaz publikacji za 2005 r.....	71

I. Ogólna charakterystyka działalności naukowej.

Rok 2005 rozpoczął okres realizacji nowego programu badawczego Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN przewidzianego na lata 2005-2008, zatytułowanego „*Polska wieś i rolnictwo w Unii Europejskiej. Dylematy i kierunki przemian*”.

Realizacja tak sformułowanego programu poprzedzona była zmianami w strukturze Instytutu, w którym w roku 2004 powstał Zakład Integracji Europejskiej, specjalizujący się w analizie problemów związanych z konsekwencjami akcesji. Również w pozostałych jednostkach organizacyjnych Instytutu akcenty prowadzonych badań zostały rozłożone w taki sposób, aby problematyka wiążąca się z członkostwem Polski w UE wysuwała się na czołowe miejsce. Ponadto, w 2005 roku, z IRWiR PAN zostało złożonych do Ministerstwa Edukacji i Nauki 8 propozycji tematów grantowych, z których 5 uzyskało pozytywną opinię i przekazanych zostało do finansowania a 2 czekają na decyzję; znakomita ich większość związana jest pośrednio z głównym programem badawczym realizowanym przez Instytut. Złożone zostały także inne propozycje grantów, między innymi na konkursy Komisji Europejskiej, związane z tzw. Norweskim Instrumentem Finansowym itp. Tematy grantowe oraz udział pracowników Instytutu w wielu ciałach eksperckich, związanych np. z instrumentami Wspólnej Polityki Rolnej, polityki regionalnej itp. pozwala dodatkowo wzbogacić bazę informacyjną dla realizacji programu badawczego i związanych z nim tematów, stanowiących statutowe zadania Instytutu.

W roku 2005 w szczególności uwaga skupiona została na:

- uwarunkowaniach absorpcji funduszy służących rozwojowi obszarów wiejskich przedakcesyjnych i w pierwszym okresie po akcesji,
- regionalnych i lokalnych uwarunkowaniach sukcesu lub niepowodzeń w rozwoju społeczno-gospodarczym,
- mechanizmach pobudzania kapitału społecznego i ludzkiego w układach lokalnych, roli w tym zakresie systemu edukacji a także programów sprzyjających współdziałaniu instytucji i społeczności lokalnych (między innymi programu LEADER – Odnowy Wsi),

W roku 2005 trwała w dalszym ciągu współpraca Instytutu z szeregiem placówek zagranicznych w ramach Europejskiej Sieci Instytucji Zajmujących się Polityką Rolną i Obszarów Wiejskich ENARPRI (European Network of Agricultural and Rural Policy Research Institutes). Sieć uzyskiwała środki finansowe z UE, w ramach których IRWiR PAN bierze udział w realizacji projektu nt. „Modelowanie wielofunkcyjności rolnictwa europejskiego oraz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich” (V PR Nr QLK5 – CT – 2002-02481).

Podjęte zostały starania o zacieśnienie współpracy między młodymi pracownikami naukowymi IRWiR PAN, Cambridge University i Chińskiej Akademii Nauk Społecznych. Został złożony wniosek o środki finansowe, które pozwoliłyby na organizację kilkudniowego spotkania grupy przedstawicieli tych placówek (spotkanie ma mieć charakter konferencyjny), a oczekuje się, że jego rezultatem może być powstanie sieci placówek z Europy i Azji prowadzącej w przyszłości wspólne programy badawcze.

Z inicjatywy młodych pracowników naukowych IRWiR PAN przy Instytucie powstało internetowe Forum Młodych Naukowców zajmujących się problematyką obszarów wiejskich, „IUVENTUS RURALIS”. Forum jest miejscem dyskusji o sprawach wsi z perspektywy młodego pokolenia. Cele forum to: zaktywizowanie doktorantów i młodych doktorów do poznania się, prowadzenia badań oraz wspólne działanie reprezentantów różnych dziedzin naukowych, działających na rzecz obszarów wiejskich.

W 2005 roku Rada Naukowa IRWiR PAN nadała stopień naukowy doktora nauk ekonomicznych:

Mgr Małgorzacie Błazejowskiej z Politechniki Koszalińskiej na podstawie obronionej rozprawy doktorskiej pt.: „Uwarunkowania absorpcji środków przedakcesyjnych (na przykładzie obszarów wiejskich województwa zachodnio-pomorskiego”;

Mgr Urszuli Ziemiańczyk z Akademii Rolniczej z Krakowa na podstawie obronionej rozprawy doktorskiej pt.: „Liderzy i ich rola w rozwoju społeczno-gospodarczym obszarów wiejskich Małopolski”.

Dnia 19 grudnia 2005, w oparciu o Zarządzenie Dyrektora Instytutu Nr 5 z dnia 10 XI 2005 roku, działała Komisja, której celem był okresowy przegląd dorobku naukowego pracowników Instytutu w roku 2005. Podstawę oceny tego dorobku stanowił Regulamin przyjęty przez Radę Naukową 23 lutego 2000 roku i zatwierdzony przez Sekretarza Wydziału I PAN 12 stycznia 2001 roku.

Pracami Komisji kierował Przewodniczący Rady Naukowej prof. dr hab. Bogdan Klepacki.

Wszystkie rozpatrywane sprawozdania z realizacji planu badań Instytutu oraz z aktywności w sferze badawczej dotyczącej tematów grantowych, działalności eksperckiej oraz uczestnictwa w życiu środowiska naukowego zostały ocenione pozytywnie, a efekty pracy niektórych osób oceniono bardzo wysoko. Pracownicy Instytutu zapoznali się z wynikami pracy Komisji dotyczącymi poszczególnych osób. Nie wpłynęły żadne protesty dotyczące ocen zawartych w opiniach Komisji.

W pierwszej połowie marca 2006 roku odbędzie się sesja sprawozdawcza za rok 2005, w trakcie której zaprezentowane zostaną wyniki prac w siedmiu wybranych tematach. Sesja ta będzie miała charakter konferencji z udziałem przedstawicieli władz Akademii oraz zaproszonych gości.

- **Struktura organizacyjna Instytutu:**

Zakład Ekonomii Wsi

(kierownik: doc. dr hab. Leszek Klank)

Zakład Socjologii Wsi

(kierownik: doc. dr hab. Izabella Bukraba-Rylska)

Zakład Integracji Europejskiej

(kierownik: prof. dr hab. Jerzy Wilkin)

Zakład Socjologii Młodzieży i Edukacji

(kierownik: doc. dr hab. Krystyna Szafraniec)

- **Upowszechnienie wyników badań:**

Instytut Rozwoju Wsi Rolnictwa PAN jest ważnym zapleczem eksperckim dla wielu jednostek centralnych w Polsce. Pracownicy naukowci IRWiR PAN wykorzystują z powodzeniem swoją wiedzę dla wielu praktycznych rozwiązań w kraju, uczestnicząc w różnego typu komitetach i radach programowych powoływanych przez organa rządowe:

- **Prof. dr hab. Andrzej Wiatrak** jest stałym przedstawicielem IRWiR PAN (w roli eksperta) w Podkomisji nadzwyczajnej dla rozpatrzenia rządowego projektu ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego powołanej przez Komisję Rolnictwa i Rozwoju Wsi Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej;

- **prof. dr hab. Marek Kłodziński, prof. dr hab. Andrzej Rosner i doc. dr hab. Leszek Klank** są członkami (w roli ekspertów) dwóch Komitetów Krajowych (Sterujący i Monitorujący program SAPARD), powołanych przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi;
 - **prof. dr hab. Andrzej Wiatrak** jest przewodniczącym Rady Programowej Krajowego Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, powołanej przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi;
 - **prof. dr hab. Marek Kłodziński** jest członkiem Zarządu Europejskiego Funduszu Rozwoju Wsi Polskiej;
 - **prof. dr hab. Tadeusz Hunek** jest członkiem Rady Programowej Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu;
 - **prof. dr hab. Jerzy Wilkin** jest członkiem Rady Programowej “Fundacji na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa” FDPA;
 - **prof. dr hab. Jerzy Wilkin i prof. dr hab. Marek Kłodziński** są członkami Rady Programowej “Agro-Info” Fundacji “Fundusz Współpracy”;
 - **prof. dr hab. Jerzy Wilkin i mgr Dorota Klepacka** są członkami Rady Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich Fundacji Heinricha Boella;
 - **prof. dr hab. Andrzej Wiatrak** jest członkiem Grupy Roboczej ds. oceny wniosków o dofinansowanie w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego “Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich w latach 2004-2006”, powołanej przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi;
 - **prof. dr hab. Izasław Frenkel** jest stałym doradcą Głównego Urzędu Statystycznego;
 - **dr Ryszard Kamiński** jest prezesem Zarządu Rady Forum Aktywizacji Obszarów Wiejskich FAOW a także pełni funkcję przewodniczącego Rady Fundacji Idealna Gmina.
 - **Dr Ryszard Kamiński** został powołany do Grupy Roboczej ds. Kształtowania Rozwoju Obszarów Wiejskich Europy (“Foresight Blueprint Working Group”);
 - **Dr Ryszard Kamiński** pełni funkcję łącznika ds. funduszy strukturalnych dla organizacji pozarządowych woj. kujawsko-pomorskiego przy Przedstawicielstwie Polskich Organizacji Pozarządowych w Brukseli;
 - **Dr Katarzyna Zawalińska** - współpracuje z Fundacją Naukową – Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych CASE;
- **Prace eksperckie wykonane przez pracowników naukowych IRWiR PAN w 2005 roku:**

<i>Nazwa ekspertyzy</i>	<i>Wykonawca</i>	<i>Zleceniodawca</i>
1. Analiza stanu prac nad projektami rozporządzeń dotyczących rolnictwa w związku z nową perspektywą finansową na lata 2007-2013.	Prof. dr hab. Marek Kłodziński, dr Ryszard Kamiński	Komisja Rolna, Senat RP
2. Ocena celowości powołania Funduszu Poręczeniowego przez Europejski Fundusz Rozwoju Wsi.	Prof. dr hab. Marek Kłodziński	Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej
3. Prace eksperckie związane z działalnością centrów wiejskich informujących o UE, powołanych w ramach programu Agro-Info.	Prof. dr hab. Marek Kłodziński	Program „Agro-Info“
4. Prace eksperckie dla Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi przy tworzeniu „Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013”.	Prof. dr hab. Marek Kłodziński	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

5. Pomoc merytoryczna dla Urzędu Marszałkowskiego w Opolu w problemach związanych z aktywizacją obszarów wiejskich.	Prof. dr hab. Marek Kłodziński	Urząd Marszałkowski w Opolu
6. Lokalizacja przestrzenna programu aktywizacji kapitału społecznego w oparciu o środki Banku Światowego.	Prof. dr hab. Andrzej Rosner	Ministerstwo Polityki Społecznej
7. Agrarne, ekonomiczne i społeczne zróżnicowanie wsi.	Prof. dr hab. Maria Halamska	Komitet Socjologii PAN
8. Aktualizacja „Strategii rozwoju woj. opolskiego”.	Prof. dr hab. Krystian Heffner i zespół	Urząd Marszałkowski w Opolu
9. Ocena „Diagnozy aktualnego stanu woj. opolskiego”	Prof. dr hab. Krystian Heffner	Urząd Marszałkowski w Opolu
10. Uwagi do koncepcji doktryny migracyjnej Polski.	Prof. dr hab. Krystian Heffner	Komitet Polska 2000+
11. Analiza postulatów i wniosków zawartych w „Opinii Rady Powiatu Brzeskiego w sprawie Wstępnego Projektu Zaktualizowanej Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego na lata 2000-2015”.	Prof. dr hab. Krystian Heffner	Urząd Marszałkowski w Opolu
12. Ewaluator w projekcie Grundnig II. Raporty roczne oceniające realizację projektu.	Prof. dr hab. Krystyna Gutkowska	Stowarzyszenie Edukacyjno-Ekologiczne „Ziarno“
13. Prace eksperckie i członkostwo w Grupie Roboczej ds. oceny wniosków o dofinansowanie wniosków w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich w latach 2004-2006” w działaniach: szkolenia, wsparcie doradztwa rolniczego.	Prof. dr hab. Andrzej P. Wiatrak	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
14. Studium oceny końcowej PROW.	Prof. dr hab. Jerzy Wilkin	Bank Światowy, Rząd RP
15. Wojewódzki program aktywizacji gospodarczej i ochrony dziedzictwa Karpat „Owca”.	Doc. dr hab. Wiesław Musiał	Małopolski Urząd Marszałkowski
16. Opinie dla Tatrzańskiego Parku Narodowego, Gorceńskiego Parku Narodowego i Bieszczadzkiego Parku Narodowego nt. kulturowego wypasu owiec.	Doc. dr hab. Wiesław Musiał	Akademia Rolnicza w Krakowie
17. Edukacja na wsi. Z perspektywy szans edukacyjnych młodzieży wiejskiej.	Doc. dr hab. Krystyna Szafraniec	Komisja Rolna Senatu RP
18. Opinia nt. stanowiska pozarządowych organizacji ekologicznych w zakresie szerszego uwzględnienia w Narodowym Planie Rozwoju 2007-2013 zagadnień dotyczących obszarów wiejskich.	Dr Artur Bołtomiuk	IRWiR PAN
19. Opinia nt. polskiego stanowiska wobec rozporządzeń w sprawie finansowania wspólnej polityki rolnej oraz wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z EFROW w latach 2007-2013.	Dr Barbara Fedyszak-Radziejowska	Komisja Rolnictwa Senatu RP

20. Społeczne uwarunkowania procesu zmian na polskiej wsi. Od partii „agrarnych” – w lewo? w prawo? czy do centrum?	Dr Barbara Fedyszak-Radziejowska	Fundacja Rozwoju
21. Strengthening Partnership in the Planning and Absorption of the EU Structural and Cohesion Funds, Summary Country Report – Poland	Dr Ryszard Kamiński i zespół	United Nations Development Programme
22. Informacja nt. stanu prac nad projektami rozporządzeń dotyczących rolnictwa w związku z nową perspektywą finansową na lata 2007-2013.	Dr Ryszard Kamiński, współautorstwo z prof. dr Markiem Kłodzińskim	Komisja Rolna, Senat RP
23. Ocena ex ante dokumentu „Krajowy Plan Strategiczny dla Obszarów Wiejskich”	Dr Ryszard Kamiński	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
24. Prace eksperckie przy opracowaniu dokumentów programowych „Krajowego Planu Strategicznego” na lata 2007-2013.	Dr Ryszard Kamiński	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego
25. Prace w panelu ekspertów oceniających wnioski do funduszy strukturalnych składane w ramach Zintegrowanego Programu Rozwoju Regionalnego z Funduszu Rozwoju Regionalnego.	Dr Ryszard Kamiński	Marszałek woj. kujawsko-pomorskiego
26. Prace eksperckie w Wojewódzkiej Radzie Zatrudnienia ciele doradczym przy Wojewódzkim Urzędzie Pracy w Toruniu.	Dr Ryszard Kamiński	Marszałek woj. kujawsko-pomorskiego
27. Ocena ex-post „Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich – komponent C (infrastruktura)”.	Dr Beata Pięćek	Jednostka Koordynacji Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich
28. Ocena ex-ante „Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013”.	Dr Beata Pięćek	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
29. Ocena ex-ante „Krajowego Planu Strategicznego na lata 2007-2013”.	Dr Beata Pięćek	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
30. Evaluation of readiness of Polish agricultural institutions for CAP mechanisms and Structural Funds in agricultural sector – contributions of selected six PHARE project.	Dr Katarzyna Zawalińska	Urząd Komitetu Integracji Europejskiej
31. Ewaluacja Działania 1 Programu Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL dla Polski 2004-2006.	Dr Katarzyna Zawalińska i zespół	Ministerstwo Gospodarki
32. Analiza sektora rolnego na potrzeby Modelu HERMIN – dotychczasowe trendy (1990-2004) i oczekiwane kierunki zmian.	Dr Katarzyna Zawalińska, dr Waldemar Guba	Ministerstwo Gospodarki
33. Studium oceny końcowej „Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich (PAOW): podkomponent B1”.	Dr Katarzyna Zawalińska, D. Milczarek	Ministerstwo Gospodarki
34. Arbitraż cen towarów żywnościowych.	Dr Katarzyna Zawalińska	Fundacja – Instytut Państwa i Administracji
35. Struktura gospodarstw i dochody	Dr Katarzyna Zawalińska	Fundacja – Instytut Państwa i Administracji
36. Ewaluacja Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich PAOW.	mgr Dorota Klepacka	Jednostka Koordynacji Programu – Banku Światowego

- Z inicjatywy młodych pracowników IRWiR PAN powstało ***Internetowe Forum Młodych Naukowców*** zajmujących się problematyką obszarów wiejskich „***IUVENTUS RURALIS***”.

Forum jest miejscem dyskusji o sprawach wsi z perspektywy młodego pokolenia. Cele forum to zaktywizowanie doktorantów i młodych doktorów do poznania się, prowadzenia badań oraz wspólne działanie reprezentantów różnych dziedzin naukowych, działających na rzecz obszarów wiejskich.

Na forum znajduje się baza młodych osób zajmujących się problemami wsi, baza dokumentów, artykuły, wywiady oraz forum dyskusyjne. Priorytetami forum są ***interdyscyplinarność i współtworzenie***.

Sprawy wiejskie są traktowane integralnie, tak aby młodzi ludzie z różnych dyscyplin naukowych mogli ze sobą współpracować. Dotychczas brak było szeroko dostępnej platformy wymiany myśli, miejsca wspólnych spotkań młodych ludzi zainteresowanych wsią, rozproszonych po całej Polsce.

Forum jest obecnie stroną pilotażową. Być może w przyszłości będzie stroną profesjonalną. Planowane jest nawiązanie współpracy z organizacjami pozarządowymi, instytucjami rządowymi oraz młodymi naukowcami z zagranicy; będą organizowane warsztaty naukowe aby umożliwić spotkania nie tylko w świecie wirtualnym.

W roku 2005 Instytut był organizatorem lub współorganizatorem następujących konferencji naukowych:

<i>Tytuł konferencji termin/miejsce</i>	<i>Współorganizatorzy</i>	<i>Rodzaj: międzynarodowa/ krajowa</i>	<i>Liczba uczestników</i>		
			<i>Ogółem</i>	<i>z kraju</i>	<i>z zagranicy</i>
1. Perspektywa uplasowania „Rolniczej Polski” w UE 25. 19 kwietnia 2005 r. Warszawa		Międzynarodowa	45	42	3
2. Sustainable Development of Rural Areas – Experience of Different Countries in Europe. 20-21 kwietnia 2005 r. Warszawa		Międzynarodowa	70	54	16
3. Gospodarstwa niekonwencjonalne na tle bazy produkcyjnej rolnictwa w Polsce. 19-21 maja 2005 r. Cedzyna k. Kielc	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi; Główny Urząd Statystyczny; SGGW; Świętokrzyski Urząd Marszałkowski; Urząd Statystyczny w Kielcach	Krajowa	118	118	
4. Restrukturyzacja, modernizacja i dywersyfikacja gospodarstw rolnych czynnikiem rozwoju obszarów wiejskich. 9 czerwca 2005 Szczecin	Wydział Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej Akademii Rolniczej w Szczecinie; Katedra Rozwoju Obszarów Wiejskich i Gospodarki Żywnościowej AR Szczecin	Krajowa	83	83	
5. Polska wieś 2025 – wizja rozwoju. 1 czerwca 2005 r. Warszawa	Fundusz Współpracy – Cooperation Fund; Komitet Ekonomiki Rolnictwa PAN	Krajowa	100	100	
6. Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa. 14-15 grudnia 2005 r. Warszawa	Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej; Forum Aktywizacji Obszarów Wiejskich; Fundacja Fundusz Współpracy; Wydział Ekonomiczno-Rolniczy SGGW	Krajowa	178	178	

* Na szczególną uwagę zasługuje, zorganizowana przez IRWiR PAN w Warszawie, w dniach 20-21 kwietnia 2005 roku, międzynarodowa konferencja naukowa pt. „Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich – doświadczenia różnych krajów europejskich” (*Sustainable Development of Rural Areas – Experience of Different Countries in Europe*). Konferencja stanowiła podsumowanie wieloletniej współpracy naukowej IRWiR PAN z ośrodkami badawczymi w Wielkiej Brytanii -Centre for Rural Research University of Exeter i Finlandii - Institute for Rural Research and Training University of Helsinki, prowadzonej w ramach porozumień o współpracy naukowej pomiędzy PAN z Akademią Brytyjską i Fińską Akademią Nauk.

Tematyka wystąpień konferencyjnych obejmowała problemy przyszłości rozwoju obszarów wiejskich, roli kobiet na wsi, przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, budowania kapitału społecznego na wsi, planowania rozwoju obszarów wiejskich, zmian w stylu życia, w wartościach rolniczych i chłopskich oraz w wizerunku wsi, funkcjonowania gospodarstw tradycyjnych i ekologicznych oraz bezrobocia i tworzenia nowych pozarolniczych miejsc pracy na terenach wiejskich. Dyskutowane tematy miały charakter interdyscyplinarny: ekonomiczny, socjologiczny i antropologiczny. Wygłoszono 25 referatów ułożonych w bloki tematyczne.

Poza funduszami otrzymanymi z PAN uzyskano poparcie merytoryczne oraz uzupełniające środki finansowe z: Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej, Funduszu Współpracy oraz Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

Konferencja, prowadzona w języku angielskim, spotkała się z dużym zainteresowaniem; wzięło w niej udział ponad 70 osób (między innymi: przedstawiciele Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, SGGW, SGH, IERiGŻ w Warszawie, Akademii Rolniczej w Szczecinie i Krakowie, UMK w Toruniu, FAPA, Fundacji Wspomagania Wsi, Fundacji na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Fundacji Fundusz Współpracy, ponadto przedstawiciele 11 ambasad zagranicznych w Polsce.

W wyniku wieloletniej współpracy z Wielką Brytanią i Finlandią opublikowane zostały w 2005 roku 2 książki: *„Rozwój obszarów wiejskich. Doświadczenia krajów europejskich”* i *„Rural Development in the Enlarged European Union”* (w jęz. angielskim) w serii: *„Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa” pod redakcją naukową Katarzyny Zawalińskiej*.

Wersja angielska książki cieszy się tak dużym zainteresowaniem, że w 2006 roku wznowiono jej nakład.

- 19 kwietnia 2005 roku prof. dr hab. Tadeusz Hunek zorganizował w Warszawie międzynarodowe warsztaty naukowe, które stanowiły integralną część grantu KBN pt.: *„Perspektywa uplasowania „Rolniczej Polski” w Unii Europejskiej 25”*.

W warsztatach wzięło udział 45 pracowników nauki, w tym: dwie osoby z Akademii Nauk Rosji, jedna osoba z Holandii; jedna osoba z Włoch nadesłała referat, który został zaprezentowany podczas obrad.

Konferencja składała się z trzech paneli dyskusyjnych oraz reasumpcji dyskusji. Ogółem zaprezentowano 13 referatów oraz kilkanaście głosów w dyskusji.

Warsztaty stanowiły znaczącą formę wzbogacenia realizacji programu badawczego w sferze strategicznych opcji „Rolniczej Polski”.

- W dniach 19 – 21 maja 2005 została zorganizowana w Cedzynie k. Kielc ogólnopolska konferencja pt. *„Gospodarstwa niekonwencjonalne na tle bazy produkcyjnej rolnictwa w Polsce”*.

Organizatorami konferencji były następujące instytucje: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Główny Urząd Statystyczny, Wydział Nauk o Żywieniu Człowieka i Konsumpcji SGGW, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Świętokrzyski Urząd

Marszałkowski oraz Urząd Statystyczny w Kielcach. W skład Komitetu Honorowego weszli: Wojciech Olejniczak – Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Tadeusz Toczyński – Prezes Głównego Urzędu Statystycznego, prof. dr hab. Tomasz Borecki – Rektor SGGW, Franciszek Wołodźko – Marszałek Województwa Świętokrzyskiego.

Obrady prowadzone były w 6 sesjach tematycznych (I – Źródła informacji o gospodarstwach rolnych ich charakterystyka; II – Gospodarstwa niekonwencjonalne w Polsce; III – Produkcja rolnicza; IV – Pracujący i użytkownicy gospodarstw rolnych; V – Rolnictwo a obszary wiejskie; VI – Gospodarstwa ekologiczne – zamierzenia na przyszłość i możliwości rozwoju), na których przedstawione zostały referaty prezentujące zarówno zagadnienia dotyczące rolnictwa, różne aspekty metodologii badań statystycznych, jak i zagadnienia bardzo specjalistyczne.

W konferencji wzięło udział 118 osób, w tym: przedstawiciele centralnych urzędów ze Słowacji i Litwy. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN reprezentowali: **prof. dr hab. Krystyna Gutkowska (organizator konferencji), prof. dr hab. Maria Wieruszewska, prof. dr hab. Tadeusz Hunek (referat) i prof. dr hab. Izasław Frenkel (referat).**

- 1 czerwca 2005 roku **prof. dr hab. Jerzy Wilkin** zorganizował w Warszawie konferencję naukową pt. „**Polska wieś 2025 – wizja rozwoju**”.

Współorganizatorami konferencji byli: Fundusz Współpracy – Cooperation Fund, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Komitet Ekonomiki Rolnictwa PAN.

Na konferencji zaprezentowano publikację pt. „**Polska wieś 2025 – wizja rozwoju**” będącą efektem projektu badawczego zainicjowanego przez trzy w/w instytucje. W publikacji znalazło się 26 wypowiedzi osób reprezentujących różne środowiska, zajmujące się rozwojem wsi i rolnictwa: naukowców, działaczy organizacji pozarządowych i wiejskich liderów.

Program konferencji zawierał prezentację najważniejszych elementów wizji rozwoju wsi polskiej, przedstawioną przez zespół redakcyjny: prof. Jerzego Wilkina (IRWiR PAN), Urszulę Budzich-Szukałę (Dyrektora Biura Programów Wiejskich Funduszu Współpracy) i Jana Saloniego z Biura Programów Wiejskich FW. Drugą część konferencji stanowiła dyskusja panelowa, w której wzięło udział ok.20 osób.

Niezwykle duże zainteresowanie konferencją w różnych środowiskach zajmujących się rozwojem rolnictwa i obszarów wiejskich w całej Polsce, a także przebieg dyskusji w trakcie konferencji, uwiaryściły wielką potrzebę społecznej debaty o najważniejszych problemach i perspektywach wsi i rolnictwa w kontekście integracji europejskiej. Konferencja ta była kontynuacją dialogu zapoczątkowanego wcześniej konferencją zorganizowaną przez IRWiR, Agrolinię i Komitet Ekonomiki Rolnictwa PAN w dniu 1 czerwca 2005 r. oraz publikacją p.t.: „Polska wieś 2025 – wizja rozwoju”

Uczestnicy konferencji reprezentowali bardzo szerokie grono *interesariuszy* polityki rolnej i polityki skierowanej na obszary wiejskie. Byli wśród nich zarówno przedstawiciele rolników z samorządu rolniczego, z organizacji pozarządowych działających na wsi, przedstawiciele samorządów lokalnych, firm działających na wsi (w tym banków), instytucji i agencji rządowych, ośrodków doradztwa rolniczego, jak i licznie reprezentowane środowisko nauki.

Wprowadzeniem do dyskusji było 9 referatów, wygłoszonych zarówno przez naukowców, jak i osoby czynnie zaangażowane w realizację polityki rolnej. Treść referatów koncentrowała się wokół trzech zagadnień:

- Efekty przystąpienia Polski do UE dla wsi i rolnictwa,
- Ewolucja Wspólnej Polityki Rolnej i realizacja tej polityki w latach 2007-2013
- Interesy polskiego rolnictwa i wsi oraz sposoby ich realizacji w ramach Wspólnej Polityki Rolnej.

Organizatorzy konferencji przeznaczyci kilka godzin na dyskusję o sprawach poruszonych w referatach i nie tylko. W sumie, w dyskusji wzięło udział kilkadziesiąt osób. Omówienie tej dyskusji, podobnie jak i teksty referatów, ukażą się w 2006 roku, w publikacji książkowej, przygotowywanej przez IRWiR PAN.

Konferencja wzbudziła duże zainteresowanie mediów (TV, Polskie Radio, „Gazeta Wyborcza”, „Rzeczpospolita”). Po konferencji ukazały się w mediach społecznych liczne informacje i omówienia konferencji a także związanej z nią publikacji.

- W dniu 9 czerwca 2005 roku miała miejsce w Szczecinie konferencja naukowa, której organizatorem był Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN wspólnie z Wydziałem Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej Akademii Rolniczej w Szczecinie oraz Katedrą Rozwoju Obszarów Wiejskich i Gospodarki Żywnościowej Akademii Rolniczej w Szczecinie. Komitetowi Organizacyjnemu konferencji przewodniczył dyrektor IRWiR PAN **prof. dr hab. Marek Kłodziński**, członkiem Komitetu był także z ramienia IRWiR PAN **doc. dr hab. Włodzimierz Dzun**.

Celem konferencji było zarysowanie strategii rozwoju wsi i rolnictwa w rejonach charakteryzujących się z jednej strony dużym udziałem tzw. gospodarstw popegeerowskich, w znacznej części większych obszarowo, a z drugiej strony słabym rozwojem działań pozarolniczych i infrastruktury.

W konferencji wzięły udział 83 osoby. Reprezentowane były ośrodki naukowe z całego kraju: SGGW, IERiGŻ, IRWiR PAN, Akademi Rolnicze z: Poznania, Krakowa, Szczecina, Lublina i Wrocławia, Akademia Rolniczo-Techniczna w Bydgoszczy, Akademia Podlaska w Siedlcach, Uniwersytet w Rzeszowie a także Agencja Nieruchomości Rolnych, Śląska Izba Rolnicza oraz samorządowe władze terenowe. Z otrzymanych 45 propozycji wystąpięń 13 zostało zaprezentowane na konferencji.

Podstawowym zagadnieniem był problem miejsca i roli rolnictwa w rozwoju obszarów wiejskich i na tym tle rola gospodarstw rolnych oraz ich rekonstrukcja, modernizacja i dywersyfikacja ekonomiczna.

W 2005 roku w serii „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa” IRWiR PAN została opublikowana książka pt. **„Rolnictwo a rozwój obszarów wiejskich”**, pod redakcją naukową **Marka Kłodzińskiego i Włodzimierza Dzuna**.

- W dniach 14-15 grudnia 2005 roku IRWiR PAN zorganizował w Warszawie konferencję naukową pt.: **„Polska strategia w procesie kształtowania polityki europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa”** przy współudziale: Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Europejskiego Funduszu Rozwoju Wsi Polskiej, Fundacji Fundusz Współpracy, Fundacji Wspomagania Wsi oraz Wydziału Ekonomiczno-Rolniczego SGGW.

Głównym celem konferencji było wypracowanie praktycznych rozwiązań przydatnych dla nowo wybranych władz w Polsce tak, aby skutecznie można było forsować polskie stanowisko w UE a także określenie długoterminowych celów polityki rozwoju wsi i rolnictwa w Polsce oraz sposobów ich osiągnięcia.

Konferencja była kontynuacją dyskusji rozpoczętej w czerwcu 2005 roku na konferencji „Polska wieś 2025. Wizja rozwoju”.

Niezwykle duże zainteresowanie konferencją, (w której wzięło udział 178 osób) w różnych środowiskach zajmujących się rozwojem rolnictwa i obszarów wiejskich w całej Polsce, a także przebieg dyskusji w trakcie konferencji, uwidocznily wielką potrzebę społecznej debaty o najważniejszych problemach i perspektywach wsi i rolnictwa w kontekście integracji europejskiej.

Najważniejsze wątki i stanowiska prezentowane przez uczestników konferencji, zarówno w referatach, jak i wielogodzinnej dyskusji zostaną uwzględnione w publikacji książkowej, która ukaże się w Serii „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa” w 2006 r. Należy zaznaczyć, że trwa obecnie dyskusja uczestników konferencji na forum internetowym IRWiR PAN.

* * *

W 2005 roku IRWiR PAN był organizatorem lub współorganizatorem 6 konferencji naukowych. Pracownicy naukowi Instytutu wzięli udział: w 174 konferencjach naukowych krajowych i 45 konferencjach międzynarodowych; przewodniczyli 27 sesjom konferencji krajowych i 6 sesjom konferencji międzynarodowych, uczestniczyli w 25 komitetach organizacyjnych konferencji krajowych i 7 komitetach organizacyjnych konferencji międzynarodowych:

Pracownicy naukowi IRWiR PAN w 2005 roku wygłosili następujące referaty na konferencjach w kraju i za granicą:

<i>L.p.</i>	<i>Autor</i>	<i>Tytuł referatu</i>	<i>Nazwa zjazdu lub konferencji</i>	<i>Kraj</i>
1.	Dr Ryszard Kamiński	Rural Europe – challenges to rural economy – need for cohesion	A bid from the countryside – Rural economy`s contribution to the Lisbon Strategy	Belgia
2.	Dr Ryszard Kamiński	Experiences and lessons learned from preparing for the EU in Central Europe	Methods for local development – Developing and transferring methods trough dialogue	Finlandia
3.	Dr Ryszard Kamiński	Let`s start with what we already have..- new methods of exploiting local resources	Local Employment Programmes – ADEP partners seminar	Włochy
4.	Dr Ryszard Kamiński	Community initiatives for the inhabitants of the Nakło powiat, undertaken by non-governmental organizations, village renewal groups, rural women`s circles and young people	4 th Euracademy Association Summer Academy on „Social Capital as a Resource of Sustainable Rural Development	Finlandia
5.	Dr Ryszard Kamiński	Partnerstwa na rzecz rozwoju wsi. O możliwościach współpracy francusko-polskiej	Rozwój obszarów wiejskich – Konferencja zorganizowana przez Ambasadę Francji w Polsce	Francja
6.	Dr Katarzyna Zawalińska	How well does the EU Structural Policy suits the new member states: The Case of Poland	How well does the EU Structural Policy suits the new member states?	Austria
7.	Dr Katarzyna Zawalińska	Competitiveness of Polish agriculture before and after EU accession	Russia:Economic Problems in the Conditions of Globalization	Rosja
8.	Dr Katarzyna Zawalińska	Changes in competitiveness of Polish farms prior and post accession	The Future of Rural Europe in the Global Agri-food System (European Association of Agricultural Economists)	Dania
9.	Mgr Jarosław Domalewski współautor: P.Mikiewicz	Selection and Segmentation	Rethinking Inequalities -7th European Sociological Association	Polska Toruń

10.	Dr Barbara Fedyszak-Radziejowska	Wykluczenie społeczne na terenach wiejskich w Polsce: jak się manifestuje, jaka jest jego skala i jakie trendy je charakteryzują	Rola organizacji pozarządowych w działaniach na rzecz integracji społecznej na obszarach wiejskich	Polska
11.	Dr Barbara Fedyszak-Radziejowska	Czy kapitał społeczny bez społecznego zaufania jest możliwy? Przykłady polskich gmin wiejskich	Kapitał społeczny – przedsiębiorczość społeczna – rozwój społeczno-ekonomiczny	Polska
12.	Dr Barbara Fedyszak-Radziejowska	Polscy rolnicy w Unii Europejskiej	Sytuacja polskiego rolnictwa w Unii Europejskiej	Polska
13.	Dr Barbara Fedyszak-Radziejowska	Szanse rozwoju gminy wiejskiej pod białoruską granicą	Unia Europejska na polskiej wsi. Początek procesu demarginalizacji ?	Polska
14.	Dr Barbara Fedyszak-Radziejowska	Rolnicy i mieszkańcy wsi jako interesariusze polityki rolnej	Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa	Polska
15.	Prof. dr hab. Jerzy Wilkin	Potrzeby i możliwości pogodzenia procesu liberalizacji handlu z dalszym wspieraniem rolnictwa w UE	Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa	Polska
16.	Dr Ryszard Kamiński	Konieczność stosowania metody LEADER w nowym funduszu wiejskim – szansa czy zagrożenie?	Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa	Polska
17.	Prof. dr hab. Izasław Frenkel	Rezerwy zasobów pracy w rolnictwie (1996-2002)	Gospodarstwa niekonwencjonalne na tle bazy produkcyjnej rolnictwa w Polsce	Polska
18.	Prof. dr hab. Tadeusz Hunek	Pracujący w gospodarstwach rolnych – zarys, perspektywy	Gospodarstwa niekonwencjonalne na tle bazy produkcyjnej rolnictwa w Polsce	Polska
19.	Prof. dr hab. Izasław Frenkel	Selected problems of rural labour market in Poland	Sustainable development of rural areas – experience of different countries in Europe	Polska
20.	Prof. dr hab. Jerzy Wilkin	About a need and assumptions for a vision of rural development in Poland	Sustainable development of rural areas – experience of different countries in Europe	Polska
21.	Prof. dr hab. Maria Wieruszewska	Self-organization and social capital building in Polish villages	Sustainable development of rural areas – experience of different countries in Europe	Polska
22.	Prof. dr hab. Andrzej Rosner Prof. dr hab. Krystian Heffner	Spatial differences in economic development of rural areas in Poland	Sustainable development of rural areas – experience of different countries in Europe	Polska
23.	Dr Ryszard Kamiński Dr Marta Błąd	Enhancement of social capital building in Polish villages – experience from implementation of LEADER Type Programs	Sustainable development of rural areas – experience of different countries in Europe	Polska

24.	Prof. dr hab. Krystyna Gutkowska Prof. dr hab. Barbara Tryfan	Role of women in rural areas in Poland	Sustainable development of rural areas – experience of different countries in Europe	Polska
25.	Dr Artur Bołtromiuk	Role of public support in development of organic farming in Poland	Sustainable development of rural areas – experience of different countries in Europe	Polska
26.	Prof. dr hab. Tadeusz Hunek	Diversification of „Rural Poland” – management of decline	Sustainable development of rural areas – experience of different countries in Europe	Polska
27.	Dr Katarzyna Zawalińska	Rural development index – a proposition for new member countries	Sustainable development of rural areas – experience of different countries in Europe	Polska
28.	Doc. dr hab. Leszek Klank	SMEs and determinants of local development in Poland	Sustainable development of rural areas – experience of different countries in Europe	Polska
29.	Doc. dr hab. Izabella Bukraba- Rylska	Rural-peasant values in Polish society	Sustainable development of rural areas – experience of different countries in Europe	Polska
30.	Doc. dr hab. Krystyna Szafraniec	Youth, education and development of rural areas	Sustainable development of rural areas – experience of different countries in Europe	Polska
31.	Dr Ryszard Kamiński	Związki między programem Odnowa Wsi i LEADER	O dobry start odnowy wsi na Kujawach i Pomorzu	Polska
32.	Dr Ryszard Kamiński	Co to jest program LEADER i jak przedsiębiorcy oraz organizacje pozarządowe mogą się włączyć do tworzenia lokalnej grupy działania	III Forum Gospodarcze	Polska
33.	Dr Ryszard Kamiński	Lokalne produkty, lokalni producenci – jak ich wspierać ?	Odkrywanie wartości produktów lokalnych jako zasobu w rozwoju obszarów wiejskich	Polska
34.	Prof. dr hab. Marek Kłodziński Dr Ryszard Kamiński	Problemy obszarów wiejskich w Polsce	Prezentacja w Ambasadzie Finlandii w Warszawie	Polska
35.	Prof. dr hab. Jerzy Wilkin	Szanse rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w świetle polityki UE w latach 2007-2013	Tradycyjna żywność w rozwoju obszarów wiejskich	Polska
36.	Prof. dr hab. Jerzy Wilkin	Cele i podstawy metodologiczne tworzenia wizji rozwoju wsi	Polska Wieś 2025 – wizja rozwoju	Polska
37.	Doc. dr hab. Izabella Bukraba- Rylska	Socjolog wobec przyszłości. Uwagi w sprawie kultury wsi	Polska Wieś 2025 – wizja rozwoju	Polska
38.	Prof. dr hab. Maria Wieruszewska	Wieś w scenariuszach dla Europy. Wizja z perspektywy kultury	Polska Wieś 2025 – wizja rozwoju	Polska
39.	Dr Artur Bołtromiuk	Wizja zrównoważonego rozwoju polskiej wsi unijnej i postindustrialnego rolnictwa w perspektywie 2025 r.	Polska Wieś 2025 – wizja rozwoju	Polska

40.	Doc. dr hab. Włodzimierz Dzun	Rozwój pozarolniczej działalności gospodarstw rolnych ważnym czynnikiem rozwoju obszarów wiejskich	Restrukturyzacja, modernizacja i dywersyfikacja gospodarstw rolnych czynnikiem rozwoju obszarów wiejskich	Polska
41.	Prof. dr hab. Marek Kłodziński	Rola rolnictwa i pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich. Wieś wielofunkcyjna	Restrukturyzacja, modernizacja i dywersyfikacja gospodarstw rolnych czynnikiem rozwoju obszarów wiejskich	Polska
42.	Prof. dr hab. Jerzy Wilkin	Ogólna ocena FAOW	Podsumowanie wyników Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich	Polska
43.	Prof. dr hab. Jerzy Wilkin	Nowe nurty w teorii ekonomii	Aktualne problemy rozwojowe polskiego agrobiznesu i terenów wiejskich	Polska
44.	Prof. dr hab. Jerzy Wilkin	Spółdzielczość w rozwiązywaniu trudnych problemów transformacji systemowej	Miejsce spółdzielczości w systemie społeczno-gospodarczym Polski i szanse jej rozwoju	Polska
45.	Prof. dr hab. Jerzy Wilkin	Kapitał społeczny i mobilizowanie społeczności lokalnych – oczekiwania wobec podejścia LEADER	Program LEADER dla przyszłości polskiej wsi	Polska
46.	Doc. dr hab. Leszek Klank	Samorząd terytorialny w Polsce a dług publiczny	Uwarunkowania wchodzenia Polski do strefy EURO	Polska
47.	Dr Katarzyna Zawalińska	Wnioski i doświadczenia z programu Banku Światowego PAOW dla polityki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce – na przykładzie Podkomponentu „Reorientacji i Przekwalifikowań”	XII Kongres Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu	Polska
48.	Dr Katarzyna Zawalińska	Konkurencyjność polskiego rolnictwa przed i po wstąpieniu do UE	Młodzież, Rolnictwo, Unia Europejska	Polska
49.	Dr Katarzyna Zawalińska	Konkurencyjność polskiego rolnictwa przed i po wstąpieniu do UE	Czynniki zapewnienia konkurencyjności gospodarek Polski i Rosji (org. INE PAN i Rosyjska Akademia Nauk)	Polska
50.	Doc. dr hab. Izabella Bukraba- Rylska	Społeczeństwo polskie wobec wartości rustykalnych	Tożsamość społeczeństwa polskiego	Polska
51.	Doc. dr hab. Izabella Bukraba- Rylska	Chłop potęgą jest ...i trendy, czyli o niejawniej tożsamości Polaków	Tożsamość i przynależność	Polska

Pracownicy naukowcy IRWiR PAN w 2005 roku na zaproszenie instytucji naukowych w kraju wygłosili następujące wykłady i referaty:

<i>Lp./tytuł wykładu/referatu/ instytucja</i>	<i>Autor</i>	<i>Termin</i>
Wykłady		
1. Przedsiębiorczość polskiej wsi. – Instytut Spraw Publicznych, Warszawa	Doc. dr hab. Izabella Bukraba-Rylska	24.05.05
2. Polska wieś w UE – czy początek procesu demarginalizacji? – Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu SGGW; Warszawa	Dr Barbara Fedyszak-Radziejowska	11.04.2005
3. Społeczne i polityczne uwarunkowania sytuacji na polskiej wsi. – Mazowieckie Centrum Kultury, Warszawa	Dr Barbara Fedyszak-Radziejowska	21.05.2005
4. Przemiany obszarów wiejskich w Polsce. – Akademia Rozwoju Regionalnego EUROREG, Warszawa	Prof. dr hab. Maria Halamska	02.12.2005
5. Narodowy plan rozwoju a strategia rozwoju województwa opolskiego. – Rada Powiatu Opolskiego	Prof. dr hab. Krystian Heffner	12.2005
6. Założenia aktualizowanej strategii rozwoju woj.opolskiego. – Rada Powiatu Brzeg	Prof. dr hab. Krystian Heffner	10.2005
7. Uwarunkowania rozwoju regionalnego woj. opolskiego po wejściu do Unii Europejskiej. Sejmik Samorządowy woj. opolskiego, Wojewoda Opolski	Prof. dr hab. Krystian Heffner	05.2005
8. Agroturystyka w województwie śląskim. Fundacja Rozwoju Górnego Śląska, Katowice	Prof. dr hab. Krystian Heffner	11.2005
9. Pochodne instrumenty finansowe. – WSFiB, Radom	Doc. dr hab. Leszek Klank	10.12.2005
10. Ekonomiczne i społeczne następstwa dezagrarnizacji i porzucenia pasterstwa w Karpatach. – Instytut Botaniki PAN i Urząd Marszałkowski, Kraków	Doc. dr hab. Wiesław Musiał	18.01.2005
11. Wielofunkcyjność wsi terenów górskich, - SGGW, Warszawa	Doc. dr hab. Wiesław Musiał	17.11.2005
12. Deficyt obywatelstwa wśród młodzieży. Papieski Wydział Teologiczny, Wrocław	Doc. dr hab. Krystyna Szafraniec	25.09.2005
13. Poszukiwanie „siebie” jako potrzeba i jako wyzwanie młodości. – DSWE TWP, Wrocław	Doc. dr hab. Krystyna Szafraniec	19.10.2005
14. Determinants of Technical Efficiency of Polish Farms:SFA Vs DEA approach, Wydział Nauk Ekonomicznych UW, Warszawa	Dr Katarzyna Zawalińska	24.02.2005
Referaty		
1. Wieś – szkoła wiejska – system społeczny. W poszukiwaniu adekwatnych wyjaśnień teoretycznych. – Instytut Socjologii UMK w Toruniu	Mgr Jarosław Domalewski	06.2005
2. Rola rolnictwa i pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich. Wieś wielofunkcyjna. – Akademia Rolnicza, Szczecin	Prof. dr hab. Marek Kłodziński	09.06.2005
3. Rozwój terenów wiejskich – wyzwania i szanse. – Komitet Ekonomiki PAN, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnych, Zamość	Prof. dr hab. Marek Kłodziński	20.06.2006
4. Bariery i priorytety w rozwoju wsi polskiej. – Urząd Wojewódzki, Szczecin	Prof. dr hab. Marek Kłodziński	27.06.2005
5. Doświadczenia płynące z programu odnowy wsi. – Urząd Marszałkowski, Opole	Prof. dr hab. Marek Kłodziński	07-09.09.2005
6. Kapitał ludzki, społeczny i kulturowy polskiej wsi. – SGGW, Warszawa	Prof. dr hab. Marek Kłodziński	17.11.2005

7. Orientacje życiowe mieszkańców wsi a procesy przekształceń systemowych. W poszukiwaniu linii społecznych napięć. – UMK, Toruń	Mgr Sylwia Michalska	17.06.2005
8. Społeczne zróżnicowanie uniwersytetu. Studenci wiejscy i wielkomięscy na UMK w Toruniu. – Instytut Socjologii UMK, Toruń	Mgr Krzysztof Wasielewski	29.04.2005
9. Rola programów pomocowych w procesie demagnalizacji polskiej wsi. Casus programu LEADER+. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa	Mgr Krzysztof Wasielewski	26.09.2005
10. Zarządzanie wartością dla klienta jako narzędzie konkurencyjności przedsiębiorstw. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn – Maradki	Prof. dr hab. Andrzej P. Wiatrak	19.05.2005
11. Strategiczne myślenie i działanie w organizacjach publicznych. Fundacja „Współczesne Zarządzanie” – Polańczyk	Prof. dr hab. Andrzej P. Wiatrak	08.06.2005
12. Strategia rozwoju gminy jako narzędzie zmian jej struktury społeczno-ekonomicznej. Komitet Ekonomiki Rolnictwa, Zamość	Prof. dr hab. Andrzej P. Wiatrak	20.05.2005
13. Zmiany w strukturze ludności i gospodarstw rolniczych – obserwowane i przewidywane ich skutki. Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy, Ciechocinek	Prof. dr hab. Andrzej P. Wiatrak	13.09.2005
14. Przedsiębiorstwo rolnicze – istota działania i zakres występowania. Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Warszawa	Prof. dr hab. Andrzej P. Wiatrak	21.09.2005
15. Zarządzanie personelem w projektach. Akademia Ekonomiczna, Kraków	Prof. dr hab. Andrzej P. Wiatrak	23.09.2005
16. Przemiany w zakresie przygotowania i zarządzania produktem żywnościowym w Polsce w okresie transformacji. Wydział Zarządzania UW, Jachranka	Prof. dr hab. Andrzej P. Wiatrak	26.09.2005
17. Turystyka wiejska w strategiach rozwoju regionalnego i lokalnego. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Białej Podlaskie, Janów Podlaski	Prof. dr hab. Andrzej P. Wiatrak	14.10.2005
18. Społeczne i ekonomiczne uwarunkowania zmian rozwoju gmin wiejskich. Akademia Podlaska, Siedlce	Prof. dr hab. Andrzej P. Wiatrak	20.10.2005
19. Kapitał ludzki w procesach zmian rolnictwa polskiego. SGGW, Warszawa	Prof. dr hab. Andrzej P. Wiatrak	04.11.2003
20. Zarządzanie przedsiębiorstwem rolniczym – istota i uwarunkowania. Bydgoska Akademia Techniczno-Rolnicza	Prof. dr hab. Andrzej P. Wiatrak	16.11.2005
21. Kapitał intelektualny w rozwoju wsi i rolnictwa. SGGW, Warszawa	Prof. dr hab. Andrzej P. Wiatrak	17.11.2005
22. Młodzież, edukacja i rozwój obszarów wiejskich. IRWiR PAN	Doc. dr hab. Krystyna Szafraniec	11.2005
23. Polityczna nieobecność młodego pokolenia – wybory 2005. PTS, Warszawa	Doc. dr hab. Krystyna Szafraniec	11.2005

Wykłady i referaty wygłoszone w 2005 roku przez pracowników naukowych na zaproszenie instytucji naukowych za granicą (nie będące referatami czy wykładami w trakcie konferencji ani działalnością dydaktyczną)

<i>Lp.</i>	<i>Autor</i>	<i>Tytuł referatu</i>	<i>Nazwa instytucji zapraszającej</i>	<i>Kraj</i>
1.	Dr Artur Bołtromiuk	Polish Agriculture and the Natural Environment.	Center for Rural Research University of Exeter	Wielka Brytania
2.	Prof. dr hab. Krystian Heffner	Main Findings in National Report for Poland. The Role of Small and Medium Sized Towns in Rural Development in Poland.	European Commission	Belgia
3.		Role of Metropolitan Areas in Regional Development of Poland.	Hertie Foundation	Niemcy
4.	Doc. dr hab. Leszek Klank	Transformation of Rural Financial Sector Poland	Christian Albrecht Universitat, Kiel	Niemcy
5.	Mgr Sylwia Michalska	Rural Poverty as an Element of Social Exclusion – Polish Countryside after EU Enlargement.	Center of Rural Research University of Exeter	Wielka Brytania

* * *

Pracownicy naukowci IRWiR PAN w 2005 roku wygłosili: **37** wykładów i referatów na zaproszenie instytucji naukowych w kraju; **43** referaty na konferencjach naukowych w kraju i **8** referatów na konferencjach naukowych za granicą; **5** referatów na zaproszenie instytucji naukowych za granicą (**łącznie 93 wykłady i referaty**);

Nagrody i wyróżnienia uzyskane przez pracowników PAN w 2005 roku.

<i>Nazwa / rodzaj nagrody</i>	<i>za co przyznane</i>	<i>Przez kogo</i>	<i>Komu</i>
Medal Edukacji Narodowej	Za osiągnięcia dydaktyczne	Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu	Prof. dr hab. Krystynie Gutkowskiej
Nagroda I stopnia JM Rektora SGGW	Za osiągnięcia naukowe	Rektora SGGW	Prof. dr hab. Krystynie Gutkowskiej
Nagroda I stopnia JM Rektora SGGW	Za działalność organizacyjną na rzecz Uczelni	Rektora SGGW	Prof. dr hab. Krystynie Gutkowskiej
Nagroda I stopnia Rektora Akademii Ekonomicznej w Katowicach	Za działalność naukową i organizacyjną	Rektora Akademii Ekonomicznej w Katowicach	Prof. dr hab. Krystianowi Heffnerowi
Nagroda indywidualna II stopnia Rektora Politechniki Warszawskiej	Za osiągnięcia naukowe	Rektora Politechniki Warszawskiej	Dr Barbarze Fedyszak-Radziejowskiej
Nagroda indywidualna III stopnia Rektora Akademii Rolniczej w Krakowie	Za wybitne osiągnięcia w dziedzinie naukowej	Rektora Akademii Rolniczej w Krakowie	Doc. dr hab. Wiesławowi Musiałowi

Dyplom uznania i I nagroda Rektora Uniwersytetu. Mikołaja Kopernika w Toruniu	Za sukcesy dydaktyczne	Rektora Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu	Doc. dr hab. Krystynie Szafranec
Stypendium na Uniwersytecie w Glasgow (Senior Researcher)	Za sukcesy naukowe	Fundację Dekabana-Liddle i WNE	Dr Katarzynie Zawalińskiej

- 18 stycznia 2005 roku Prezydent RP Aleksander Kwaśniewski nadał **prof. dr hab. Krystynie Gutkowskiej tytuł naukowy profesora nauk ekonomicznych**.
- W 2005 roku Rada Naukowa IRWiR PAN nadała stopnie naukowe doktora nauk ekonomicznych:
 - **29 września 2005 roku - dr Małgorzacie Błażejowskiej** na podstawie obronionej rozprawy doktorskiej nt.: „Uwarunkowania absorpcji środków przedakcesyjnych (na przykładzie obszarów wiejskich województwa zachodnio-pomorskiego)”, promotorem w przewodzie doktorskim był prof. dr hab. Michał Jasiulewicz z Politechniki Koszalińskiej;
 - **dr 27 października 2005 roku – Urszuli Ziemiańczyk** na podstawie obronionej rozprawy doktorskiej nt.: „Liderzy i ich rola w rozwoju społeczno-gospodarczym obszarów wiejskich Małopolski”, promotorem w przewodzie doktorskim był prof. dr hab. Stanisław Moskal z Akademii Rolniczej w Krakowie.
- **W 2005 roku pracownicy naukowcy IRWiR PAN opublikowali łącznie 170 pozycji, w tym: 7 książek (w tym: 2 autorskie i 5 pod redakcją naukową), 90 rozdziałów książkach, 1 artykuł w czasopiśmie o zasięgu międzynarodowym, 39 artykułów w czasopismach krajowych, 33 artykuły w innych czasopismach krajowych (popularno-naukowych) i 7 artykułów opublikowanych w materiałach konferencyjnych i innych.**
(wykaz publikacji pracowników naukowych zamieszczony jest w Aneksie)
- Instytut kontynuował działalność wydawniczą publikując **kwartalnik „Wies i Rolnictwo”** (w 2005 roku wydano 4 numery i 1 Suplement do Nr 3)
- W 2005 roku kontynuowano wydawanie **serii książkowej „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa”**. Opublikowano w niej następujące książki: **8**

<i>Autor</i>	<i>Tytuł</i>	<i>Miejsce wydania</i>	<i>Wydawnictwo</i>	<i>Rok wydania</i>
1. Włodzimierz Dzun	Państwowe gospodarstwa rolne w procesie przemian systemowych w Polsce	Warszawa	IRWiR PAN seria: „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa	2005
2. Zbiorowa, red. naukowa Andrzej Rosnera	Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich	Warszawa	IRWiR PAN seria: „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa	2005
3. Zbiorowa, red. naukowa Katarzyna Zawalińska	Rural Development in the Enlarged European Union	Warszawa	IRWiR PAN seria: „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa	2005
4. Zbiorowa, red. naukowa Katarzyna Zawalińska	Rozwój obszarów wiejskich. Doświadczenia krajów europejskich	Warszawa	IRWiR PAN seria: „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa	2005

5. Zbiorowa, red. naukowa Marek Kłodzinski, Włodzimierz Dzun	Rolnictwo a rozwój obszarów wiejskich	Warszawa	IRWiR PAN seria: „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa	2005
6. Grzegorz Sychalski	Mezoeconomiczne aspekty kształtowania rozwoju obszarów wiejskich	Warszawa	IRWiR PAN seria: „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa”	2005
7. Maria Halamska	Rozwój wiejski w Portugalii w latach 1986-2000. Wzór czy przestroga dla Polski ?	Warszawa	IRWiR PAN seria: „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa”	2005
8. Franciszek Tomczak	Gospodarka rodzinna w rolnictwie. Uwarunkowania i mechanizmy rozwoju.	Warszawa	IRWiR PAN Seria: „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa”	2005

II. Główne wyniki badań prowadzonych w Instytucie w 2005 roku.

W 2005 roku wiele uwagi w badaniach Instytutu poświęcono tematyce związanej z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej zarówno od strony zagadnień problematyki ekonomicznej, jak i społecznej.

Nurt analiz ekonomicznych szedł w kierunku: (1) określenia pozycji polskiej wsi i rolnictwa wśród krajów członkowskich, (2) zdolności do absorpcji przez polską wieś środków UE, (3) ewolucji Wspólnej Polityki Rolnej i przewidywanych konsekwencji dla polskiego rolnictwa oraz (4) wpływu aspektów demograficznych, przestrzennych na proces integracji.

Nurt analiz społecznych zajmował się sprawami aktywizacji społeczności wiejskiej na rzecz lokalnego rozwoju, procesem samoorganizacji społeczności wiejskich, dziedzictwem kulturowym polskiej wsi, rolą młodzieży i oświaty na wsi, kapitałem społecznym, kulturowym i ludzkim.

Wydaje się celowe zaprezentowanie tylko niektórych wyników badawczych, dających obraz zakresu prac prowadzonych w Instytucie.

- Pojęcie „rozwój obszarów wiejskich” w Europie stało się popularne w latach osiemdziesiątych XX stulecia, kiedy EWG a później UE zaczęła zmieniać swoją Wspólną Politykę Rolną. Przyjęło się ono w polskiej literaturze dotyczącej problematyki wiejskiej, praktyce politycznej i społecznej jako odpowiednik angielskiego określenia „*rural development*” (podobnie jak francuskiego „*developpement rural*”). Choć jest językowo poprawne, nie oddaje w pełni istoty koncepcji rozwoju wiejskiego, która wyłoniła (czy raczej wyłania się) z ewoluującej wspólnej polityki rolnej. Określenie „rozwój wiejski” nie jest tylko myślowym i językowym skrótem na określenie ewolucji i dynamiki wsi, czy obszarów wiejskich, ale specyficznym programem rozwoju obszarów wiejskich, stworzonym i finansowanym przez postindustrialne społeczeństwo globalne dla społeczności wiejskich i realizacji własnych, tj. społeczeństwa, zamiarów wobec przestrzeni wiejskiej. Rozwój wiejski jest programem w stosunku do wsi egzogennym, realizowanym jednak przez siły i metody typowe dla rozwoju endogenego.
- Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich w Polsce jest silnie zróżnicowany przestrzennie. Silnie zróżnicowana jest także dynamika zachodzących przemian. Badania pokazują, że obok czynników o charakterze historycznym (różnice między zaborami, efekty przesunięć granic po II wojnie światowej) ujawniają się nowe czynniki wpływające na to zróżnicowanie. Główne z nich to wzrost znaczenia dostępności rynków miejskich (zwłaszcza dużych miast) oraz sposób sprawowania władzy przez samorząd lokalny. Analiza czynników powodujących, że jedne gminy odnoszą sukcesy, a inne rozwijają się wolniej, wskazuje na ogromną rolę czynnika ludzkiego w postaci sprawnego zarządcy, jakim jest wójt lub burmistrz. Gminy odnoszące sukcesy są niestety w mniejszości. Charakteryzują się one tym, że członkowie samorządów lokalnych są lepiej wykształceni niż gmin pozostałych. Działania Rady Gminy są mniej upolitycznione, sprzyjające inwestorom, wspierające przedsiębiorczość. Gminy sukcesu we właściwy sposób potrafiły wykorzystać własny potencjał, zarówno w postaci renty położenia, jak i kapitału społecznego. Ważnym czynnikiem sprzyjającym osiągnięciu sukcesu jest akceptowany przez mieszkańców plan strategicznego rozwoju.
- Małe miasta stanowią tradycyjnie integralną część gospodarki wiejskiej, ale ich znaczenie dla rozwoju obszarów wiejskich ulega szybkim zmianom. Ośrodki, znajdujące się poza zasięgiem dużych aglomeracji, porządkują zwykle przestrzeń wiejską i są szczególnie predestynowane do pełnienia roli lokalnych centrów rozwoju. Wśród cech, które są

punktem wyjścia do integracji małych miast z ich wiejskim zapleczem w lokalne obszary gospodarcze, zasadnicze znaczenie mają funkcje miejskie, jakość przestrzeni miejskiej, sprawność ekonomiczna lokalnych struktur, przestrzenna dostępność i otwartość układu miejskiego.

W małych miastach i ich otoczeniu wiejskim zdecydowanie dominują ilościowo mikrofirmy o usługowo-handlowym charakterze, a bardzo niewielki jest udział przedsiębiorstw produkcyjnych, co bardzo upodabnia badane miasta do siebie, niezależnie od ich położenia w przestrzeni. Charakterystyką, która różnicuje strefy wiejskie poszczególnych miast, jest udział dochodów uzyskiwanych poza rolnictwem. W gospodarstwach domowych - i to zarówno nierolniczych jak i rolniczych - istotne znaczenie mają dwie kwestie: poziom dochodów oraz dominujący typ zakupów (niższego lub wyższego rzędu). Można wyraźnie powiązać dochody rodzin z przestrzennymi wzorcami zakupów. Rozmieszczenie zakupów wyższego i niższego rzędu dokonywanych przez mieszkańców lokalnych obszarów różni się istotnie. Te pierwsze bardzo często są realizowane poza małym miastem, często w znacznej odległości, te drugie dokonywane są na lokalnym rynku przede wszystkim przez mieszkańców wsi.

Okazuje się, że przynajmniej niektóre z zależności pomiędzy funkcjonowaniem lokalnej gospodarki a zachowaniami gospodarczymi mieszkańców w strefach powiązań badanych miast nie są w pełni uświadamiane przez polityków lokalnych i działaczy zaangażowanych w ich rozwój gospodarczo-społeczny. Również rozpoznanie gospodarczych zachowań mieszkańców miast i ich wiejskiego otoczenia jest bardzo powierzchowne.

Małe ośrodki miejskie w Polsce mają co najmniej zainicjowany proces lokalnej integracji gospodarczej, a część z nich posiada znaczny rozwojowy potencjał. Z jednej strony opiera się on na relatywnie trwałych pozalokalnych i zewnętrznych powiązaniach gospodarczych oraz silnie zintegrowanych, lokalnych rynkach pracy. Natomiast oddziaływanie na firmy nierolnicze w celu zwiększenia zakresu ich lokalnych związków może stać się impulsem do przyspieszenia rozwoju lokalnych obszarów gospodarczych.

- W Polsce, od połowy lat siedemdziesiątych, kiedy to modernizacja kraju uległa wyhamowaniu, możliwości awansu społecznego młodzieży wiejskiej były silnie ograniczone. Ówczesny system edukacji pełnił przede wszystkim funkcję stabilizatora struktury społecznej. Dominujące na szczeblu średnim zasadnicze szkoły zawodowe były miejscem reprodukcji najniższych warstw społecznych.

Jeszcze na początku lat dziewięćdziesiątych największa część absolwentów szkół podstawowych podejmowała naukę w zasadniczych szkołach zawodowych (43%). W liceach ogólnokształcących, stanowiących naturalny etap kształcenia w drodze do szkół wyższych, uczyło się 24% ogółu młodzieży. Po czternastu latach (2003 rok) odsetek młodzieży uczęszczającej do zasadniczych szkół zawodowych zmalał do 14%, a licea ogólnokształcące skupiały ponad 40% ogółu uczących się na poziomie średnim. Jednocześnie gwałtownie rozwinęło się szkolnictwo wyższe. Liczba studentów w analizowanym okresie wzrosła pięciokrotnie (z 384 tysięcy w 1990 roku do 1,9 miliona w 2003 roku), przede wszystkim dzięki dynamicznemu rozwojowi studiów odpłatnych.

Możliwości te wykorzystała młodzież wiejska, spośród której obecnie blisko 90% po ukończeniu gimnazjum kontynuuje kształcenie w szkołach pełnych maturalnych. Jest to, jak wskazują plany edukacyjne Maturzystów Rocznik 2005, jedynie etap kształcenia w drodze do studiów wyższych. Według ostrożnych szacunków liczba studentów wiejskiego pochodzenia wynosi dziś około 400 tysięcy (czyli tyle samo, ilu było ogółem studiujących w Polsce na początku lat dziewięćdziesiątych). Aż 67% młodych

mieszkańców wsi chce osiągnąć wyższe od posiadanych przez rodziców pozycje społeczne.

Młodzież wiejska uczy się w szkołach stwarzających wprawdzie możliwości zdobycia formalnie wysokiego wykształcenia, ale jakość uzyskanego dyplomu (ze względu na jego inflację w warunkach upowszechnienia kształcenia na poziomie średnim i wyższym) jest niższa aniżeli dyplomu zdobywanego przez znaczącą część młodzieży miejskiej (absolwentów prestiżowych studiów dziennych na uniwersytetach). Istnieje niebezpieczeństwo, że przy ogólnej mizerności na rynku pracy, to właśnie młodzi mieszkańcy wsi będą zasilali szeregi bezrobotnych absolwentów uczelni wyższych.

Badania ujawniają, że najbardziej zagrożonymi i dotkniętymi ubóstwem grupami są w tej chwili na wsi dorosłe dzieci rolników, które po skończeniu edukacji zasilają i tak już liczną grupę „ukrytych” w rolnictwie bezrobotnych. Nie tylko żyją w biedzie, ale także konfrontują rozbudzone ambicje z podcinającą im skrzydła wiejską rzeczywistością. Coraz bardziej widoczna staje się też bieda dzieci w wieku szkolnym.

- Podejmowanie wysiłków na rzecz przemian strukturalnych polskiej wsi coraz częściej prowadzi do konkluzji o wzroście znaczenia czynników społecznych. Kapitał ludzki i społeczny staje się coraz bardziej doceniany głównie tam, gdzie podjęto już znaczne działania na rzecz wzmacniania wiejskiej infrastruktury. Te niezbędne inwestycje przyczyniają się, co prawda, do poprawy sytuacji gospodarczej wsi, jednak okazują się niewystarczające dla gruntownych przemian strukturalnych.
- Mentalna bierność (skłonność do poddawania się biegowi zdarzeń, której towarzyszy brak wiary we własne możliwości) cechuje 44% mieszkańców gmin wiejskich. Najbardziej uwidacznia się ona w gminach o dominacji byłych gospodarstw PGR-owskich, gdzie charakteryzowała ponad 60% badanych. Minimalizm życiowy i niepodjęcie działań (bierność życiowa) nie jest już tak częstą cechą mieszkańców gmin wiejskich (odnosi się do 1/3 spośród nich). Bierność społeczna (mierzona nieobecnością w publicznej sferze życia i niską gotowością do angażowania się w działania na rzecz lokalnej wspólnoty) jest na wsi cechą w dużej mierze determinowaną przez procesy i struktury demograficzne. Z jednej strony obserwujemy rozległy deficyt obywatelstwa wśród mieszkańców wsi (średnio na poziomie 40% - 50%), z drugiej zaś spore pokłady potencjalnego zaangażowania w sprawy własnego środowiska. Wydaje się, że sytuację mogłyby zmienić programy aktywizacji obszarów wiejskich oparte na liderach społeczności lokalnych, wykorzystujących z jednej strony, ukryty potencjał społecznego zaangażowania mieszkańców wsi, z drugiej zaś pobudzających wiarę w sens życiowej aktywności i przełamujących niepokoje związane z otwieraniem się Polski (i polskiego rolnictwa) na UE.

Interesujących danych dostarczają prace demograficzne prowadzone od wielu lat w Instytucie.

- Po roku 1990 kraje „starej” UE zwiększały swój stan ludnościowy, podczas gdy wśród nowych członków przeważała tendencja do zmniejszania się liczby ludności. W Polsce liczba ludności zaczęła się zmniejszać od 1999 r.
Liczba ludności wiejskiej w krajach całej Unii Europejskiej łącznie wykazywała tendencję do zmniejszania się, choć w poszczególnych krajach proces ten przebiegał różnie. W Polsce do 1990 r. tempo spadku należało do najwolniejszych (0,1-0,3% średnio w roku), a po 1990 r. dominowała tendencja do stabilizacji lub wzrostu. Średnio w całej UE odsetek ludności wiejskiej wynosił w 1950 r. 41,6 a w 2005 r. – 23,7%. W Polsce odsetki te wynosiły odpowiednio 63,4%, i 38,5%. W 2005 r. wyższy niż w Polsce

odsetek ludności wiejskiej miały Finlandia (39,1%), Grecja (38,6%), Irlandia (39,6%), Portugalia (44,4%), Słowacja (42,0%) i Słowenia (49,2%).

Biorąc pod uwagę liczbę ludności wiejskiej to najliczniejszym pod tym względem krajem UE są Włochy (17,4% ogółu ludności wiejskiej w UE), Polska zajmuje drugie miejsce (13,5%).

W okresie od ok. 1990 r. do ok. 2002 r. przeciętne trwanie życia wydłużyło się prawie we wszystkich krajach UE. W Polsce przyrost długości życia mężczyzn należał do największych (3,9 roku). Mimo tych zmian, Polska nadal wypada niekorzystnie pod względem długości życia w porównaniu ze wszystkimi „starymi” krajami UE.

Według prognoz do 2030 roku ludność Polski będzie się zmniejszać, skala zmniejszeń jest oceniana różnie w różnych źródłach. Jeżeli chodzi o prognozę ONZ dla krajów UE to dla większości „starych” członków przewiduje ona wzrost liczby ludności.

Prognozy ONZ dla ludności wiejskiej przewidują dla wszystkich krajów jej ciągły spadek, zarówno w liczbach absolutnych, jak też w relacji do ogólnej liczby ludności. Dla Polski prognoza ONZ przewiduje zmniejszenie się absolutnej liczby ludności wiejskiej o $\frac{1}{4}$, a jej udziału w ogólnej liczbie ludności o 7,9 punktu procentowego (do 30,1% w 2030 r.). Prognozy GUS nie potwierdzają jednak wystąpienia tak dużej skali zmniejszenia udziału ludności wiejskiej w ogólnej liczbie ludności kraju.

We wszystkich krajach UE przewidywanym zmianom liczby ludności towarzyszyć będą znaczne zmiany w jej strukturze wieku, wyrażające się między innymi we wzroście współczynnika obciążenia demograficznego ludności w wieku produkcyjnym ludnością w wieku nieprodukcyjnym, zwłaszcza ludźmi starymi. W Polsce tempo wzrostu będzie należało do najszybszych.

Proces zmniejszania się zatrudnienia w rolnictwie europejskim, zarówno w liczbach absolutnych, jak i w relacji do ogólnej liczby pracujących, kontynuowany był również w okresie lat 1998-2003. Mimo spadku obserwowanego w ostatnich latach w Polsce odsetek pracujących w rolnictwie, wynoszący w 2003 r. ok. 18,4%, pozostawał nadal wyższy niż w jakimkolwiek innym kraju UE. Polska wyróżniała się także najwyższym tempem wzrostu stopy bezrobocia, która w 2003 r. osiągnęła 19,6% - najwyższy poziom w porównaniu z wszystkimi innymi krajami UE. Zbliżony do polskiego poziom notowano tylko w Słowacji (17,1%).

Na uwagę zasługuje też rola wielu pracowników IRWiR PAN w pełnieniu funkcji ekspertów przy monitorowaniu różnego typu programów unijnych.

- Dotychczasowe doświadczenia z wdrażania programów przedakcesyjnych, współfinansowanych ze źródeł zagranicznych, zwłaszcza unijnych, pozwoliły na zbudowanie w naszym kraju nowych, sprawniejszych i efektywniejszych niż dotychczas, instytucjonalnych struktur zarządzania środkami publicznymi służącymi wspieraniu rozwoju kraju (w tym rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich). W okresie poprzedzającym akcesję głównymi programami tego rodzaju były SAPARD i PAOW (Program Aktywizacji Obszarów Wiejskich), Program Odnowy Wsi a po akcesji program pilotażowy LEADER +.

Z badań IRWiR-u wynika, że realizacja SAPARD-u, chociaż rozpoczęła się ze znacznym opóźnieniem (2,5 roku), nabrała dużej dynamiki i przebiega bez większych zakłóceń. Opinie rolników-beneficjentów programu o działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa były w większości pozytywne. Uwidocznily się natomiast braki i niedoskonałości w zakresie współpracy i koordynacji między instytucjami zaangażowanymi w przygotowanie i wdrażanie SAPARDU: władz samorządowych, ośrodków doradztwa rolniczego, instytucji finansowych i ARMiR. Obecnie nie można jeszcze określić w jakim stopniu fundusze związane z SAPARD

zostały wykorzystane; cząstkowe informacje wskazują, że stopień ich wykorzystania był bardzo wysoki.

Realizacja PAOW przebiegała stosunkowo sprawnie i spowodowała ożywienie i mobilizację ludzi oraz instytucji lokalnych i regionalnych, działających na obszarach wiejskich. Środki przewidziane na realizację PAOW zostały w pełni wykorzystane i dały dostrzegalne efekty mnożnikowe.

- Doświadczenia uzyskane w okresie poprzedzającym pełną akcesję, jak i po akcesji, prowadzą do wniosku, że niezbędna jest kompleksowa wizja rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce, aby możliwe było przygotowanie długookresowej strategii rozwoju obszarów wiejskich, uwzględniającej tendencje globalne i zmiany zachodzące w UE. Musi ona uwzględniać wielofunkcyjność rolnictwa i obszarów wiejskich, rosnące znaczenie pozarynkowych usług rolnictwa i konieczność zachowania różnorodności biologicznej i kulturowej obszarów wiejskich. Uzasadnia to utrzymanie systemu wsparcia publicznego dla rolnictwa i rozwoju wsi; wsparcie to można pogodzić z ustaleniami WTO w zakresie liberalizacji handlu. Obszary wiejskie w Polsce, w odniesieniu do ich dużej części, mogą stać się w przyszłości atrakcyjniejszym miejscem zamieszkania, niż miasta.
- Analizowano także działania związane z programem odnowy wsi oraz efekty wspierania rolnictwa w obszarach LFA (less favoured areas). W pierwszym przypadku stwierdzono duże zainteresowanie potencjalnych beneficjentów możliwościami wsparcia, jednak dalece nie wszystkie wnioski merytorycznie odpowiadały założeniom tego programu. W drugim – brak jest wyraźnych wytycznych Komisji Europejskiej dotyczących sposobów monitorowania efektów wspierania, co może prowadzić do nierówności w traktowaniu beneficjentów w różnych krajach UE.
- Szczególną cechą współczesnego rolnictwa światowego, z jednej strony, jest „roztapianie” się w otoczeniu nierolniczych sektorów, przekazywanie im w części funkcji, procesów oraz zasobów produkcyjnych rolniczego gospodarowania, z drugiej zaś strony, ma miejsce absorpcja przez sektor rolny nowych sfer aktywności - jak podnoszenie poziomu jakości życia społeczności wiejskiej, rozwoju gospodarki obszarów wiejskich, ochrony środowiska naturalnego. W tym kontekście z uwagą obserwowano tendencje w zakresie ewolucji wspólnej polityki rolnej. Generalnym trendem, którego należy oczekiwać, będzie zmniejszenie udziału środków na WPR w budżecie UE oraz przesunięcie akcentów ze wspierania dochodów rolniczych (filar I) w kierunku rozwoju obszarów wiejskich (filar II). Promowane będą rozwiązania zmierzające do zmniejszenia presji rolnictwa na środowisko, z uwagi na redukcję bodźców, do intensyfikacji produkcji i koncentracji ziemi oraz rozwój gospodarstw o ponadstandardowej jakości produkcji (gospodarstwa ekologiczne). Równocześnie oczekiwać można zwiększenia nacisku na rozwój pozaprodukcyjnych funkcji rolnictwa (rolnictwo wielofunkcyjne).
- Silne bodźce do modyfikacji polityki rolnej UE w kierunku osiągnięcia zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich stanowią: 1) potrzeba rozwiązania lub co najmniej złagodzenia problemu efektów zewnętrznych negatywnych, powstających w ramach gospodarki rolnej; 2) wzrost znaczenia bezpieczeństwa zdrowotnego żywności i jej jakości wśród unijnych konsumentów; 3) rozwój Europejskiej Sieci Ekologicznej NATURA 2000; 4) negatywne oddziaływania instrumentów I filaru CAP na rynek rolny i zróżnicowanie dochodów producentów rolnych; 5) naciski WTO na liberalizację międzynarodowego handlu produktami rolno-spożywczymi.
- Instrumenty wsparcia Wspólnej Polityki Rolnej kłaść będą coraz większy nacisk na aktywizację społeczności lokalnych poprzez zwiększanie udziału programu LEADER.

Ten kierunek ewolucji WPR budzi obawy władz polskich, które postulują ograniczanie w latach 2007-2013 rozszerzenia tzw. „podejścia typu leader”.

- Niekorzystnym zjawiskiem (z punktu widzenia przekształceń strukturalnych) związanym z akcesją jest początek dość szybkiego wzrostu cen ziemi. W ciągu 4 lat ceny gruntów ornych wzrosły o prawie 40 % a 95 % tego wzrostu przypada na lata 2003-2004. Wzrost cen ziemi jest korzystny z punktu widzenia wzrostu wartości posiadanej przez rolnika majątku, ale utrudnia powiększanie gospodarstw młodym rolnikom.. Nie ulega wątpliwości, iż należy oczekiwać silnych tendencji wzrostu cen ziemi również w najbliższych latach.

* * *

Na podkreślenie zasługuje fakt, że w 2005 r., oprócz tematów zarejestrowanych w planie badawczym, IRWiR PAN zrealizował wiele innych dodatkowych tematów. Np. jako rezultat wieloletniej współpracy z Finlandią i Anglią sfinalizowano etap tematu badawczego „Rozwój obszarów wiejskich – doświadczenia krajów europejskich” w postaci wydania przez IRWiR dwóch książek: w języku polskim i angielskim. Ponadto, w ramach tego tematu, zorganizowano tygodniowy pobyt 12 gości zagranicznych; odbyła się dwudniowa konferencja i dwudniowe warsztaty terenowe.

Inny ważny temat zrealizowany w 2005 r. wspólnie z Funduszem Współpracy i Komitetem Ekonomiki Rolnictwa PAN to „Polska wieś 2005 – wizja rozwoju”. Wydana monografia zawiera teksty wybitnych 26 uczonych i jest powszechnie cytowana i komentowana.

Trzecim pozaplanowym niezwykle ważnym tematem, jaki za środki kilku instytucji, realizował IRWiR PAN to „Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa”. W chwili obecnej zakończył się proces przygotowania monografii do druku pod powyższym tytułem, na którą IRWiR już w tej chwili ma dziesiątki zamówień z całej Polski.

W 2005 roku została opublikowana w Chinach, (w językach: chińskim i angielskim), przez Instytut Rozwoju Wsi Chińskiej Akademii Nauk Społecznych w Pekinie, książka pt.: „Study on the Problems of Rural and Agricultural Development in the Reform Process of Poland and China”, jako wynik współpracy w programie badawczym, prowadzonym w ramach Porozumienia pomiędzy PAN i ChANS pt: „Adaptacja rolnictwa (gospodarki) i społeczności wiejskich do procesów globalizacji; perspektywa europejska i azjatycka”.

III. Wyniki uzyskane w wybranych tematach realizowanych w IRWiR PAN w 2005 roku.

Rozwój wiejski: wyzwanie czy utopia?

(Autor: Maria Halamska)

Pojęcie „rozwój wiejski” (rural development, developpement rural, desenvolvimento rural) jest pojęciem powszechnie używanym i wieloznacznym. Lektura licznych opracowań na ten temat pozwala na stworzenie typologii pojawiających się znaczeń. Możliwe jest wyróżnienie co najmniej trzech grup znaczeń, kiedy:

- rozwój wiejski traktowany jest jako pewna polityka, oparta na pewnych, również filozoficznych, założeniach. W UE powstaje ona w drugiej połowie lat osiemdziesiątych i usiłuje znaleźć swoje miejsce pośród innych polityk adresowanych bezpośrednio lub pośrednio do wsi: Wspólnej Polityki Rolnej, polityki strukturalnej, polityki spójności. Mimo oficjalnych deklaracji, że będzie to tzw. drugi filar polityki wiejskiej, do 2006 roku jest to filar dość wąty;

- rozwój wiejski traktowany jest jako pewien dokonujący się proces zmian w środowisku wiejskim. Zmiany te zachodzą pod wpływem czynników celowo wywoływanych, zaplanowanych (przez środki należące do polityki, scharakteryzowanej wyżej, uruchomione w ramach innej polityki a najczęściej przez wiele polityk równocześnie) oraz spontanicznych, żywiołowych. Proces może być przez nauki społeczne obserwowany a stawiane diagnozy mogą być podstawą korekty systemu oddziaływania;

- rozwój wiejski traktowany jako rezultat procesu zmian, mierzony przy pomocy pewnych *a priori* zdefiniowanych wskaźników, których osiągnięcie stawia się jako cel tego rozwoju.

Pojęcie to w Europie stało się popularne w latach osiemdziesiątych XX stulecia, kiedy EWG a później UE zaczęła zmieniać swoją Wspólną Politykę Rolną. W polskiej literaturze, dotyczącej problematyki wiejskiej, praktyce politycznej i społecznej, angielskie określenia „*rural development*” (podobnie jak francuskie „*developpement rural*”) przyjęło się tłumaczyć jako „rozwój obszarów wiejskich”. W moim przekonaniu polskie określenie, może językowo bardziej poprawne, nie oddaje w pełni istoty koncepcji rozwoju wiejskiego, która wyłoniła (czy raczej wyłania się) z ewoluującej wspólnej polityki rolnej. Określenie „rozwój wiejski” nie jest tylko myślowym i językowym skrótem na określenie ewolucji i dynamiki wsi, czy obszarów wiejskich, ale specyficznym programem rozwoju obszarów wiejskich, stworzonym i finansowanym przez postindustrialne społeczeństwo globalne dla społeczności wiejskich i realizacji własnych, tj. społeczeństwa, zamiarów wobec przestrzeni wiejskiej. Rozwój wiejski jest programem w stosunku do wsi egzogennym, realizowanym jednak przez siły i metody typowe dla rozwoju endogennego. Polskie określenie „rozwój obszarów wiejskich” tych konstytutywnych dla koncepcji cech nie oddaje, lecz banalizuje aspekty polityczne, ideologiczne i społeczne mieszczące się w tym określeniu.

Nawiązując do ONZ-owskiej definicji rozwoju lokalnego, rozwój wiejski trzeba widzieć jako serię planowanych, ujętych w formalne ramy organizacyjne zmian, podjętych przez ludzi, władze centralne i lokalne dla polepszenia ekonomicznych, społecznych i kulturowych warunków egzystencji społeczności wiejskich i ich integracji z życiem całego społeczeństwa. Rozwój wiejski to pewien dokonujący się proces zmian w środowisku wiejskim, które zachodzą pod wpływem czynników celowo wywoływanych, zaplanowanych oraz czynników nieprzewidywanych, spontanicznych, żywiołowych. Rozwój wiejski jako program jest także obiektem ideologizacji i mitologizacji, co sprawia, że przypisuje mu się większe znaczenie, niż ma w rzeczywistości. Jest on wyzwaniem, ale i utopią.

Przestrzenne aspekty procesów integracji obszarów wiejskich - identyfikacja procesów. (Autor: *Krystian Heffner*)

Małe miasta stanowią tradycyjnie integralną część gospodarki wiejskiej, ale ich znaczenie dla rozwoju obszarów wiejskich ulega szybkim zmianom. Zbadano wielkość, znaczenie, trwałość i zasięg gospodarczych powiązań między małymi miastami a ich wiejskim otoczeniem. Założono, że jeśli ośrodki lokalne mają silne i wielostronne relacje gospodarcze z otaczającymi je obszarami wiejskimi, to stanowią one trwałą podstawę rozwoju takich układów. Znajomość skali i zakresu powiązań z układem regionalnym, krajowym lub międzynarodowym umożliwia ocenę uzależnienia się lokalnego rynku małych miast od zewnętrznej gospodarki.

Prowadzone w Polsce i w czterech innych krajach Unii Europejskiej (Wielka Brytania, Holandia, Francja i Portugalia) badania miały na celu pomiar i oszacowanie potoków dóbr i usług między przedsiębiorstwami i gospodarstwami domowymi w wybranych miastach i otaczających je obszarach wiejskich. Oceniono wielkość i kierunki przepływu siły roboczej, a także znaleziono ekonomiczne wzorce powiązań miasto - wieś. W efekcie porównawczo oceniono stopień integracji ośrodków lokalnych z bezpośrednim zapleczem wiejskim dla różnych typów miast, przedsiębiorstw i gospodarstw wiejskich.

Ośrodki znajdujące się poza zasięgiem dużych aglomeracji porządkują zwykle przestrzeń wiejską i są szczególnie predestynowane do pełnienia roli lokalnych centrów rozwoju. Wśród cech, które są punktem wyjścia do integracji małych miast z ich wiejskim zapleczem w lokalne obszary gospodarcze, zasadnicze znaczenie mają funkcje miejskie, jakość przestrzeni miejskiej, sprawność ekonomiczna lokalnych struktur, przestrzenna dostępność i otwartość układu miejskiego.

Polskie badania porównawcze prowadzone w sześciu wytypowanych lokalnych ośrodkach miejskich (Łask i Ożarów Mazowiecki, Jędrzejów i Głogówek, Ustroń i Duszniki Zdrój) wykazały, że tylko małe miasta w obszarach z wyraźną dominacją gospodarki rolnej są silniej związane lokalnie. Ośrodki turystyczne i ze stref silnie zurbanizowanych mają zdecydowanie mniej tego typu powiązań. Oznacza to, że ich powiązania gospodarcze z bezpośrednim zapleczem wiejskim są w rzeczywistości niewielkie i mają małe znaczenie gospodarcze. Tak więc typ miasta odgrywa pewną rolę w kształtowaniu wzorców zachowań gospodarczych i na rynku pracy, ale przede wszystkim w podziale na: miasta funkcjonujące w obszarach o dominacji rolnictwa i miasta obsługujące obszary o funkcjach bardziej złożonych, nierolniczych.

W małych miastach i ich otoczeniu wiejskim zdecydowanie dominują ilościowo mikrofirmy o usługowo-handlowym charakterze, a bardzo niewielki jest udział przedsiębiorstw produkcyjnych, co bardzo upodabnia badane miasta do siebie, niezależnie od ich położenia w przestrzeni. Charakterystyką, która różnicuje strefy wiejskie poszczególnych miast, jest udział dochodów uzyskiwanych poza rolnictwem. W gospodarstwach domowych - i to zarówno nie rolniczych jak i rolniczych - istotne znaczenie mają dwie kwestie: poziom dochodów oraz dominujący typ zakupów (niższego lub wyższego rzędu). Można wyraźnie powiązać dochody rodzin z przestrzennymi wzorcami zakupów. Rozmieszczenie zakupów wyższego i niższego rzędu, dokonywanych przez mieszkańców lokalnych obszarów, różni się istotnie. Te pierwsze bardzo często są realizowane poza małym miastem, często w znacznej odległości, te drugie dokonywane są na lokalnym rynku przede wszystkim przez mieszkańców wsi.

Nie ulega wątpliwości, że pomimo licznych różnic, małe miasta charakteryzują się wieloma podobieństwami pod względem wzorców zachowań ekonomicznych i przestrzennych. Niewątpliwie najtrudniej ustalić optymalny zakres lokalnych powiązań. Wydaje się, że istotne znaczenie dla rozwoju małych miast mają przede wszystkim inicjatywy

gospodarcze w mikroskali. Kluczową rolę odgrywać może pobudzanie lokalnej i indywidualnej przedsiębiorczości.

Okazuje się, że przynajmniej niektóre z zależności pomiędzy funkcjonowaniem lokalnej gospodarki a zachowaniami gospodarczymi mieszkańców w strefach powiązań badanych miast, nie są w pełni uświadamiane przez polityków lokalnych i działaczy zaangażowanych w ich rozwój gospodarczo-społeczny. Również rozpoznanie gospodarczych zachowań mieszkańców miast i ich wiejskiego otoczenia jest bardzo powierzchowne. Dla formułowania lokalnych strategii rozwoju wykorzystać można znajomość odmiennych wzorców zachowań gospodarczych firm rolniczych i nierolniczych oraz dużych różnic w zachowaniach gospodarczych miejskich i wiejskich gospodarstw domowych. Lokalne związki gospodarcze firm funkcjonujących w małych miastach są słabe, przede wszystkim w zakresie zakupów. Zaopatrując lokalny rynek korzystają głównie z zewnętrznych dostaw. Równocześnie firmy nierolnicze są głównym rynkiem pracy dla mieszkańców miast, mają też duże znaczenie dla ich otoczenia wiejskiego. Zaskakująco słabe okazują się powiązania z małymi miastami pobliskich gospodarstw rolnych, tak w zakresie zakupów, jak i sprzedaży. Znajomość obu tych charakterystycznych wzorców zachowań gospodarczych ma bardzo duże znaczenie dla formułowania kierunków lokalnej polityki. Małe miasta różnią się znacznie pod względem siły, zakresu i kierunków powiązań gospodarczych. Istotny jest przede wszystkim spadek znaczenia bliskości usług dla ich odbiorcy, chociaż część ciągle wymaga obecności odbiorcy, co wymusza ich lokalizację na poziomie lokalnym.

Generalnie potwierdzono, że małe ośrodki miejskie w Polsce mają co najmniej zainicjowany proces lokalnej integracji gospodarczej, a część z nich posiada znaczny rozwojowy potencjał. Z jednej strony opiera się on na relatywnie trwałych pozalokalnych i zewnętrznych powiązaniach gospodarczych oraz silnie zintegrowanych, lokalnych rynkach pracy. Natomiast oddziaływanie na firmy nierolnicze w celu zwiększenia zakresu ich lokalnych związków może stać się impulsem do przyspieszenia rozwoju lokalnych obszarów gospodarczych.

Ocena instytucjonalnych ram absorpcji funduszy unijnych zbudowanych w okresie przedakcesyjnym w Polsce.

(Autor: Jerzy Wilkin)

Badania koncentrowały się na instytucjonalnych uwarunkowaniach adaptacji polskiego rolnictwa i mieszkańców wsi do członkostwa w Unii Europejskiej, w tym: wykorzystania funduszy unijnych nakierowanych na wspieranie rolnictwa i obszarów wiejskich, zarówno w okresie przedakcesyjnym, jak i po wstąpieniu Polski do UE. Badania i publikacje z nimi związane skoncentrowane były na dwóch obszarach tematycznych:

1. Wizja i strategia rozwoju wsi i rolnictwa w Polsce w powiązaniu z ewolucją Wspólnej Polityki Rolnej UE. Wynikiem prac w tym zakresie jest m. in. wydana pod redakcją naukową prof. J. Wilkina książka: *Polska wieś 2025 – wizja rozwoju*. Główne wnioski w tym zakresie to:
2. kompleksowa wizja rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce jest niezbędna do przygotowania długookresowej strategii rozwoju obszarów wiejskich, uwzględniającej tendencje globalne i zmiany zachodzące w UE;
3. wielofunkcyjność rolnictwa i obszarów wiejskich, rosnące znaczenie pozarynkowych usług rolnictwa i konieczność zachowania różnorodności biologicznej i kulturowej obszarów wiejskich, uzasadniają utrzymanie systemu wsparcia publicznego dla rolnictwa i rozwoju wsi. Wsparcie to można pogodzić z liberalizacją handlu (ustalenia WTO) i poprawą efektywności polityki rolnej;
4. obszary wiejskie w Polsce, w odniesieniu do ich dużej części, mogą stać się w przyszłości atrakcyjniejszym miejscem zamieszkania, niż miasta.

5. Rola instytucji, kapitału ludzkiego i społecznego w adaptacji wsi i rolnictwa do warunków UE i wykorzystania funduszy pomocowych. Badania obejmowały program SAPARD i PAOW. Wybrane wnioski w tym zakresie:
6. realizacja PAOW przebiegała stosunkowo sprawnie i spowodowała ożywienie i mobilizację ludzi oraz środków finansowych w ramach instytucji lokalnych i regionalnych, działających na obszarach wiejskich;
7. środki przewidziane na realizację PAOW zostały w pełni wykorzystane i dały znaczące efekty mnożnikowe;
8. ukształtowane instytucje oraz doświadczenia związane z PAOW wpłynęły korzystnie na skuteczność i efektywność absorpcji środków unijnych, w tym SAPARD-u.
9. Realizacja SAPARD-u, chociaż rozpoczęła się ze znacznym opóźnieniem (2,5 roku), nabrała dużej dynamiki i przebiega bez większych zakłóceń. Opinie rolników-beneficjentów programu o działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa były w większości pozytywne. Uwidoczniły się natomiast braki i niedoskonałości w zakresie współpracy i koordynacji między instytucjami zaangażowanymi w przygotowanie i wdrażanie SAPARDU: władz samorządowych, ośrodków doradztwa rolniczego, instytucji finansowych i ARMiR.
10. Doświadczenia z wdrażania złożonych programów rolnych i strukturalnych, współfinansowanych ze źródeł zagranicznych, zwłaszcza unijnych, skłaniają do zbudowania w naszym kraju nowych, sprawniejszych i efektywniejszych niż dotychczas instytucjonalnych struktur zarządzania środkami publicznymi, służącymi wspieraniu rozwoju kraju (w tym rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich). Budowa tych struktur powinna być częścią przekształcania modelu państwa; z państwa głównie rządzącego (*governing*), w państwo głównie zarządzające (*governance*).

Kierunki i zakres wspierania turystyki wiejskiej z funduszy pomocowych w Polsce.

(Autor: Andrzej P. Wiatrak)

Z przeprowadzonych badań wynika szereg wniosków, które mogą być wykorzystane w dalszych działaniach związanych z rozwojem turystyki wiejskiej w Polsce oraz zmiany struktury funkcjonalnej obszarów wiejskich. Najważniejsze z nich są następujące:

1. Wspieranie finansowe rozwoju turystyki wiejskiej obejmuje różne działania i instytucje, poczynając od informacyjnych, poprzez doradztwo i szkolenia, a kończąc na finansowaniu przedsięwzięć turystycznych na wsi. Podkreślić przy tym należy, że w większości działania te są związane z realizacją programów na rzecz wsi i rolnictwa, a turystyka jest jednym z działań w ramach szerszych programów.
2. Zakres wspierania turystyki wiejskiej dotyczył różnych jej typów, przy czym najczęściej był związany z rozwojem agroturystyki (zwłaszcza turystyki farmerskiej) a następnie – z turystyką wiejską (zwłaszcza uwzględniającą dziedzictwo kulturowe) oraz ekoturystyką i eko-agroturystyką. Preferencja wymienionych kierunków turystyki wiejskiej związana była przede wszystkim z realizowaniem priorytetu: „Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich”.
3. Główne instytucje, które zajmują się wspieraniem rozwoju turystyki wiejskiej w Polsce, to przede wszystkim Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), Polska Fundacja Programów Pomocowych dla Rolnictwa (FAPA), Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości (PARP), Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa (FDPA), Fundacja Wspomagania Wsi, Fundacja „Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej” oraz wiele innych fundacji, w tym o charakterze regionalnym. Uwzględnić tutaj również należy instytucje turystyczne, a zwłaszcza Polską Organizację Turystyczną i Polską Agencję Rozwoju Turystyki S.A. (PART), jak również instytucje zajmujące się środowiskiem i

rozwojem zrównoważonym (np. Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej – NFOŚiGW). Ponadto pomocą informacyjną i doradczą służą Centrum Doradztwa Rolniczego (CDR) i Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego (WODR).

4. Fundusze pomocowe, wspierające rozwój turystyki wiejskiej, były związane przede wszystkim z realizowanymi programami rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, takimi jak: Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i obszarów wiejskich”, Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich, Program Aktywizacji Obszarów Wiejskich, Program SAPARD itp.
5. Programy bezpośrednio wspierające finansowanie przedsięwzięć turystycznych na wsi to przede wszystkim źródła pozabudżetowe, pochodzące z różnego rodzaju fundacji i funduszy pomocowych. Instytucją rządową, wspierającą przemiany strukturalne obszarów wiejskich, jest Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), która – wykorzystując środki budżetowe i unijne – oddziałuje na kierunki zmian struktury działalności istniejących podmiotów gospodarczych i powstawanie nowych jednostek gospodarczych na wsi, w tym zajmujących się turystyką.
6. Nie wszystkie dostępne fundusze były w pełni wykorzystane, a część założonych działań nie została zrealizowana. Przyczyny były różne, przy czym najczęściej wiązały się ze zbyt późnym uruchomieniem procedury związanej z wdrożeniem danego działania, lub opracowaniem zasad jego realizacji, a także wstrzymaniem uruchomienia przez agendy unijne (przykładem takim mogą być m. in. szkolenia z zakresu turystyki wiejskiej realizowane w ramach Programu SAPARD).
7. Brak było szerszego współdziałania instytucji na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej i wykorzystania dostępnych funduszy, poczynając od resortu rolnictwa i gospodarki, poprzez agencje rządowe, a kończąc na stowarzyszeniach agroturystyki i turystyki wiejskiej. W następstwie tego nie wszystkie środki zostały wykorzystane. Także niedostateczne były starania o uruchomienie nowych działań w tym zakresie.
8. Ważną rolę w rozwoju turystyki wiejskiej odgrywa system informacyjny, którego zadaniem jest przygotowanie do zajęcia się działalnością turystyczną i jej doskonalenie, ukazanie istniejących możliwości założenia przedsięwzięć turystycznych i sposobów ich sfinansowania itp. Jednak obecnie nie ma w Polsce sprawnego systemu informacji, który przyczyniałby się do kreowania przedsiębiorczości na wsi. Brak takiego systemu powoduje również, że efektywność stosowanych instrumentów ekonomicznych oraz istniejących programów rozwojowych jest niższa niż być powinna.

Skala i ocena wykorzystania funduszy pomocowych w rozwoju rolnictwa polskiego na przykładzie wybranego powiatu.

(Autor: Jan Górecki)

Wstępne badania przeprowadzone w powiecie łowickim w roku 2005, a które będą kontynuowane w 2006 r. pozwalają sformułować następujące wnioski:

- ze środków pomocowych, przede wszystkim programu SAPARD, w większym stopniu korzystają gospodarstwa większe obszarowo i lepiej wyposażone, a zwłaszcza w kapitał własny;
- w pewnej liczbie gospodarstw zakupy maszyn i traktorów nie są uzasadnione rachunkiem ekonomicznym, lecz „okazją” do uzyskania dofinansowania;
- istotne znaczenie dla rozwoju wsi mają wykorzystane środki na rozwój infrastruktury, co służy poprawie warunków rozwoju usług i działalności nierolniczej;
- gospodarstwa korzystające z pomocy wyróżniają się wyższym poziomem kapitału ludzkiego.

Wykorzystanie wsparcia finansowego z Europejskiego Funduszu Rolnego Gwarancji i Orientacji (EAGGF) na działania odnowy wsi w Polsce.

(Autor: Marta Bład)

Działanie 2.3 „Odnowa wsi oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego” realizowane w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego (SPO) „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004 - 2006” cieszyło się bardzo dużym zainteresowaniem wśród beneficjentów w Polsce. Po zakończonym naborze w całym kraju wpłynęło 2 346 wniosków na łączną kwotę 506 mln złotych, co stanowi 142% krajowego limitu środków finansowych, przeznaczonych na realizację pomocy w zakresie tego działania.

Duże zainteresowanie odnową wsi dowiodło, iż lobbing samorządów wojewódzkich, mający na celu umieszczenie, pierwotnie nie uwzględnionego, działania „Odnowa wsi” w SPO, był uzasadniony i słuszny.

Wystąpiło zróżnicowanie regionalne; najwięcej wniosków w ramach działania „Odnowa wsi...”. złożono w województwie pomorskim (289 wniosków na łączną kwotę prawie 37 mln zł), zaś najmniejszą w woj. podlaskim (56 wniosków na kwotę 14 mln zł). W porównaniu do liczby podmiotów uprawnionych do wnioskowania (gminy wiejskie i miejsko-wiejskie), w pomorskim na jedną gminę przypadło 2, 95 wniosku, zaś w podlaskim - 0,53. Okazało się, iż w tych województwach, w których realizowano programy odnowy wsi jeszcze przed akcesją Polski do UE (dofinansowywane z budżetów samorządów wojewódzkich), czyli: pomorskim, opolskim, śląskim, zainteresowanie wspieraniem działań odnowy z SPO, było większe niż w pozostałych. Oznacza to, iż wcześniejsza aktywność samorządów przygotowała je do lepszej absorpcji funduszy unijnych.

Można postawić tezę, iż w wyniku pomocy z UE zwiększa się polaryzacja społeczno-ekonomiczna jednostek i regionów Polski. Wciąż nierozstrzygniętym dylematem polityki krajów i UE są zatem pytania: czy wspierać słabych, czy wzmacniać silnych? Poprawiać spójność i wyrównywać poziom rozwoju regionów, czy stosować zasadę wolnej konkurencji?

Wnioski złożone w ramach Działania „Odnowa wsi...” podlegają ocenie i weryfikacji formalno – merytorycznej; po ich akceptacji zawierane są umowy, zaś po wykonaniu przedsięwzięć projektu, następuje złożenie wniosku o płatność. Do dnia 23.11.2005 zawarto 546 umów na kwotę 125 mln zł (wykorzystany limit: 35,18%) i złożono 18 wniosków o płatność.

Przedstawiona skala wykorzystania środków UE na działania odnowy wsi w Polsce wskazuje, iż w polskich wsiach istnieje potrzeba działań odnowy wsi (podnoszenie standardu życia na wsi, jej atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej, zaspokajania potrzeb społeczno-kulturalnych oraz rozwoju tożsamości społeczności wiejskiej). Potwierdziła się teza, iż złożone projekty w większości dotyczą działań inwestycyjnych (budowa lub modernizacja świetlic wiejskich, obiektów sportowych, placów zabaw, centrów wiejskich), na które w warunkach polskich z reguły nie wystarcza środków z budżetów lokalnych.

Władze wojewódzkie w pewnym stopniu mogły decydować o kierunku realizowanych przedsięwzięć, wybierając kryterium regionalne, w ramach którego projekt otrzymywał 1 dodatkowy punkt w rankingu (25% wszystkich punktów). Np. w małopolskim punkt ten otrzymały projekty, których celem jest zwiększenie atrakcyjności turystycznej poprzez podniesienie walorów przyrodniczych, bądź ochroną zabytków.

Zainteresowanie działaniem „Odnowa wsi...” wskazuje, że oddolne podejście do rozwoju obszarów wiejskich zyskuje coraz więcej zwolenników. Projekty odnowy wsi powstają bowiem z inicjatywy społeczności lokalnej, która pragnie decydować o rozwoju, inicjować przedsięwzięcia na obszarze, który zamieszkuje.

Wykorzystanie wsparcia z UE na odnowę wsi w Polsce wskazuje również na potrzebę całościowego, terytorialnego traktowania obszarów wiejskich oraz pojmowania rozwoju w kategoriach zrównoważonych działań, nie tylko ekonomicznych, lecz także społecznych, kulturowych i środowiskowych.

Umieszczenie działania „Odnowa wsi oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego” w SPO umożliwiło wdrażanie tego rodzaju projektów w całej Polsce, także w województwach, w których nie realizowano dotychczas programów odnowy wsi. Atrakcyjność współfinansowania projektów (pomoc UE z Sekcji Orientacji Europejskiego Funduszu Rolnego wynosi do 80% całkowitego kwalifikującego się kosztu) wzmocniła zainteresowanie działaniem „Odnowa wsi...”. Natomiast konsekwencją tego jest fakt, iż w Programie Operacyjnym Rozwoju Obszarów Wiejskich (POROW) na lata 2007-2013 przewidziano również dofinansowanie projektów na działania odnowy wsi w Polsce, uznając je za przyczyniające się do rozwoju obszarów wiejskich.

Wykorzystanie doświadczeń państw UE-15 we wspieraniu obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (LFA-less favoured areas) w Polsce.

(Autor: Dorota Klepacka)

Na podstawie zagranicznej literatury przedmiotu wykonane zostało wstępne rozpoznanie korzyści i negatywnych stron wspierania obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (LFA, ONW) w UE-15, co posłużyło do formułowania wniosków dla Polski.

Zaletą działania wspierającego obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania w UE-15 jest: prosta obsługa, niskie koszty administracyjne oraz powszechna znajomość procedur i umiejętność korzystania z nich. W większości przypadków dopłaty spełniają założenie przyjęte przy tworzeniu tego instrumentu, kompensując dodatkowe koszty, choć nie można wykluczyć nadkompensaty w rejonach mniej upośledzonych oraz zbyt niskich wypłat w przypadku obszarów silnie upośledzonych, np. niektórych rejonów śródziemnomorskich. Przestrzeganie kodeksu dobrej praktyki rolniczej, jako warunku otrzymania płatności kompensacyjnych, przyczynia się do wzrostu jakości środowiska naturalnego.

Działanie wspierające ONW nie jest bezpośrednio związane ze wspieraniem produkcji rolniczej (de-coupled), co jest ważnym argumentem w negocjacjach na forum Światowej Organizacji Handlu (WTO).

W wielu regionach przychody z kompensat stanowią dużą część dochodu rolniczego, toteż wszelkie zmiany w schemacie działania instrumentu budzą sprzeciw beneficjentów. Za pozostaniem jego w obecnym kształcie lobbują kraje członkowskie.

Za wadę instrumentu uznano zbyt ogólne jego cele, co powoduje, iż brakuje rzetelnej oceny efektywności programu. Działanie, bazujące na bezpośredniej dopłacie kompensacyjnej na hektar, lub do pogłównia, nie może realizować wielowymiarowych założeń zrównoważonego rozwoju.

LFA uznano za krótkowzroczną formę rozwoju obszarów wiejskich, gdyż wspomaga beneficjentów wyłącznie do momentu, w którym wypłacane są środki finansowe oraz wspiera wyłącznie rolników, pomijając pozostałych aktorów wiejskich.

Przez Trybunał Obrachunkowy schemat ten jest uznany za najgorzej monitorowany wśród działań wsparcia UE. Nie zamieszczono wymogu prowadzenia regularnej oceny działania w żadnym z aktów prawnych, dotyczących LFA a wrywkowo sporządzane raporty, Komisja Europejska otrzymywała niekompletne i z opóźnieniem. Nie wyznaczono również jednostki monitorującej „schemat”.

Legislacja nie zaznacza, kto jest odpowiedzialny za monitorowanie ewentualnego nadkompensowania. Podział odpowiedzialności między krajami członkowskimi a Komisją Europejską w tej kwestii nie jest jasny. Komisja Europejska, według Trybunału, powinna

dostarczyć jednej definicji Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej dla wszystkich krajów członkowskich, co umożliwiłoby skuteczną kontrolę. Ponadto Komisja powinna upewnić się, czy kontrole przeprowadzane w krajach członkowskich są efektywne; określić krajom członkowskim wytyczne dotyczące systemu kontroli.

Brakuje badań indywidualnych gospodarstw, nie wiadomo więc jak środki wykorzystywane są przez rolników i na ile wpływają na decyzję o kontynuowaniu działalności rolniczej. Komisja nie ustanowiła ilościowych celów działania, po 30 latach funkcjonowania trudno ocenić ten „schemat”.

Istnieje obawa, iż gruntowne badanie kompensat mogłoby wykazać, iż część regionów zaliczanych do ONW nie jest upośledzona. Trybunał podaje przykład Luksemburga, który od 1975 r. nie wprowadził żadnych zmian w wielkości obszarów (98% kraju należy do ONW) i zasadach przyznawanych dopłat (z wyjątkiem zmian narzuconych przez Komisję Europejską), podczas gdy wiadomo, iż w 1975 r. średni dochód gospodarstwa w Luksemburgu wynosił poniżej 80% średniego dochodu gospodarstwa, we Wspólnotach zaś w 2000 r. wyniósł około 20% więcej.

Państwa członkowskie korzystają z różnych wskaźników delimitacji ONW oraz wprowadzają dodatkowe warunki co powoduje, iż beneficjenci nie są równo traktowani.

Wykorzystywanie środków finansowych UE w realizacji środowiskowych celów CAP (Wspólnej Polityki Rolnej) w Polsce.

(Autor: Artur Bołtomiuk)

Od kilkunastu lat w polityce rolnej UE trwa proces zmian sposobów wspierania wsi i rolnictwa polegający na ograniczaniu stosowania instrumentów zależnych od bieżącego poziomu cen i produkcji rolnej, przy jednoczesnym wzroście transferów pieniężnych kierowanych na rozwój obszarów wiejskich oraz na płatności bezpośrednie. Widoczna jest także tendencja do coraz szerszego uwzględniania problematyki środowiskowej w instrumentarium CAP. Silne bodźce do modyfikacji polityki rolnej UE w kierunku osiągnięcia zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich stanowią: 1) potrzeba rozwiązania, lub co najmniej złagodzenia, problemu efektów zewnętrznych (negatywnych i pozytywnych), powstających w ramach gospodarki rolnej; 2) wzrost znaczenia bezpieczeństwa zdrowotnego żywności i jej jakości wśród unijnych konsumentów; 3) rozwój Europejskiej Sieci Ekologicznej NATURA 2000; 4) negatywne oddziaływania instrumentów I filaru CAP na rynek rolny i zróżnicowanie dochodów producentów rolnych; 5) naciski WTO na liberalizację międzynarodowego handlu produktami rolno-spożywczymi. Wszystkie te zjawiska sprawiły, iż w postindustrialnym społeczeństwie UE pojawiło się zapotrzebowanie na postindustrialne rolnictwo, które dostarczy mu, obok bezpiecznej żywności, odpowiedniej ilości i jakości dóbr publicznych w postaci atrakcyjnych krajobrazów, dziedzictwa kulturowego, różnorodności biologicznej.

Działania na rzecz ekologizacji gospodarki rolnej realizowane są w ramach obu filarów CAP. W wyniku średniookresowego przeglądu Agendy 2000, zaproponowano następujące prośrodowiskowe zmiany w I filarze CAP: a) uproszczenie części systemu płatności bezpośrednich (*decoupling*) oraz b) stopniowe ich ograniczanie o 3-5% rocznie w latach 2005–2012 (*modulation*); c) uzależnienie wypłat od obowiązkowego przestrzegania przepisów z zakresu ochrony środowiska (*cross-compliance*); d) wprowadzenie nowego środka towarzyszącego CAP – programu jakości żywności. Efektem działania tych mechanizmów ma być istotne zmniejszenie presji rolnictwa na środowisko z uwagi na redukcję bodźców do intensyfikacji produkcji i koncentracji ziemi.

W II filarze CAP podstawowym instrumentem implementacji zaleceń dotyczących ochrony środowiska przyrodniczego w działalności rolniczej oraz utrzymania walorów krajobrazowych i kulturowych obszarów wiejskich są programy rolno-środowiskowe. Analiza

danych odnoszących się do realizacji programów rolno-środowiskowych w latach 1993–2001 wskazuje, iż okazały one się atrakcyjną propozycją dla unijnych producentów rolnych. Do 2001 r. programami tymi objęto 25,7% użytków rolnych UE–15 (33,6 mln ha) zlokalizowanych w ponad 1,1 mln gospodarstw (16,5%).

W Polsce, podobnie jak w przypadku pozostałych 9 nowych krajów członkowskich UE, elementy reformy I filaru CAP będą wdrażane od początku kolejnego okresu programowania funduszy strukturalnych 2007–2012. Natomiast od 2004 r. realizowane są programy rolno-środowiskowe. Zdecydowana większość (98,4%), spośród 3642 zgłoszonych w zeszłym roku wniosków o wsparcie w ramach omawianych programów, dotyczyła rolnictwa ekologicznego – jednego z 7 pakietów działań rolno-środowiskowych, które mogą wybrać polscy rolnicy.

Przejęcie przez budżet rolny Wspólnoty 80% zobowiązań finansowych w stosunku do polskich gospodarstw ekologicznych pozwoliło na przesunięcie części środków krajowych na realizację innych działań związanych z upowszechnianiem ekologicznych metod produkcji rolnej. W 2004 r. zwiększono o około 45% poziom finansowania z budżetu krajowego kosztów kontroli i atestacji, rozszerzono także zakres publicznego wsparcia o dotacje na prowadzenie badań w zakresie ekologicznej produkcji roślinnej i zwierzęcej, przetwórstwa, marketingu, promocji oraz na koordynację doradztwa. Do końca lipca 2005 r. ARiMR wypłaciła rolnikom ekologicznym dotacje na łączną sumę 34 381 tys. zł. Ponadto 3654 podmioty otrzymały 2813 tys. zł dofinansowania kosztów kontroli. Łącznie wydatki publiczne na upowszechnianie ekologicznych metod produkcji rolnej w relacji z 2003 rokiem wzrosły pięciokrotnie, przy czym środki z budżetu krajowego zwiększyły się o $\frac{1}{3}$. W efekcie, od początku bieżącej dekady, liczba gospodarstw z atestem wzrosła siedmiokrotnie, natomiast ich powierzchnia prawie ośmiokrotnie. Przy założeniu utrzymania 50%-owej dynamiki przyrostu liczby gospodarstw ekologicznych, do 2010 r. będzie funkcjonować w Polsce około 40 tys. tego rodzaju podmiotów. Stanowią one będą ponad 2% ogółu gospodarstw rolnych – odsetek zbliżony do średniej UE–15 w 2003 r. (1,9%).

W pierwszej połowie 2005 r. kolejnych 3112 rolników zadeklarowało gotowość podjęcia produkcji rolnej metodami ekologicznymi (wzrost o 82,8%). Ogółem w okresie 01.05.2004–31.07.2005 rolnicy złożyli 24.511 wniosków o dofinansowanie przedsięwzięć rolno-środowiskowych na łączną kwotę 277.266 tys. zł. Wśród zadeklarowanych do realizacji pakietów rolno-środowiskowych, obok rolnictwa ekologicznego, znalazło się także 6 pozostałych rodzajów działań: rolnictwo zrównoważone, utrzymanie ekstensywnych łąk i pastwisk (pakiety realizowane w tzw. strefach priorytetowych) oraz ochrona wód i gleb, strefy buforowe, zachowanie lokalnych ras zwierząt gospodarskich (pakiety realizowane na terenie całego kraju). Należy wyraźnie podkreślić, że programy rolno-środowiskowe stanowią jedną z istotnych nowych możliwości finansowania przekształceń strukturalnych polskiego rolnictwa i wsi, gdyż zgodnie z kierunkiem reform CAP, modernizacja krajowej gospodarki rolnej powinna także szeroko uwzględniać uwarunkowania środowiskowe.

Ekonomiczne aspekty integracji wsi polskiej z UE.

(Autor: Leszek Klank)

Integracja Polski z Unią Europejską przyniosła bardzo duże zmiany, zwłaszcza w podstawowych relacjach ekonomicznych rolnictwa. Zmiany te mają zarówno korzystny, jak i niekorzystny wymiar. Głównymi czynnikami zmian były, m.in. otwarcie rynku rolnego UE oraz wprowadzenie dopłat bezpośrednich. Większość relacji ekonomicznych w rolnictwie jest funkcją tych dwóch zdarzeń. Należy zwrócić uwagę na:

- otwarcie rynku Unii Europejskiej dla produktów rolnych wytwarzanych przez polskich rolników, co skutkowało gwałtownym wzrostem eksportu tych produktów i w konsekwencji

osiągnięcie po raz pierwszy od 1992r. dodatniego salda wymiany handlowej produktami rolno – spożywczymi;

- wprowadzenie dopłat bezpośrednich do rolnictwa w wysokości ok. 7,9 mld zł rocznie (w latach 2004 i 2005), co sprawiło, iż dysparytet dochodów tylko działalności rolniczej zmniejszył się z 50 do 40 %. Szacujemy, że dochody rolników ze wszystkich źródeł przekroczyły dochody ludności nierolniczej,
- Wyjątkowy urodzaj w 2004 r., który spowodował znaczny wzrost produkcji zarówno globalnej, jak i towarowej. Bez otwarcia rynku UE sytuacja taka doprowadziłaby do spadku cen i wartości produkcji rolnej.
- Stosunkowo niewielki spadek zadłużenia rolnictwa i dominujący w nim udział kredytów preferencyjnych. Zadłużenie rolnictwa zmniejszyło się w latach 2004-2005 z 16, 3 do 15,9 mld zł. Udział kredytów preferencyjnych w zadłużeniu ogółem zmniejszył się odpowiednio z 80,1 do 73,8 %
- korzystne relacje cen produktów sprzedawanych i nabywanych przez rolników ,zwłaszcza w roku akcesji.

Wstępne dane za 2005 r. wskazują, iż korzystne tendencje cenowe powoli wygasają. Pewną rekompensatą jest natomiast wzrost dopłat wyrównawczych. Trzeba jednak pamiętać, iż z dopłat tych nie korzysta ponad 500 tys. gospodarstw, czyli ok.1/4 w stosunku do danych PSR2002. Ocena zmian cen ziemi nie jest tak jednoznaczna jak innych cen rolnych.

Niekorzystnym zjawiskiem, z punktu widzenia przekształceń strukturalnych, jest początek dość szybkiego wzrostu cen ziemi. W ciągu 4 lat ceny gruntów ornych wzrosły o prawie 40 % a 95 % tego wzrostu przypada na lata 2003-2004. Wzrost cen ziemi jest jednak korzystny z punktu widzenia zabezpieczenia długu. Nie ulega wątpliwości, iż należy oczekiwać silnych tendencji wzrostu cen ziemi również w najbliższych latach.

Ludność, zatrudnienie i bezrobocie na wsi polskiej na tle krajów Unii Europejskiej.

(Autor: Izasław Frenkel)

Celem badań było przedstawienie miejsca Polski, w tym: obszarów wiejskich, na mapie procesów i struktur demograficzno-zawodowych krajów Unii Europejskiej. Najwięcej uwagi poświęcono tendencjom zmian w zakresie liczby ludności, jej struktury według płci i wieku, procesom rozrodczości i umieralności oraz zatrudnieniu i bezrobociu. Źródłem danych były statystyki międzynarodowe opracowane przez Eurostat, Komisję Ludnościową ONZ i Międzynarodowe Biuro Pracy, jak również statystyki polskie.

1. Zmiany liczby ludności analizowano od 1950 r., wyróżniając trzy okresy: 1950-1975, 1975-1990 i 1990-2005. W pierwszym i drugim okresie prawie we wszystkich krajach UE dominowała początkowo silna, a następnie słabnąca, tendencja do wzrostu liczby ludności. W obu okresach przyrost w Polsce był większy niż w jakimkolwiek innym kraju UE i wynosił odpowiednio 37,1% i 12,0% wobec 19,4% i 5,2% łącznie we wszystkich krajach UE. Ostatni z wyróżnionych okresów (1990-2005) był już bardziej zróżnicowany pod względem kierunku zmian. Kraje „starej” UE nadal zwiększały swój stan ludnościowy, często nawet szybciej niż uprzednio, podczas gdy wśród nowych członków przeważała tendencja do zmniejszania się liczby ludności. W Polsce zaczęła się ona zmniejszać od 1999 r. W wyniku tych zmian udział Polski w ludności krajów obecnej UE początkowo wzrastał z 7,1% w 1950 r. do 8,7% w 1990 r. po czym zmniejszył się do 8,3% w 2005 r.

2. W odniesieniu do absolutnej liczby ludności wiejskiej w całym okresie powojennym dominowała tendencja zniżkowa, chociaż o bardzo różnym nasileniu w poszczególnych krajach i okresach. Do 1990 r. tempo spadku średnio w całej UE wynosiło 0,6-0,7% średnio w roku, zmniejszając się trzykrotnie w latach 1990-2005. Jednocześnie do 12 wzrosła liczba krajów, w których liczba ludności wiejskiej nie zmalała lub wzrosła (w latach 1950-1975 były to 3 kraje, a w latach 1975-1990 6 krajów). W Polsce do 1990 r. tempo spadku należało do

najwolniejszych (0,1-0,3% średnio w roku), a po 1990 r. dominowała tendencja do stabilizacji lub wzrostu.

3. Również w odniesieniu do udziału ludności wiejskiej w ogólnej liczbie ludności tendencją dominującą była tendencja zniżkowa. Zarówno w latach 1950-1975, jak też 1975-1990, udział ten zmniejszał się we wszystkich krajach, na ogół w szybkim tempie i jedynie w okresie 1990-2005 jego spadek został w kilku krajach zatrzymany, lub zastąpiony przez niewielki wzrost. Średnio w całej UE odsetek ludności wiejskiej wynosił w 1950 r. 41,6%, w 1990 r. – 25,6% i w 2005 r. – 23,7%. W Polsce odsetki te wynosiły odpowiednio 63,4%, 38,3% i 38,5%. W 2005 r. wyższy niż w Polsce odsetek miały Finlandia (39,1%), Grecja (38,6%), Irlandia (39,6%), Portugalia (44,4%), Słowacja (42,0%) i Słowenia (49,2%).

4. Biorąc pod uwagę ludność wiejską, najliczniejszym krajem UE są Włochy (17,4% ogółu ludności wiejskiej w UE), Polska zajmuje drugie miejsce (13,5%). Trzecie miejsce należało do Francji (13,0%), czwarte do Hiszpanii (9,2%), piąte do Niemiec (8,8%) i szóste do Wielkiej Brytanii (5,9%).

5. Występująca w Polsce, niższa na wsi niż w miastach, stopa feminizacji (liczba kobiet na 100 mężczyzn) jest zjawiskiem typowym dla wszystkich krajów UE. Równie typowy jest, szybszy na wsi niż w miastach, proces starzenia się ludności. Stopień zaawansowania tego procesu jest w Polsce mniejszy niż w większości krajów UE.

6. Głównym czynnikiem spowolnienia wzrostu, a następnie zmniejszania się liczby ludności w Polsce po 1990 r., był szczególnie szybki spadek dzietności kobiet, która w latach 1990-2002 zmniejszyła się o 39,5%, nieco szybciej na wsi (39,9%) niż w miastach (37,3%). Większy spadek zanotowano tylko w Słowacji (43,1%). Wysoki spadek (30-40%) zanotowano także we wszystkich „nowych” krajach UE z wyjątkiem Słowenii (spadek o 17,1%).

7. W okresie od ok. 1990 r. do ok. 2002 r. przeciętne trwanie życia wydłużyło się prawie we wszystkich krajach UE. W Polsce przyrost długości życia mężczyzn należał do największych (3,9 roku), wyższy miała tylko Finlandia (4,0 roku) i Francja (4,9 roku). To samo dotyczy kobiet, których długość życia wzrosła o 3,4 roku, większy wzrost odnotowano tylko na Węgrzech (3,6 roku). Mimo tych zmian, Polska nadal wypada niekorzystnie pod względem długości życia w porównaniu ze wszystkimi „starymi” krajami UE, a także niektórymi „nowymi” (Malta, Słowenia i mężczyźni w Czechach).

8. Według prognozy GUS z 2003 r. ludność Polski w 2030 r. ma być o 2430 tys. (6,4%) mniejsza niż szacowana dla 2005 r. (38123 tys.). Podobny spadek (5,9%) przewiduje również prognoza sporządzona dla Polski przez Komisję Ludnościową ONZ. Obie prognozy są bardziej pesymistyczne niż wcześniejsza prognoza GUS z 1999 r., która przewidywała spadek o 610 tys. (1,6%). Jeżeli chodzi o prognozę ONZ dla innych krajów UE to dla większości „starych” członków przewiduje ona wzrost liczby ludności od ok. 2%.

9. W odróżnieniu od prognoz ogólnej liczby ludności, przewidujących dla jednych krajów jej wzrost, a dla innych spadek, prognozy ONZ dla ludności wiejskiej przewidują dla wszystkich krajów jej ciągły spadek, zarówno w liczbach absolutnych, jak też w relacji do ogólnej liczby ludności. Dla Polski prognoza ONZ przewiduje zmniejszenie się absolutnej liczby ludności wiejskiej o ¼, a jej udziału w ogólnej liczbie ludności o 7,9 punktu procentowego (do 30,1% w 2030 r.). Prognoza ta istotnie różni się od prognoz GUS zarówno z 1999 r., jak i 2003 r., zwłaszcza ostatniej. Według pierwszej, liczba ludności wiejskiej miałyby się zmniejszyć w omawianym okresie o 6,7%., a według drugiej, wzrosnąć o 3,5%. Udział ludności wiejskiej w ogólnej liczbie ludności zmniejszyłby się według pierwszej prognozy o 2,2 punktu procentowego (do 35,9% w 2030 r.), a według drugiej wzrósł o 4,1 punktu (do 42,6%). Różnice wynikają głównie z odmiennych założeń migracji między miastem i wsią. Prognoza z 1999 r. zakładała ujemne dla wsi saldo tych migracji, natomiast w prognozie z 2003 r.

przyjęto, że obserwowane od 2000 r. saldo dodatnie będzie występować również w całym prognozowanym okresie.

10. We wszystkich krajach UE przewidywanym zmianom liczby ludności towarzyszyć będą znaczne zmiany w jej strukturze wieku, wyrażające się między innymi we wzroście współczynnika obciążenia demograficznego ludności w wieku produkcyjnym, ludnością w wieku nieprodukcyjnym, zwłaszcza ludźmi starymi. W Polsce tempo wzrostu będzie należało do najszybszych.

11. Dla większości krajów UE lata 1998-2003 były okresem wzrostu liczby ludności w wieku produkcyjnym (ludność w wieku 15-64 lata). Tempo wzrostu w Polsce było szybsze niż średnio w UE, odpowiednio 0,6% i 0,4% średnio w roku. Przyrost ludności w wieku produkcyjnym w Polsce stanowił ok. 14% przyrostu w całej UE i ok. $\frac{3}{4}$ przyrostu wśród nowych członków.

12. Lata 1998-2003 były w UE także okresem wzrostu liczby pracujących. Wzrost ten objął jednak tylko kraje starej piętnastki, w których liczba pracujących zwiększyła się o ponad 10 mil. (6,6%), podczas gdy łącznie w nowych krajach członkowskich wystąpił spadek o ponad 1,5 mil. (-5,2%). Głównym „winowajcą” tego spadku była Polska, w której liczba pracujących zmniejszyła się o ok. 1,6 mil. (ok. 11%) (nieco bardziej w miastach niż na wsi). Spadek wystąpił także w Czechach, Estonii, Litwie i Słowacji, jednak procentowo był kilkakrotnie mniejszy niż w Polsce.

13. W latach 1998-2003 w Polsce nastąpił także największy, w porównaniu z krajami UE, spadek wskaźników zatrudnienia (odsetek pracujących w danym wieku w ogólnej liczbie ludności w danym wieku). W odniesieniu do ludności w wieku produkcyjnym (15-64 lata) wskaźnik ten zmniejszył się z 59% do ok. 51%, podczas gdy w całej UE zwiększył się z 61,2% do 62,9%, w tym w krajach starej piętnastki z 61,4% do 64,3%. W nowych krajach członkowskich wskaźnik zatrudnienia zmniejszył się średnio z 60% do 55,8%. W 2003 r. poziom wskaźników zatrudnienia mężczyzn i kobiet we wszystkich podstawowych grupach wieku, był w Polsce, z niewielkimi wyjątkami, najniższy spośród wszystkich krajów UE.

14. Proces zmniejszania się zatrudnienia w rolnictwie europejskim, zarówno w liczbach absolutnych, jak i w relacji do ogólnej liczby pracujących, kontynuowany był również w okresie lat 1998-2003. We wszystkich krajach UE łącznie liczba pracujących w rolnictwie jako głównym miejscu pracy zmniejszyła się o 1411 tys. osób tj. o 12,3%. Tempo spadku było szybsze w grupie nowych krajów członkowskich (17,1%) niż starych (9,5%). W Polsce liczba pracujących w rolnictwie zmniejszyła się o ok. 440 tys. tj. o ok. 15%. Większość odchodzących z rolnictwa nie przeszła do innej pracy, lecz zasilila szeregi bezrobotnych i biernych zawodowo. Mimo spadku, odsetek pracujących w polskim rolnictwie, wynoszący w 2003 r. ok. 18,4%, pozostawał nadal wyższy niż w jakimkolwiek innym kraju UE, gdzie tylko w czterech przewyższał 10% (Grecja – 16%, Litwa 17,8%, Łotwa 13,4% i Portugalia – 12,6%), a w pozostałych krajach wahał się od 0,9% w Wielkiej Brytanii do 8,4% w Słowenii.

15. Udział pracujących na rachunek własny, wśród ogółu pracujących poza rolnictwem, zwiększył się w Polsce z 12,4% w 1998 r. do 12,7% w 2003 r., bardziej na wsi (z 10,1 do 11,3%) niż w miastach (z 13,2 do 13,3%). Średnio w całej UE oraz w „starych” krajach odsetek pracujących na własny rachunek w sektorze pozarolniczym zmniejszył się odpowiednio z 13,6 do 12,8% i 13,5 do 12,5%, a średnio w „nowych” krajach wzrósł z 14,0 do 14,9%.

16. Znaczne zmniejszenie się liczby pracujących, przy jednoczesnym wysokim przyroście zasobów pracy w Polsce, doprowadziło do rekordowego przyrostu liczby bezrobotnych, która w latach 1998-2003 zwiększyła się o ponad 1,5 miliona osób tj. o ponad 83%. Wzrost nastąpił także w kilku innych krajach (Czechy, Dania, Estonia, Holandia, Litwa, Luksemburg, Niemcy, Portugalia, Słowacja) jednak z reguły o mniej niż 10%.

17. Polska wyróżniała się także najwyższym tempem wzrostu stopy bezrobocia, która w 2003 r. osiągnęła 19,6% - najwyższy poziom w porównaniu z wszystkimi innymi krajami UE. Zbliżony do polskiego poziom notowano tylko w Słowacji (17,1%), natomiast w większości pozostałych krajów mieścił się on w przedziale 5-10%.

Unia Europejska na polskiej wsi. Początek demarginalizacji, czy skansenizacji?

(Autor: Barbara Fedyszak-Radziejowska)

Analizę stanu polskiej wsi i rolnictwa, po roku obecności w Unii Europejskiej, poprzedza diagnoza zakładająca, że w momencie „wejścia” poziom kapitałów: ludzkiego, społecznego, kulturowego i ekonomicznego był na tyle niski, że pozwalał na postawienie tezy o marginalizacji polskiej wsi. Odpowiedź na pytanie o konsekwencje akcesji dla polskiej wsi zawiera kilka konstatacji:

1. Ocenę dzisiejszej kondycji wsi i rolnictwa należy rozpocząć od przypomnienia okresu negocjacji akcesyjnych, które stały się początkiem zmian. Już wtedy rozpoczął się proces wprowadzania rolników do elitarnego klubu beneficjentów Wspólnej Polityki Rolnej UE. W ramach przygotowań przeprowadzono setki szkoleń i spotkań informacyjnych o UE, w trakcie których rolnicy otrzymywali wiedzę o unijnym rolnictwie, o unijnych standardach i wymaganiach unijnego rynku. Obok szkoleń, na polską wieś zaczęły płynąć także pieniądze, nie tylko w ramach przedakcesyjnego programu SAPARD. Wszystkim tym inicjatywom towarzyszyło budowanie nowych instytucji centralnych i lokalnych oraz aktywizacja lokalnych środowisk wiejskich.

2. Każde z tych działań miało znaczenie dla budowania ludzkiego i społecznego kapitału wsi, każda złotówka i każde euro wzmocniło kapitał ekonomiczny rolników, przedsiębiorców wiejskich, przetwórstwa rolnego i samorządów wiejskich gmin.

3. Polityka przyjęta przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, czyli rozwiązania ujęte w Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich i Sektorowym Programie Operacyjnym "Modernizacja i Restrukturyzacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich" wyraźnie zakładały wzmocnienie kapitału ekonomicznego, społecznego i ludzkiego wsi. Także program zwany Leader +, przewidziany do realizacji w ramach SPO, aktywizujący lokalne grupy działania i zachęcający do partnerstwa organizacji pozarządowych, samorządów i kapitału prywatnego, może odegrać ważną rolę w budowaniu społecznego kapitału wsi.

4. Wiele badań i sondaży pokazuje, że integracja budzi wśród rolników coraz więcej pozytywnych emocji. Zadowolenie z integracji deklaruje (średnio) ponad połowa badanych rolników; są wśród nich nieco częściej rolnicy starsi(!), liczący więcej, niż 60 lat oraz najmłodsi, którzy deklarują zarówno zdecydowane zadowolenie, jak i niezadowolenie z integracji. Akceptacja jest nieco większa wśród właścicieli dużych, liczących ponad 16 ha, gospodarstw rolnych.

5. Nadal jednak co trzeci rolnik nie wierzy w opłacalność produkcji rolnej, mimo dopłat bezpośrednich i mimo akcesji. Mniej niż połowa ma nadzieję na osiągnięcie opłacalności produkcji w swoim gospodarstwie. Na poprawę sytuacji liczą przede wszystkim najlepiej wykształceni rolnicy, co nie znaczy, że właściciele gospodarstw największych. Co ciekawe, w opłacalność rolnictwa nie wierzą rolnicy najmłodsi. Nic więc dziwnego, że w rolnictwie zamierza pozostać nie więcej niż 12% - 14% dzieci rolników.

6. Interesujący jest obraz opinii rolników na temat roli, jaką środki unijne odgrywają w procesie zmian. Płatności bezpośrednie są, w rozumieniu badanych, sposobem wyrównania nakładów i strat poniesionych przez rolników po 1 maja 2004 roku. W ich ocenie dopłaty bezpośrednie stanowią formę redystrybucji składek wpłacanych przez państwa członkowskie, w tym przez Polskę, do budżetu Unii. Ten sposób myślenia jest także widoczny w ocenie korzyści, które po akcesji zyskali najlepsi rolnicy, - "ci, co inwestowali w latach 90 -tych,

korzystali z kredytów Agencji i dobrze przygotowali się do akcesji, teraz skorzystają najwięcej". Tak więc, zmiany mają, zdaniem rolników, charakter głównie „endogeny”.

7. W dalszym ciągu utrzymuje się percepcja „my” - „oni”, w stosunku do Unii Europejskiej i jej Wspólnej Polityki Rolnej. Rolnicy uważają, że głos polskich przedstawicieli w strukturach unijnych jest słaby, a realne decyzje podejmują bogate kraje starej „Piętnastki”.

8. Mamy więc do czynienia z postawami pragmatyzmu i racjonalnej kalkulacji, zawierającymi także elementy tradycyjnego etosu chłopskiego, wraz z brakiem zaufania do świata polityki.

9. Nie zmienia to jednak kierunku, w którym zmierza polska wieś i rolnictwo, mając po raz pierwszy od 1949 roku realną szansę na odbudowę kapitału społecznego i ludzkiego wsi, a dzięki konwersji kapitałów, także materialnego kapitału rolnictwa. Tym samym możemy mówić o realnej szansie na proces demarginalizacji polskiej wsi.

Marginalizacja rolnictwa w gospodarce narodowej – zarządzanie procesem (management of decline).

(Autor: Tadeusz Hunek)

Program badawczy w roku 2005 koncentrował się na redefinicji funkcji rolnictwa polskiego w warunkach gospodarki rynkowej oraz akcesji Polski do Unii Europejskiej. Podstawowe rezultaty badawcze, z jednej strony, dotyczyły gruntownej transformacji systemu centralnie planowanej gospodarki narodowej a z drugiej, procesu akcesji Polski do Unii Europejskiej, aplikacji systemu prawnego, obowiązującego we wspólnocie UE 15.

Szczególną cechą współczesnego rolnictwa światowego, z jednej strony jest „roztapianie” się w otoczeniu nierolniczych sektorów, przekazywanie im w części funkcji, procesów oraz zasobów produkcyjnych rolniczego gospodarowania, z drugiej zaś strony ma miejsce absorpcja przez sektor rolny nowych sfer aktywności, jak podnoszenie poziomu jakości życia społeczności wiejskiej, rozwoju gospodarki obszarów wiejskich, ochrony środowiska naturalnego. Światowy rynek żywnościowy – w miejsce „starego ładu”, (dominacja USA oraz Unii Europejskiej) formują się nowe, globalne centra masowej produkcji żywności, światowych rynków żywnościowych – Ameryka Łacińska, Karaiby – na bazie aplikacji nowej generacji technologii, rolniczej biotechnologii.

W okresie minionych 15 lat rynkowej gospodarki ma miejsce zaawansowany post transformacyjny model rolnictwa polskiego o podstawowych parametrach:

- segment polskiego agrobiznesu stanowią aktywne gospodarstwa rolne ok. 1 mln., dysponujących ponad 70% użytków rolnych, w tym ponad 400 tys. gospodarstw realizujących produkcję towarową powyżej 15 tys. rocznie, przejmujących ok. 70% unijnych dopłat bezpośrednich, w połowie przekraczających 50% dochodów gospodarstw domowych,
- segment rolnictwa tradycyjnego, drobnych gospodarstw, o niskiej produkcji towarowej, zorientowanych na rynek lokalny, alokujących zasoby pracy i kapitału poza rolniczą aktywność gospodarki obszarów wiejskich,
- segment „rolnictwa” gospodarstw domowych, posiadających ziemię rolniczą, ale nie prowadzących produkcji rolniczej,
- segment „rolnictwa” socjalnego, w którym gospodarstwa domowe bazują na dochodach programów socjalnych o marginalnej działalności rolniczej na potrzeby wyżywieniowe.

Realna konwergencja – teoria współdziałania czynników endogennych i egzogenych w procesie formowania się współczesnego sektora rolnego – stanowi podstawę strategii gospodarki polskiej w poszerzonej Unii Europejskiej. Realna konwergencja bazuje na koncepcji wykorzystania zdolności osiągnięcia, przez słabo rozwiniętą gospodarkę narodową, relatywnie szybszego wzrostu gospodarczego. W rezultacie maleje, lub jest eliminowana różnica w poziomie Produktu Krajowego Brutto na głowę mieszkańca w stosunku do krajów bogatszych. Uzyskanie przez Polskę w pełni członkostwa Unii Europejskiej stwarza szansę

wykorzystania realnej konwergencji w szczególności w trzech podstawowych ramach problemowych:

- członkostwo Unii staje się czynnikiem kreacji kapitału – rzeczowego i intelektualnego, choćby w rezultacie znaczących strumieni unijnych środków, realizowanych w programach Wspólnej Polityki Rolnej oraz Funduszy Strukturalnych, wyznaczających stabilną politykę ekonomiczną,
- członkostwo w Unii stwarza możliwości zmniejszenia roli państwa w gospodarce, co sprzyja ekonomicznej zdrowej konkurencyjności,
- członkostwo Unii stwarza możliwość znaczącego wzrostu inwestycji w sferze infrastruktury, przyspieszenia modernizacji, wzrostu jakości życia, głównie na obszarach wiejskich.

Globalne i krajowe wyznaczniki ścieżki rolnictwa UE-25 stanowią:

- homologacja rolnictwa z gospodarką narodową. Pełna inkorporacja zasad, mechanizmów gospodarowania działów pozarolniczych, gospodarki narodowej do systemów rolniczej produkcji, zmiana bazy rolniczego gospodarowania: ziemia i praca na kapitał rzeczowy i kapitał ludzki.
- „Roztapianie” farmingu w otoczeniu gospodarki narodowej – marginalizacja sektora rolnego „management of decline”. Drastyczny spadek udziału producenta rolnego w cenie detalicznej żywności, marginalizacja skali udziału rolnictwa w makrostrukturach gospodarki narodowej: tworzeniu PKB, zatrudnieniu, handlu zagranicznym, „początek końca” kategorii gospodarstwa rolnego, farmy rodzinnej. Przesuwanie się dynamizmu rozwojowego obszarów wiejskich ze sfery rolnictwa na pozarolnicze sfery aktywności gospodarczej.
- Formowanie się kategorii obszarów wiejskich jako „samodzielnego” segmentu gospodarki narodowej, narastanie kwestii gospodarczego i socjalnego wykluczenia osób i grup społecznych na obszarach wiejskich. Klarowanie się systemu nowego rolnictwa: sterowania i automatyzacji produkcji roślinnej i chowu zwierząt wg. formuły „precise agriculture”.
- Powiązania informatyczne elementów systemu produkcji rolniczej, pionowa integracja sektora rolno – żywnościowego: „łańcuchy” żywnościowe, przemysłowa skala genetycznie modyfikowanej produkcji żywności.

Uplasowanie „Rolniczej Polski” w UE-25 będzie wypadkową, efektem oddziaływania sił zdeterminowanych zewnątrznie /poza krajem/ i sił zależnych w pewnym stopniu od decyzji, działań krajowych. Można sformułować twierdzenie, że najprawdopodobniej, niezależnie od układu tych sił, rozwój gospodarczy „Rolniczej Polski” – obserwowany obecnie i oczekiwany w przyszłości –sprawi, iż w efekcie jej uplasowania w sferze Unii Europejskiej będzie, mając na uwadze doświadczenia krajów wysoko rozwiniętych gospodarczo, coraz bardziej „nierolnicze”.

Klasyfikacja wskaźników rozwoju obszarów wiejskich potrzebnych do monitorowania i oceny skuteczności unijnych programów pomocowych dla wsi i rolnictwa w Polsce.

(Autor: Katarzyna Zawalińska)

Polska, wraz z 9-ciu nowymi państwami członkowskimi, po wstąpieniu do UE zaczęła otrzymywać znaczące fundusze prorozwojowe. W latach 2004-2006 obszary wiejskie w Polsce mogą korzystać przede wszystkim z finansowania zagwarantowanego w ramach dwóch dokumentów. Są to: Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich (z budżetem ok. 3,592 mld EUR) oraz Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich” (z budżetem około 2,729 mld EUR). Jednak aby stwierdzić, czy dzięki tym funduszom następuje rzeczywisty rozwój obszarów wiejskich i jeśli tak, to jak on się rozkłada (geograficznie, tematycznie, itd.) potrzebne jest obserwowanie odpowiednio dobranych wskaźników rozwoju.

Stąd w ramach realizowanego tematu został skonstruowany prototyp Indeksu Rozwoju Obszarów Wiejskich (IROW) dla Polski, który pozwoli na systematyczne monitorowanie postępu rozwoju na obszarach wiejskich oraz zwiększenie przejrzystości polityki wiejskiej a tym samym wsparcie procesu decyzyjnego, związanego z tą polityką (będzie papierkiem lakmusowym, który wskaże gdzie rozwój ten następuje najwolniej i należałoby go wesprzeć, a gdzie najszybciej i dlaczego tam).

Opierając się na metodach zaawansowanej statystyki (analizie czynnikowej i analizie skupień) i przy użyciu danych na poziomie gmin (NUTS 5), pochodzących z GUS-owskiej Bazy Danych Regionalnych za lata 2001-2003, skonstruowane zostały dwie wersje indeksu: IROW dynamiczny i IROW strukturalny. Każdy z Indeksów składa się z wyselekcjonowanych 5 sub-indeksów, na które składają się homogeniczne grupy wskaźników. Są to: Sub-indeks Środowisko, Sub-indeks Kapitał Ludzki, Sub-indeks Infrastruktura, Sub-indeks Dostępność do usług i Sub-indeks Dochody.

IROW dynamiczny odpowiada na pytanie, jak zmieniały się poszczególne sub-indeksy w czasie, tzn. o ile procent polepszyły/pogorszyły się zmienne, odpowiadające za stan środowiska, kapitał ludzki, infrastrukturę, dostępność do usług, czy dochody w poszczególnych latach w odniesieniu do roku bazowego 2001.

Z kolei IROW strukturalny odpowiada na pytanie, jak poszczególne sub-indeksy zmieniają się względem siebie w każdym roku, tzn. o ile punktów rozwój jednych przewyższa rozwój innych. Zalety stosowania takich narzędzi jak IROW w zaproponowanej konstrukcji są następujące: (1) indeksy oparte są na obiektywnych danych, (2) do ich wyznaczania zastosowano sprawdzone metody statystyczne, (3) czerpią wiedzę z poprzednich wskaźników rozwoju, a tym samym (4) umożliwiają bardziej systematyczne podejście do kontroli i oceny funduszy wiejskich.

Wyniki badań empirycznych pokazały, iż zgodnie ze wskazaniem IROW dynamicznego, w latach 2001-2003 rozwój obszarów wiejskich przebiegał najbardziej dynamicznie jeśli chodzi o poprawę stanu środowiska (ograniczanie emisji środków trujących), a najmniej dynamicznie w sferze poprawy dochodów (w tym zatrudnienia) na wsi. Z kolei IROW strukturalny pokazał, że relatywnie najsłabiej rozwiniętymi elementami obszarów wiejskich była w badanych latach edukacja (udział osób z wyższym wykształceniem) i infrastruktura na wsi, podczas gdy relatywnie najlepiej rozwiniętymi były: dostępność do usług (takich jak apteki, poczty, szpitale, itp.) i ochrona środowiska na obszarach wiejskich.

Następnie uzyskane rezultaty zostały porównane z podziałem środków na poszczególne priorytety zawarte w SOPie „Restrukturyzacja i Modernizacja Rolnictwa ...” na lata 2004-2006, gdyż mają one bezpośredni związek z Sub-indeksami, uzyskanymi w badaniu. W wyniku porównania zaobserwowano, że gdyby kierować się w polityce rozdziału środków na poszczególne priorytety wynikami z naszego badania, to podział tych środków zmieniłby się w stosunku do tego, który obowiązuje. Mianowicie, nastąpiłoby prawdopodobnie zwiększenie funduszy (w liczbach bezwzględnych i relatywnych) na zróżnicowanie (dywersyfikację) działalności rolniczej oraz rozwój infrastruktury rolniczej. Jednocześnie przeznaczono by mniej środków na odnowę wsi i ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi. Natomiast środki przeznaczone na przywracanie potencjału produkcji leśnej oraz scalanie gruntów byłyby bardzo podobne do pierwotnie przewidzianych.

Na koniec trzeba podkreślić, że proponowana metodologia, jak i empiryczne przeprowadzenie badania, mogą być w dużym stopniu ulepszone; zatem istnieje potrzeba dalszych badań w tym zakresie. Pierwszym ważnym zadaniem byłoby stworzenie dobrej bazy danych. Drugim – usystematyzowanie wszystkich istniejących typów wskaźników rozwoju oraz rozwoju obszarów wiejskich, zwłaszcza tych sugerowanych przez literaturę (w tym pojęć

takich jak jakość życia, wolność polityczna itp.), oraz pogrupowanie ich na nowo za pomocą analizy czynnikowej na grupy wskaźników i zbudowanie sub-indeksów. Po trzecie, wyzwaniem byłoby zastosowanie bardziej wyrafinowanych technik konstrukcji IROW i jego indeksów (wprowadzenie systemu ważenia, sprawdzanie różnych punktów odniesienia (benchmarks) itp. Po czwarte, ciekawe byłoby pokazanie wyników w ujęciu zdezagregowanym na regiony – co umożliwiłoby daleko idące analizy porównawcze stymulantów i destymulantów rozwoju obszarów wiejskich w Polsce.

Procesy dostosowawcze dużych gospodarstw rolnych do funkcjonowania na wspólnym rynku rolnym UE.

(Autor: Włodzimierz Dzun)

Duże ekonomicznie gospodarstwa rolne (40 ESU i więcej) są najbardziej dynamicznie rozwijającą się grupą gospodarstw rolnych w naszym kraju. W latach 1996-2002 ich liczba wzrosła z około 3 tys. do 13 tys. Jednak ich udział w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych, prowadzących działalność rolniczą, jest wciąż niewielki i w 2002 r. wynosił tylko 0,6% podczas, gdy w porównywalnych krajach UE już w końcu lat 90-tych był kilkadziesiąt razy większy np. w Niemczech 38%, Francji 45%, Danii 50% i Belgii 63%.

Gospodarstwa te występują we wszystkich grupach obszarowych, jednak ich przyrost najbardziej widoczny jest w grupach skrajnych: najmniejszych areałowo, do kilku ha UR (gospodarstwa warzywniczo-ogrodnicze, szkółkarskie, sadownicze, fermy drobiu, fermy trzody chlewnej) oraz dużych areałowo, zasadniczo ponad 50 ha UR (gospodarstwa specjalizujące się: w produkcji roślinnej, przede wszystkim zbożowo-rzepakowe, w bydło - przede wszystkim mlecznym, w trzodzie chlewnej - na bazie pasz własnych, a także gospodarstwa wielostronne). Właśnie w tych gospodarstwach najbardziej wyraźnie widoczne są procesy restrukturyzacji i modernizacji, ukierunkowane na zwiększenie ich konkurencyjności poprzez optymalizację struktury produkcji i zatrudnienia oraz pogłębienie specjalizacji i koncentracji produkcji.

Podstawą procesów restrukturyzacji i modernizacji jest reprodukcja rozszerzona majątku trwałego, ukierunkowana na wprowadzanie nowoczesnych technik i technologii tak w produkcji roślinnej, jak i zwierzęcej. Rezultatem tych procesów jest poprawa produktywności roślin i zwierząt, wzrost wydajności pracy oraz poprawa sytuacji ekonomicznej tych gospodarstw. Już aktualnie osiągają one tylko nieco niższe wydajności roślin uprawnych i podobne wydajności zwierząt gospodarskich w odniesieniu do porównywalnych krajów UE takich jak Niemcy lub Francja.

Wszystko to powoduje, że zdecydowana większość omawianych gospodarstw jest dobrze przygotowana do konkurowania na wspólnym rynku rolnym UE. Wejście Polski do UE korzystnie wpłynęło zarówno na bieżącą sytuację dochodową tych gospodarstw, mimo tego, że uproszczony system dopłat bezpośrednich jest dla nich niekorzystny (szczególnie specjalizujących się w produkcji zbóż). Atutem tej grupy gospodarstw jest to, że są one dobrze przygotowane do działania na trudnym rynku rolnym UE i to, że przeważająca część osób kierujących dużymi gospodarstwami charakteryzuje się wysokim poziomem wykształcenia i kwalifikacji zawodowych. Znaczenie dużych gospodarstw rolnych w procesie rozwoju naszego rolnictwa w najbliższych latach będzie więc coraz większe.

Monografie aktywnych gmin wiejskich – (czynniki i bariery wzrostu).

(Autor: Marek Kłodziński)

Mimo, że reformy samorządowe w Polsce stworzyły niezbędne, ogólne ramy do podjęcia działań lokalnych służących rozwojowi gmin wiejskich, to jednak zaawansowanie tego procesu jest bardzo zróżnicowane. Jeśli popatrzymy na mapę gmin w Polsce i przeanalizujemy niektóre wskaźniki ich rozwoju gospodarczego, to okazuje się, że najlepsza

sytuacja istnieje w Wielkopolsce i na Ziemiach Zachodnich. Trzecie miejsce zajmuje Galicja, a ostatnie dawny zabór rosyjski. W dalszym ciągu widoczne są granice dawnych zaborów, rzutujące nie tylko na sytuację gospodarczą, ale także na stopień aktywności władz gminnych i lokalnych społeczności. Potwierdzeniem tego zróżnicowania są także wyniki referendum w sprawie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, w którym zachód Polski w wyższym stopniu poparł proces akcesji. Również w ostatnich wyborach prezydenckich, województwa zachodnie opowiedziały się bardziej za programem reform rynkowych formułowanych w programie Platformy Obywatelskiej, niż państwem opiekuńczym o podwyższonym poziomie opieki socjalnej, za którym głosował wschód Polski.

Trzeba jednak zaznaczyć, że na mapie gmin zachodzą ciągłe zmiany w zakresie ich aktywności i poziomu rozwoju. Na przykład w rejonach o trudnych warunkach rozwojowych, chociażby przysłowiowej „ścianie wschodniej”, pojawiają się gminy, których rozwój jest zdecydowanie szybszy niż gmin sąsiednich. Dowodem na dokonujące się zmiany jest rozkład wniosków, złożonych przez samorzady, w programie SAPARD. Gminy z województwa świętokrzyskiego, o trudnych warunkach rozwojowych, złożyły tych wniosków najwięcej.

Nie potwierdzają się stereotypowe opinie o wszechobecnej recesji gospodarczej w gminach dotkniętych likwidacją byłych PGR-ów. Badania pokazują, że w regionach słabo rozwiniętych (Podlasie) następuje niejednokrotnie większa determinacja w procesie samoorganizacji społecznej, niż w regionach znacznie lepiej rozwiniętych np. Wielkopolsce. Mimo zachodzących zmian nadal jednak gminy problemowe stanowią większość we wschodniej i środkowej części kraju.

Już pobieżna analiza czynników powodujących, że jedne gminy odnoszą sukcesy, a inne rozwijają się wolniej, wskazuje na ogromną rolę czynnika ludzkiego w postaci sprawnego zarządcy, jakim jest wójt lub burmistrz. Gminy odnoszące sukcesy są niestety w mniejszości. Charakteryzują się one tym, że członkowie samorządów lokalnych są lepiej wykształceni niż gmin pozostałych. Działania Rady Gminy są mniej upolitycznione, sprzyjające inwestorom, wspierające przedsiębiorczość. Wzmacnia to rozwój gminy, sprzyja aktywności w zakresie składania licznych wniosków o fundusze pomocowe, powstaniu grup liderów, pracujących na rzecz rozwoju gminy w licznych organizacjach typu obywatelskiego itd. Gminy sukcesu we właściwy sposób potrafiły wykorzystać własny potencjał, zarówno w postaci renty położenia, jak i kapitału społecznego, a wszystko w oparciu o, akceptowany przez mieszkańców, plan strategicznego rozwoju.

Mało kto z mieszkańców gmin wiejskich zdaje sobie sprawę z tego, jak skomplikowane jest zarządzanie gminą. Wójt, lub burmistrz musi znać metody nowoczesnego zarządzania nie tylko finansami, ale i zasobami ludzkimi. Musi też znać zasady planowania strategicznego. W dłuższym horyzoncie jego wiedza ma decydujący wpływ na jakość życia mieszkańców. Jeśli na czele urzędu gminy stanie człowiek nieprzygotowany do pełnienia takiej funkcji, to skutki mogą być fatalne. Samorząd lokalny i wójt (burmistrz) powinien skupić się na problemach gospodarczych; próby upolitycznienia władz lokalnych, postulowane przez partie polityczne, nie są dobrą wiadomością. W gminach, w których panuje zastój gospodarczy, widać apatię i zniechęcenie do demokracji, co stwarza warunki dla korupcji i nie buduje postaw aktywnych wśród obywateli.

W Polsce gminnej dokonuje się jednak pewna zmiana na lepsze. Wynika to chociażby z faktu, że około 400 gmin realizuje u siebie program „Przejrzysta Polska”. Jeśli choćby w części gmin program ten zakończy się sukcesem, poprzez np. wprowadzenie kodeksu postępowania etycznego i jeśli przez kilka lat uda się tego kodeksu konsekwentnie przestrzegać, to podział na „my” i „oni” w tych gminach może stopniowo zanikać i zacznie obowiązywać poczucie, że czegoś „nie wypada robić”.

Analizując sytuację społeczno-gospodarczą gmin wiejskich nieodparcie nasuwa się wniosek o potrzebie zwiększenia w polityce państwa roli instrumentów wpływających na rozwój kapitału społecznego polskiej wsi.

Zmiany w gospodarstwach rolniczych jako efekt kapitalizacji zasobów kulturowych i społecznych.

(Autor: Barbara Perepeczko)

W 2005 roku ponowiono, po 15 latach, badania we wsi „sukcesu” przeprowadzając wywiady z tymi mieszkańcami, którzy są właścicielami ziemi. Wieś podmiejska Antonowo jest położona w województwie warmińsko-mazurskim. Wieś ta wyspecjalizowana w produkcji zwierzęcej w 1990 roku dostarczała na rynek tyle mięsa, co cała sąsiednia gmina.

Przeprowadzone uprzednio i w 2005 roku pogłębione wywiady z rolnikami oraz zebrane opinie w ODR, Urzędzie Gminy i ARiMR pozwalają uchwycić zmiany a także ich przyczyny. Zgromadzony w latach 70. i 80. kapitał zawdzięczała wykorzystanej koniunkturze przez rzutkich, silnie umotywowanych i pracowitych przybyszów, którzy tu osiedli, dynamizując proces zmian. Byli nimi ludzie różnych nierolniczych zawodów (ale pochodzący z rodzin chłopskich, zamieszkujących sąsiednie regiony), którzy porzucili pracę najemną. Mobilność przestrzenna i zawodowa oraz brak tożsamości regionalnej przesądziły wraz z cechami osobowymi o ich sukcesie bardziej niż podmiejskie położenie wsi. W ostatnim piętnastoleciu, ta zbiorowość, sprofesjonalizowanych i nastawionych na rynek producentów rolnych, inwestuje w pozarolnicze przedsięwzięcia (browar, piekarnia, hurtownie i sklepy oraz ubojnie). Niektórzy przedsiębiorcy nabywają także grunty uprawne traktując to jednak jako formę tezauryzacji (z bliską perspektywą dopłat bezpośrednich oraz wzrostu cen ziemi). Wśród pozostałych rolników kilku idzie w ich ślady na mniejszą skalę, specjalizując się w produkcji zwierzęcej oraz szukając dodatkowego dochodu w działalności handlowej. We wsi następuje koncentracja ziemi - w przewadze nieoficjalna (dzierżawy i użyczenia), którą przejmują rolnicy od przedsiębiorców.

Młode pokolenie mieszkańców wsi jest wykształcone, wszyscy mają za sobą przynajmniej szkołę średnią, a dzieci rolników-przedsiębiorców studia wyższe i to najczęściej nierolnicze (prawo, zarządzanie i marketing). Zmiany w gospodarstwach zostały wywołane przez kapitał ludzki i kulturowy, którego konwersja w kapitał ekonomiczny następowała etapowo w łańcuchu trzech pokoleń. Pierwszym ogniwem byli tradycyjni rolnicy, drugim ich dzieci, mobilne - zawodowo i przestrzennie, wyspecjalizowane w produkcji zwierzęcej nastawionej na zbytno, a trzecim wnuki - wykształceni przedsiębiorcy (agrobiznesmeni), czerpiący dominujące dochody w specjalności pozarolniczej lub (i) z wyspecjalizowanych ferm o intensywnej produkcji drobiarskiej, czy trzodziarskiej. Przestrzenna mobilność, brak tożsamości regionalnej, a przede wszystkim świadomy i odważny wybór nowej drogi zawodowej, obok ważnych cech osobowości (elastyczność, otwartość, niezależność, przedsiębiorczość) przyczyniły się do sukcesu średniego pokolenia. Trzecie pokolenie powraca do wsi na przygotowane przez rodziców miejsca pracy przekonane, że własność i samodzielność to wartości cenniejsze niż praca najemna, której doświadczyli podobnie, jak ich rodzice. Przedsiębiorcy utrzymują przede wszystkim więzi pozalokalne o charakterze zawodowym, a ich zasięg przekracza granice województwa. Ich styl życia nie różni się od innych przedsiębiorców. Wyraźne nastawienie na konsumpcję nie odbywa się kosztem celów gospodarczych i nie jest ona ostentacyjna.

Następują zmiany w systemie wartości. Biorąc pod uwagę pokolenia ostatnie, trzeba podkreślić, że ziemia i praca na niej przestają być naczelnymi wartościami, a praca we własnym warsztacie, przynosząca zyski ma naczelne miejsce w systemie wartości przedsiębiorców. Utrata „chłopskości” nie nastąpiła za sprawą kapitału społecznego (mógł być on raczej hamulcem takich zmian) a za sprawą zasobów kulturowych i ekonomicznych.

Pozycja ekonomiczna staje się wyznacznikiem miejsca w hierarchii lokalnej i dominuje nad innymi uwarunkowaniami pozycji społecznej. Więzi horyzontalne zastępują słabe więzi wertykalne. Zmiany spowodowały osłabienie więzi lokalnych, do czego przyczyniła się pośrednio dobra infrastruktura techniczna i podmiejskie położenie wsi. Nowi przybysze to rezydenci z miasta tam pracujący, lub właściciele drobnych zakładów. W konsekwencji nie wszyscy mieszkańcy wsi się znają, co w przeszłości było nie do pomyślenia. Wieś traci swoistość. Styl życia większości mieszkańców wsi coraz mniej różni się od miejskiego.

Zewnętrzne źródła finansowania rozwoju obszarów wiejskich.

(Autor: Beata Pięcek)

Na przestrzeni ostatnich lat powiększył się zakres źródeł finansowania infrastruktury wiejskiej oraz zmalał udział tych, które do tej pory stanowiły znaczącą pozycję w budżecie przeznaczanym na infrastrukturę (w latach 1995–2004 z 18% do 0,9% zmalał udział budżetu państwa; z 15% do 4,0% udział wkładu własnego mieszkańców obszarów wiejskich). Uruchomienie programów przedakcesyjnych i strukturalnych, wspierających proces rozwoju infrastruktury wiejskiej, spowodowało wzrost w latach 2000-2004 udziału środków przekazywanych przez ARiMR z 1% do blisko 24%. Jest to obecnie trzecie w kolejności źródło finansowania infrastruktury na wsi, po budżecie gmin i funduszach ochrony środowiska.

Z analizy tempa rozwoju inwestycji infrastrukturalnych wynika, że w ostatnich kilkunastu latach okresowe jego „przyspieszenie” skorelowane było z uruchamianiem kolejnych programów finansujących infrastrukturę. Pierwszy wyraźny taki szczyt zaznaczył się w latach 1994-1997, co miało związek z realizacją Programu BŚ ASAL-300. Ponad połowa środków pożyczki przeznaczona została na rozwój sieci wodociągowej. Średnioroczne tempo przyrostu liczby nowych przyłączy wodociągowych osiągnęło w tym okresie swoje maksimum, od 1997 r. nastąpiło wyhamowanie tempa rozwoju sieci wodociągowej. W latach, gdy trwał Program ASAL, połowa przyłączy wodociągowych zrealizowana została przy współudziale środków pochodzących z pożyczki BŚ.

Od 1996 roku utrzymuje się bardziej dynamiczny, systematyczny, przyrost liczby nowych przyłączy kanalizacyjnych. Intensyfikacja procesu budowy sieci kanalizacyjnej na wsi przypadła na lata 2000-2004. Związane było to z zakończeniem w wielu gminach inwestycji z zakresu sieci wodociągowej oraz pojawieniem się dodatkowych źródeł finansowania infrastruktury na wsi (między innymi II pożyczki Banku Światowego PROW oraz programu przedakcesyjnego SAPARD).

Specyfika infrastruktury z jednej strony (zwłaszcza jej wysoka kapitałochłonność i bryłowatość urządzeń infrastrukturalnych), z drugiej zaś niezdolność wielu samorządów lokalnych do finansowania tego typu inwestycji na miarę potrzeb społeczności lokalnych, uzasadnia wspieranie tych inwestycji dodatkowymi środkami finansowymi (w tym także pożyczkami Banku Światowego). Przedstawiciele samorządów lokalnych uważają, że środki finansowe uzyskane z pożyczki Banku Światowego, funduszy przedakcesyjnych, nie tylko ułatwiają, ale wręcz umożliwiają, realizację danej (danych) inwestycji infrastrukturalnej.

Blisko dwie trzecie wszystkich inwestycji infrastrukturalnych, zrealizowanych przy współudziale środków PAOW, nie miałyby szansy na powstanie, według planowanej skali przedsięwzięcia i terminu ukończenia, gdyby nie otrzymało finansowego wsparcia z Banku Światowego. Brak środków z PAOW spowodowałby w głównej mierze opóźnienia w realizacji, co w wielu przypadkach przekładało by się na wzrost kosztów inwestycji. W gminach, które nie otrzymały takiego wsparcia 23% planowanych inwestycji nie zostało w ogóle realizowanych, 60% inwestycji zostało zakończonych z opóźnieniem a co trzecia inwestycja została zrealizowana w mniejszej, niż zakładano, skali.

Środki z PAOW przyznane na inwestycje, posiadające „pokrycie” finansowe z innych źródeł, i tak odegrały istotną rolę w rozwoju infrastruktury w gminie, dawały bowiem szansę na realizację kilku inwestycji równolegle, co zdecydowanie przyspieszało proces budowy infrastruktury. Program współdziałał z innymi Programami (przede wszystkim z Programem SAPARD, PHARE), wzmacniał ich pozytywne oddziaływanie na proces budowy infrastruktury wiejskiej. Pomędzy PROW (komponentem C) a innymi Programami (innymi źródłami finansowania infrastruktury wiejskiej) wystąpił efekt synergii. Należy dodać, że 93% gmin uczestniczących w PAOW w komponencie C uczestniczyło jednocześnie w programie SAPARD.

Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich.

(Autor: Andrzej Rosner)

Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich w Polsce w głównej mierze uwarunkowane jest losami historycznymi poszczególnych regionów kraju. W dalszym ciągu wyraźnie dostrzegalne są różnice pomiędzy zaborami powstałe w XIX wieku oraz powstałe po II wojnie światowej w związku z przesunięciem granic. W ramach wyodrębnionych przez uwarunkowania historyczne regionów coraz wyraźniej dają się dostrzec nakładające się na nie różnice subregionów, związane przede wszystkim z rosnącą rolą dostępu do rynków miejskich (obszary aglomeracyjne i tereny położone peryferyjnie w stosunku do dużych ośrodków miejskich), a także subregionów powstałych w wyniku dominującego wcześniej modelu migracyjnego, lub wahadłowego, aktywizacji powstających na wsi nadwyżek zasobów pracy. Model pierwszy sprzyjał utrwalaniu monofunkcyjności rolniczej, mniejszej gęstości zaludnienia i rozdrobnieniu sieci osadniczej, drugi – bardziej sprzyjał rozwojowi relatywnie gęstej sieci lokalnych ośrodków miejskich i rozwojowi w kierunku wsi wielofunkcyjnej, przy jednocześnie słabszej tendencji do koncentracji w rolnictwie. Przedstawione schematycznie mechanizmy kształtowania się typów subregionów nie wyczerpują ich różnorodności, należałoby również uwzględnić kilka dodatkowych kryteriów, np. dominujący model gospodarstw rolnych (rodzinne i wielkoobszarowe).

Zróżnicowanie przestrzenne regionalne (uwarunkowane historycznie) dalece nie w pełni pokrywa się z podziałem administracyjnym na województwa (NUTS 2). Również niektóre typologicznie jednorodne subregiony przynależą fragmentami do różnych województw.

Diagnoza dotycząca zróżnicowania przestrzennego obszarów wiejskich z punktu widzenia struktur społeczno-gospodarczych wyznacza dwa nowe problemy, które wymagają analizy w trakcie trwania obecnego programu badawczego Instytutu.

1. Polityka spójności i zrównoważonego rozwoju staje się głównym kierunkiem polityki regionalnej. Nie jest obecnie jasne, czy spójność ta i zrównoważenie w agregacji regionalnej nie będą się dokonywały kosztem wzrostu niespójności rozwoju subregionalnego. Inaczej mówiąc - czy instrumenty polityki regionalnej zmniejszając dystanse międzyregionalne nie będą sprzyjały wzrostowi dystansów rozwojowych subregionalnych.

2. Realizowana polityka spójności na poziomie gmin (NUTS 5) (np. dotacje wyrównawcze) jest niespójna z zasadą zasilania zewnętrznego środkami kierowanymi na rozwój obszarów wiejskich (wymogiem takich źródeł finansowania jest udział własny beneficjanta). Obszary zamożniejsze, bardziej rozwinięte, mogą w większym stopniu uczestniczyć w takich programach ze względu na większe możliwości kreowania „wkładu własnego”. Tym samym ich możliwości inwestycyjne są większe. Ponadto obszary zamożniejsze mogą oferować lepsze warunki inwestowania dla nowych przedsięwzięć gospodarczych (np. dysponują lepiej rozwiniętą infrastrukturą). Problem wymagający wyjaśnienia na podstawie badań empirycznych to odpowiedź na pytanie - która z tych tendencji (zapisanych w instrumentach polityki wobec gmin) jest silniejsza: dążenie do

spójności (łagodzenie różnicowań rozwojowych), czy też mechanizm związany z rentą wcześniejszego rozwoju (sprzyjający wzrostowi różnicowań).

Urbanizacja wsi w aglomeracjach miejsko-przemysłowych.

(Autor: Adam Czarnecki)

Podjęto próbę weryfikacji hipotezy mówiącej, że wielkość ośrodka centralnego aglomeracji miejskich i odległość od niego, stanowiły czynniki decydujące o poziomie zurbanizowania otaczającej przestrzeni wiejskiej. W tym celu ustalono i zbadano stopień różnicowania przestrzennego obszarów wiejskich pod względem zaawansowania procesów urbanizacyjnych. Analizę przeprowadzono w 4 aspektach: ekonomicznym, demograficznym, komunalnym (infrastrukturalnym) i społecznym, przy użyciu tzw. miary pozycyjnej. Ograniczono przy tym zakres terytorialny badania do obszarów wiejskich zlokalizowanych w obrębie kilku największych aglomeracji miejsko-przemysłowych Polski. Materiał empiryczny stanowiły dane statystyczne (BDR) o 152 wybranych gminach wiejskich i obszarach wiejskich gmin miejsko-wiejskich z 2002 roku.

Oto główne wnioski i wyniki badań:

- Najwyższy poziom zurbanizowania w aspekcie ekonomicznym charakteryzował aglomeracje największe: warszawską i łódzką, co zostało głównie zdeterminowane wysokim odsetkiem aktywnych zawodowo w ogólnej liczbie mieszkańców, a w mniejszym stopniu odsetkiem pracujących poza rolnictwem. Natomiast obszary o niezbyt intensywnych procesach urbanizacji ekonomicznej, stanowiły zaplecze wiejskie aglomeracji Polski Północnej (Gdańska i Szczecińska). Nie zaobserwowano przy tym zależności między poziomem zurbanizowania przestrzeni wiejskiej w sensie ekonomicznym, a wielkością ośrodka centralnego i odległością od niego. Spośród pozostałych determinantów urbanizacji zwrócono uwagę na współczesną kondycję gospodarki regionu, w którym zlokalizowane są poszczególne zespoły osadnicze, a więc stosunkowo wysoki wzrost gospodarczy w obrębie aglomeracji warszawskiej i z drugiej strony znaczne bezrobocie na obszarach wiejskich województw północnych.
- Stosunkowo wysoki poziom zurbanizowania w aspekcie demograficznym osiągnęły obszary wiejskie, zlokalizowane w aglomeracji warszawskiej i krakowskiej, a najniższy w łódzkiej i lubelskiej. Niewątpliwie znaczenie miały wysokie wartości gęstości zaludnienia w przypadku wiejskiego otoczenia Krakowa i odsetka ludności w wieku produkcyjnym w strefie podmiejskiej Warszawy. Poszukując zależności, wskazać należałoby przede wszystkim na rolę czynnika historycznego (rozdrobiona struktura gospodarstw i przeludnienie agrarne w Małopolsce), przemieszczeń migracyjnych („młodość demograficzna” Ziem Zachodnich i Północnych) oraz negatywnych i pozytywnych skutków transformacji społeczno-gospodarczej (obszar depresji demograficznej Łodzi i regionu łódzkiego oraz wzrost ekonomiczny w aglomeracji warszawskiej). Ponadto, zaobserwowano zależność między odległością od ośrodka centralnego a poziomem zurbanizowania, która wystąpiła w większości aglomeracji.
- Wysoki poziom zurbanizowania w aspekcie komunalnym (infrastrukturalnym) charakteryzował aglomeracje duże: warszawską, krakowską i gdańską, a niski: łódzką, szczecińską i wrocławską. W przypadku wiejskiego otoczenia Krakowa, szczególny wpływ na zaawansowanie procesów urbanizacyjnych miała wysoka gęstość dróg twardych (związana z silną koncentracją ludności wiejskiej w tym rejonie), a w przypadku Gdańska decydująca okazała się wysoka liczba przyłączy kanalizacyjnych na 100 osób, (co nie odbiegało od współczesnego obrazu wsi pomorskiej w tym zakresie). Stosunkowo silna zależność wystąpiła między odległością od centrum aglomeracji a gęstością dróg, natomiast nie zaobserwowano istotnego wpływu wielkości ośrodka centralnego na poziom urbanizacji komunalnej w którymkolwiek z badanych zespołów osadniczych.

- Największy postęp w zakresie społecznego aspektu urbanizacji wsi, dokonał się w aglomeracji: łódzkiej, szczecińskiej i warszawskiej, natomiast najslabszy: w gdańskiej, poznańskiej i krakowskiej. Spośród wskaźników szczególne znaczenie przypisać należałoby odsetkowi gospodarstw domowych najliczniejszych (powyżej 4 osób), traktowanemu jako destymulanta. Stopień zróżnicowania przestrzennego tego wskaźnika był znaczny, z niskimi wartościami w aglomeracjach Polski Środkowej (łódzkiej i zachodniej części warszawskiej) i wysokimi w pozostałych (poza szczecińską i lubelską). Relatywnie mniejszy wpływ na ogólny poziom urbanizacji społecznej miała liczba wypożyczeń bibliotecznych na czytelnika, ze względu na bardzo wysoki stopień zróżnicowania nie tylko między badanymi zespołami osadniczymi, ale także w ich obrębie. Jednocześnie trudno byłoby wskazać (w przypadku drugiego z mierników) na zależności między wartościami, jakie przyjmuje a wielkością ośrodka centralnego aglomeracji i odległością od niego.

Zarysowano powyżej najważniejsze wyniki i wnioski z badań, stanowiące jednocześnie podstawę do uznania postawionej na początku hipotezy za nie w pełni uprawnioną. Obserwuje się bowiem zależności między wielkością ośrodka centralnego i oddaleniem od niego, a stopniem zurbanizowania bezpośredniego zaplecza wiejskiego jedynie w części badanych aspektów i w niektórych tylko aglomeracjach. Znacznie częściej ujawniał się przy tym wpływ odległości od ośrodka centralnego (w aspekcie demograficznym i komunalnym), niż jego wielkości. Jednocześnie zaobserwowano oddziaływanie innych czynników na poziom zurbanizowania badanych obszarów wiejskich, a wśród nich: zaszcłości historycznych oraz obecnej kondycji społeczno-gospodarczej miasta (aglomeracji) i regionu, w którym jest zlokalizowany. Innymi słowy, wielkość ośrodka centralnego aglomeracji i odległość od niego stanowią istotne determinanty urbanizacji wsi, choć nie jedyne i wpływające tylko na niektóre aspekty tego procesu wielkiej skali.

Przemiany gospodarcze i społeczne wsi i rolnictwa obszarów górskich na przykładzie Karpat .

(Autor: Wiesław Musiał)

Karpaty w części położonej na obszarze Polski są bogatym przyrodniczo i kulturowo subregionem, w którym występują skumulowane czynniki ważące o jego problemowości społeczno-gospodarczej. Wynikają one w głównej mierze z mniej korzystnych, zwłaszcza dla rolnictwa (w porównaniu z innymi regionami kraju), uwarunkowań przyrodniczych tj. niesprzyjającego klimatu i urzeźbienia terenu. Na czynniki te nakładają się zaszcłości historyczne natury demograficznej i kulturowej, które subregionalnie obniżają lub też wzmacniają szeroko rozumianą ich pozycję gospodarczą i szanse rozwoju. Podporządkowanie rolnictwa i rolników na obszarach górzystych (górkich i podgórkich) gospodarce rynkowej, przy szybkich i głębokich zmianach istniejących uprzednio realiów gospodarczych, (zmiany pozycji rolnika na wolnym rynku, niekorzystne relacje nakład - produkt) oraz wobec zmian w otoczeniu gospodarczym i instytucjonalnym, skutkuje interesującymi i często zaskakującymi zmianami strukturalnymi.

Karpaty są obszarem o wyjątkowo dużym zróżnicowaniu gęstości zaludnienia, zarówno w odniesieniu do geograficznych subregionów (pasm górkich), jak też do oddzielnie analizowanych gmin. W części zachodniej Karpat są gminy wiejskie i wsie, w których liczba ludności zamieszkującej na 1 km² jest wyższa niż 400 osób/km², lecz są także i takie w części wschodniej (w Bieszczadach), w których mieści się w granicach 5-10 osób/km². Rozrzedzenie populacji wiąże się najczęściej z migracją ludzi młodych, wykształconych i przedsiębiorczych, co w efekcie powoduje powstawanie zjawiska łańcucha *degradacji demograficznej i gospodarczej subregionów*. Na terenie Bieszczadów jest obecnie co najmniej kilka miejscowości (zaznaczonych nawet na najnowszych mapach), które istnieją tylko w sposób formalny, gdyż zamieszkują je 1-3 rodziny (na stałe), lub nie posiadają w ogóle

stałych mieszkańców (zameldowanych na pobyt stały). Obserwowane jest również zjawisko *schodzenia rolników z gór* (z terenów położonych wyżej i peryferyjnie), którzy w sytuacji osiągnięcia korzystnej sytuacji dochodowej (np. poprzez pracę sezonową w kraju lub z emigracji zarobkowej), podejmują budowę domu (rzadziej całej zagrody rolniczej) we wsi, najchętniej w siedzibie gminnej. Wiąże się to często (z reguły) ze *zmianą charakteru gospodarstwa domowego*, z rolniczego lub dwuzawodowego na nierolniczy, lub ze zminimalizowaną działalnością rolniczą.

Wyludnianie się wyższych, mniej dogodnie położonych gospodarczo, słabo uzbrojonych infrastrukturalnie i oddalonych od większych osiedli ludzkich przysiółków, lub opuszczenie przez rolników pojedynczych zagród, jest zjawiskiem obejmującym obecnie niemal całe Karpaty Polskie.

Od kilkunastu lat obserwuje się, zwłaszcza na Podhalu, problem nowej fali emigracji (inspirowanej głównie lokalnie głębokim bezrobociem), która dotyczy nawet całych rodzin. Pozostawiony majątek, zwłaszcza domy, dozorowane są poprzez rotacyjny przyjazd, organizowany specjalnie w tym celu, kolejno członków rodziny, którzy nadzorują także domy swych znajomych i krewnych. Domy te mają stanowić „bazę” do powrotu do kraju w nieokreślonym bliżej okresie późniejszym. Powroty do kraju wiążą się jednak często z trudnościami w odnalezieniu się w nowej rzeczywistości gospodarczej, narastającej konkurencji na rynku (np. rzemiosła i usług), co skutkuje ponowną emigracją.

Problemem gospodarczym, ale także ekologicznym i kulturowym jest żywołowa i postępująca (przynajmniej do 2004 r.) dezagrarnizacja obszarów górskich. Jej podłoże tkwi w głębokim dysparytecie dochodowym (niskiej wartości dodanej i brakiem uznanego za godziwe wynagrodzenia za pracę), osiąganym z produkcji rolnej, zwłaszcza w stosunku do dochodów z handlu i usług turystycznych. Produkcja rolna, z uwagi na uzyskiwane tu w sposób naturalny niższe plony (i wydajności jednostkowe), staje się mniej uzasadniona ekonomicznie. Reformy sektora rolno-żywnościowego, zwłaszcza likwidacja licznych mleczarni, jak również przemiany w sektorze usług rolniczych, wspomagających tu wyjątkowo silnie rozdrobnione gospodarstwa, spowodowały utratę rynku na wiele produktów rolnych wcześniej łatwo zbywalnych. Pociągnęło to za sobą redukcję pogłowia bydła, zwłaszcza mlecznego, ale także i opasowego oraz szczególnie głęboki upadek owczarstwa. Powiększane, w wyniku porzucenia uprawy płużnej (na gruntach ornych), użytki zielone stawały się subregionalnie zbędnymi, ze względu na ich rozproszenie w strukturze pól danej wsi i rozdrobnienie, stąd trudne do zagospodarowania rolniczego, chociażby poprzez dzierżawę (sprzedaż ziemi rolniczej jest tu formą obrotu mało popularną).

Całkowita rezygnacja z utrzymywania w gospodarstwie bydła (zwłaszcza krów mlecznych) wiąże się zwykle ze zmianami pokoleniowymi. Młode gospodynie często nie chcą lub nawet nie umieją kontynuować tradycji chociażby ograniczonego chowu zwierząt, z których produkty mogłyby służyć przynajmniej na samozaopatrzenie. W rezultacie na obszarach tradycyjnego *galicyjskiego głodu ziemi* pojawia się jej nadwyżka, upowszechniło się jej odłogowanie (a po 2004 r. także ugorowanie) oraz *dzikie*, niekontrolowane zakrzaczenie i zalesienie.

Pomimo, że subregionalnie 30-40% ziemi rolniczej wyłączono z produkcji rolnej, to jednak nie łatwo jest ją formalnie wydzierżawić, a szczególnie trudno kupić (inaczej jest z działkami budowlanymi). Dotyczy to zwłaszcza regionów zamieszkałych przez ludność rodzimą (żyjącą tu od wielu pokoleń), dysponującą ziemią dziedziczną, wniesioną przez związki małżeńskie, rzadziej zakupioną. Posiadanie ziemi rolniczej nie wiąże się tu zwykle z koniecznością ponoszenia obciążeń podatkowych (klasa V i VI), a daje równocześnie szanse na tanie ubezpieczenie rolnicze, co jest szczególnie ważne, gdy rolnik (formalnie) wykonuje inne prace zarobkowe w *szarej strefie*, także często za granicą. Ziemia rolnicza daje więc swoiste zabezpieczenie minimum egzystencji (gdy prowadzona jest na niej chociażby

niewielka produkcja rolna). Stwarza także nadzieję na pozyskanie znaczących przychodów, gdy działki rolne zostaną przekształcone w działki rekreacyjne lub budowlane.

Wieś w wymiarach „nowej terytorializacji”. Miejsce i obszar.

(Autor: Maria Wieruszewska)

Cel zharmonizowania interesów wpływających z nowych form zarządzania i planowania (inwestycje, projekty, polityka wiejska UE) ze środowiskiem wsi wymaga rozpoznania rozmaitych ujęć przestrzeni. Istnieje konieczność przemyślenia na nowo koncepcji przestrzeni w związku z załamaniem się dawnego izomorfizmu terytorium, kultury lokalnej oraz społeczności. Termin „nowa terytorializacja” oddaje spektrum współczesnych procesów wytwarzania znaczeń przestrzennych w doświadczeniu mieszkańców wsi. Z tym wiąże się zmieniona percepcja przestrzeni na skutek zwiększonej mobilności, nowego odczucia „przestrzeni zglobalizowanej”, nowych obszarów pogranicza, powstającej przestrzeni wirtualnej w rezultacie używania technik informatycznych.

Lokalne interpretacje przestrzeni życia codziennego wpływają na obraz wsi jako środowiska życia. Konkurują z koncepcjami wsi jako obszaru (rural area), który zdominował dyskurs publiczny. Rozumienie obszaru jako potencjalnie wolnego, w którym da się wprowadzić nowe elementy, stoi w sprzeczności z traktowaniem i rozumieniem wsi jako miejsca dla przeżywania codzienności, zarazem podstawy dla wyobrażenia mieszkańców wsi o sobie jako grupie terytorialnej. Obszar w porównaniu z miejscem (korelatem „psychospołecznego doświadczenia”) jest przestrzenią bez właściwości.

Zmieniona percepcja przestrzeni wsi nawiązuje do nowej „liminalności” w znaczeniu swoistej „gettoizacji” przestrzeni wedle z jednej strony kryterium upośledzenia i z drugiej strony uprzywilejowania (vide: dawne wsie popegeerowskie) vs zamknięte „wyspy” prywatnej zamożności w przestrzeni publicznej wsi).

„Nowa terytorializacja” poszerza dyskursy przestrzenne o kwestie kulturowych i estetycznych funkcji krajobrazu, walorów miejsc turystycznych, historycznych i przyrodniczych, które współkonstruuje rozumienie wsi jako konkretnego miejsca.

Analiza „nowej terytorializacji”, w wymiarach miejsca i obszaru, wnosi wkład koncepcyjny w debatę o społecznym tworzeniu przestrzeni wsi w okresie transformacji systemowej w Polsce. Poszerza cenną polifonię wypowiedzi w społecznej dyspacie.

Bierność i ksenofobia mieszkańców wsi a obecność Polski w UE.

(Autor: Krystyna Szafraniec)

Bazując na danych pochodzących z badań empirycznych zrealizowanych w roku 2003 w sześciu wiejskich gminach kraju (i porównawczo dwóch miejskich) analizowano ukryte (niedostrzegalne "gołym okiem") psychologiczne podłoże działań jednostkowych i zbiorowych: bierność i ksenofobię. Ta pierwsza definiowana jest jako stan wyczekiwania, poddawania się biegowi zdarzeń, jako brak dążności do oddziaływania na otoczenie społeczne i własne życie - jako brak aktywności, lub aktywność obniżona. Ksenofobię definiuje się jako przesadną niechęć czy nieufność do odmienności - do tego co nowe i obce. Zarówno bierność, jak i ksenofobia opisywane są w ich wymiarze mentalnym (specyficznych przekonań) oraz behawioralnym (podejmowanych, bądź potencjalnych działań - na rzecz własnych, bądź społecznych celów). W wyniku indeksacji wielu cech uzyskano, syndromalne i metryczne zarazem, miary bierności oraz ksenofobii.

Przeprowadzone analizy pokazują, iż ksenofobia odnosi się do 20% mieszkańców wsi i jest ona tutaj tylko niewiele wyraźniej zarysowana niż wśród badanych mieszkańców gmin miejskich (16%). Co ciekawe, mieszkańcy wsi nie tyle zdradzają niechęć wobec odmienności obyczajowo-kulturowych (17%), co przede wszystkim społeczno-gospodarczych następstw otwierania się Polski na wpływy Zachodu (34%). Zatem wiejska ksenofobia ma nie tyle

mentalny, co sytuacyjny charakter; mieszkańcy wsi zdają się bardziej uzależniać własne lęki od ekonomicznych rezultatów otwarcia na Europę niżli od własnych ksenofobicznych przekonań. To ważna uwaga, bo pokazująca, że przestrzeń otwarcia jest na wsi potencjalnie duża i jej granice w żadnym razie nie są przesądzone (25% mieszkańców badanych gmin wykazuje pełną otwartość na zmiany i będące ich konsekwencją odmienności, 54% wykazuje względną otwartość i ambiwalentny stosunek do zmian).

Mentalna bierność (skłonność do poddawania się biegowi zdarzeń, której towarzyszy brak wiary we własne możliwości) cechuje 44% badanych mieszkańców gmin wiejskich. Najbardziej uwidacznia się ona w gminie po-PGR, gdzie charakteryzowała ponad 60% badanych. Minimalizm życiowy i niepodejmowanie działań (bierność życiowa) nie jest już tak częstą cechą mieszkańców gmin wiejskich (odnosi się do 1/3 spośród nich, również w gminie po-PGR). Bierność społeczna (mierzona nieobecnością w publicznej sferze życia i niską gotowością do angażowania się w działania na rzecz lokalnej wspólnoty), jest na wsi cechą w dużej mierze dymorficzną. Z jednej strony obserwujemy rozległy deficyt obywatelstwa wśród mieszkańców wsi (średnio na poziomie 40% - 50%), z drugiej zaś spore pokłady potencjalnego zaangażowania w sprawy własnego środowiska. Sytuacja tego rodzaju czyni iluzorycznym kapitał działania społecznego, który nie jest na wsi potencjalizowany. Wydaje się, że sytuację mogłyby zmienić programy aktywizacji obszarów wiejskich, oparte na liderach społeczności lokalnych, wykorzystujących, z jednej strony, ukryty potencjał społecznego zaangażowania mieszkańców wsi, z drugiej zaś, pobudzających wiarę w sens życiowej aktywności i przełamujących niepokoje związane z otwieraniem się Polski (i polskiego rolnictwa) na UE.

Awans młodzieży wiejskiej poprzez wykształcenie - uwarunkowania edukacyjne i subiektywne.

(Autor: Jarosław Domalewski)

We współczesnych społeczeństwach, podstawowym kanałem ruchliwości społecznej są systemy edukacyjne. Kształcenie jest warunkiem *sine qua non* awansu międzypokoleniowego, rozumianego jako osiągnięcie w dorosłości przez jednostkę, grupę społeczną, wyższej, od posiadanej przez rodziców, pozycji społecznej.

W Polsce, od połowy lat siedemdziesiątych, kiedy to modernizacja kraju uległa wyhamowaniu, możliwości awansu społecznego młodzieży wiejskiej były silnie ograniczone. Ówczesny system edukacji pełnił przede wszystkim funkcję stabilizatora struktury społecznej. Dominujące na szczeblu średnim zasadnicze szkoły zawodowe były miejscem reprodukcji najniższych warstw społecznych.

Zachodząca w Polsce od początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia transformacja systemowa spowodowała powstanie nowej jakości, zarówno w otoczeniu szkolnictwa (m.in. rynek pracy, znaczenie wykształcenia w systemie wartości społeczeństwa polskiego), jak i w samym systemie oświatowym. Czy przeobrażenia, jakim uległ system edukacji (uwarunkowania edukacyjne) zwiększyły możliwości awansu młodzieży wiejskiej poprzez wykształcenie? Z drugiej strony istotne jest pytanie, czy młodzież wiejska dostrzega te możliwości, a także wymogi współczesnego rynku pracy i na tej podstawie podejmuje decyzje odnośnie typu szkoły oraz czasu trwania kształcenia (uwarunkowania subiektywne)? Próba odpowiedzi na powyższe pytania podjęta została w oparciu zarówno o dane GUS, jak i toruńskie badania socjologiczne, których tradycja sięga początku lat siedemdziesiątych.

Na początku lat dziewięćdziesiątych największa część absolwentów szkół podstawowych podejmowała naukę w zasadniczych szkołach zawodowych (43%). W liceach ogólnokształcących, stanowiących naturalny etap kształcenia w drodze do szkół wyższych, uczyło się 24% ogółu młodzieży. Po czternastu latach (2003 rok) odsetek młodzieży uczęszczającej do zasadniczych szkół zawodowych zmalał do 14%, a licea ogólnokształcące

skupiały ponad 40% ogółu uczących się na poziomie średnim. Jednocześnie gwałtownie rozwinęło się szkolnictwo wyższe. Liczba studentów w analizowanym okresie wzrosła pięciokrotnie (z 384 tysięcy w 1990 roku do 1,9 miliona w 2003 roku), przede wszystkim dzięki dynamicznemu rozwojowi studiów odpłatnych.

Możliwości te wykorzystywała młodzież wiejska, spośród której obecnie blisko 90%, po ukończeniu gimnazjum, kontynuuje kształcenie w szkołach pełnych maturalnych. Jest to, jak wskazują plany edukacyjne Maturzystów Rocznik 2005, jedynie etap kształcenia w drodze do studiów wyższych. Ponad 90% uczniów liceów ogólnokształcących i profilowanych zamierza studiować, i co istotne, miejsce zamieszkania nie jest czynnikiem różnicującym poziom aspiracji edukacyjnych tej zbiorowości. Według ostrożnych szacunków liczba studentów wiejskiego pochodzenia wynosi dziś około 400 tysięcy (czyli tyle samo, ilu było ogółem studiujących w Polsce na początku lat dziewięćdziesiątych).

Młodzież wiejska w swoich planach i dążeniach życiowych zasadniczo nie różni się od swoich miejskich rówieśników. Podobnie jak młodzi mieszkańcy miast chce zerwać z niskim statusem społecznym rodziny pochodzenia. Aż 67% młodych mieszkańców wsi chce osiągnąć wyższe od posiadanych przez rodziców pozycje społeczne (wśród ogółu badanych 62%), choć jednocześnie to na wsi jest nieco więcej niż wśród ogółu badanych, pogodzonych ze strukturalnymi ograniczeniami, zamierzających odtworzyć niski status społeczny rodziny pochodzenia (wieś - 13%, ogół - 8%).

Generalnie jednak, zmiany, jakie dokonały się w ostatnim piętnastolecu w polskim systemie edukacji, należy uznać za korzystne z perspektywy szans młodzieży wiejskiej na awans społeczny. Co więcej, młodzi mieszkańcy wsi dostrzegają istniejące możliwości i je wykorzystują. Problem jest jednak nieco innej natury. Dziś głównym „selekcjonerem” nie jest już system edukacji, lecz rynek pracy. Młodzież wiejska uczy się w szkołach, stwarzających wprawdzie możliwości zdobycia formalnie wysokiego wykształcenia, ale jakość uzyskanego dyplomu (ze względu na jego inflację w warunkach upowszechnienia kształcenia na poziomie średnim i wyższym) jest niższa aniżeli dyplomu zdobywanego przez znaczącą część młodzieży miejskiej (absolwentów prestiżowych kierunków studiów dziennych na uniwersytetach). Istnieje niebezpieczeństwo, że przy ogólnej mizerności na rynku pracy, to właśnie młodzi mieszkańcy wsi będą zasilali szeregi bezrobotnych absolwentów uczelni wyższych. W tej sytuacji mówienie o awansie społecznym młodzieży wiejskiej stanie się nieuzasadnione.

Obraz rolnika w świadomości społecznej.

(Autor: Izabella Bukraba-Rylska)

Badania przeprowadzone w latach 2003-2004 na reprezentatywnej próbie ogólnopolskiej dotyczyły m. in. obrazu rolnika w świadomości społecznej. Respondent mógł określić swoje stanowisko wobec zaproponowanej mu listy 23 par przeciwstawnych cech. Zdecydowaną przewagę uzyskali respondenci oceniający polskiego rolnika pozytywnie (54,1%); jedynie mniejszość (7,5%) postrzegala rolników krytycznie, a 6,3% zrezygnowało z formułowania ocen, wybierając odpowiedzi typu "trudno powiedzieć". Opinie ponad 1/3 badanych były zbyt rozproszone, by dało się je zaliczyć do którejś z branych pod uwagę grup. Poza opiniami ogólnymi (stereotyp pozytywny lub negatywny), uwzględniono też trzy wymiary obrazu rolnika: odnoszący się do etosu pracy, walorów obywatelskich i aspektu osobowości. W przypadku każdego z tych trzech wymiarów rysowała się przewaga ocen pozytywnych, ale najwyraźniej było to widoczne w przypadku etosu pracy (69%) i postaw obywatelskich (67%), a najmniej, jeśli chodzi o charakterystyki osobowościowe (tylko 39% opinii pozytywnych).

Dane te sugerują, że w obrazie polskiego rolnika najważniejsze są jego charakterystyki jako człowieka pracy i obywatela. Jednocześnie, te dwa wymiary spotykają się z najbardziej

pozytywnym nastawieniem i budzą stosunkowo najmniej wątpliwości. Cechy odnoszące się do osobowości rolnika są już w społecznym oglądzie dużo mniej wyraziste i wywołują najbardziej ambiwalentne reakcje respondentów. Z przeprowadzonych analiz wynika jednoznacznie, że wizerunek polskiego rolnika obecny w społecznej świadomości, chociaż generalnie pozytywny, nie jest schematyczny, ani jednowymiarowy. Kolejną jego istotną cechą jest trwałość najczęściej wybieranych określeń. Jak pokazują wyniki badań z lat 70 tych i 80 tych, skonfrontowane z uzyskanymi w omawianym badaniu, nadal w społecznej świadomości polski rolnik jest przede wszystkim religijny (z reguły ponad 80% wskazań), a następnie oszczędny, pracowity i honorowy (zawsze niemal 80%). Na społeczny obraz rolnika składają się też takie przeświadczenia, jak przekonanie, iż współcześnie w Polsce rolnicy są w wyjątkowo trudnej sytuacji (67%), że mają zbyt mały wpływ na sprawy kraju (65%), że stanowią ofiary transformacji (87% badanych).

Najbardziej pozytywne opinie na temat polskich rolników formułują mieszkańcy wsi, ludzie o niskim wykształceniu i posiadający ziemię. Stosunkowo najbardziej negatywne opinie wygłaszają mieszkańcy największych miast, o najlepszym wykształceniu, zaliczani do kadry kierowniczej.

Orientacje życiowe a materialne warunki życia mieszkańców wsi. W poszukiwaniu różnic pokoleniowych.

(Autor: Sylwia Michalska)

Zmiany zachodzące na wsi sprawiają, że traci ona swój rolniczy charakter, zmieniają się także podstawowe źródła dochodów, jakimi dysponują mieszkańcy wsi. Coraz częściej jest to stały dochód, a ten powoduje inny stosunek do pieniądza i oznacza zmiany stylu życia i zachowań mieszkańców wsi. Odbiciem zmian kulturowych, nowych wzorów i mód są także zmieniające się oczekiwania mieszkańców wsi wobec życia, rodzaj ich dążeń, życiowych pragnień i aspiracji.

Wydaje się naturalne, że różne grupy mieszkańców wsi z różną łatwością będą akceptować następujące zmiany i w różnym tempie będą adaptować się do nowych zjawisk. Grupą szczególnie predestynowaną do zaakceptowania nowego systemu wartości i przyjęcia oferowanych wzorców kultury konsumpcyjnej jako własne, wydają się być młodzi mieszkańcy wsi. Nie mają oni doświadczeń z czasów gospodarki niedoboru, nie pamiętają okresu dominacji tradycyjnej kultury wiejskiej, czy chłopskiej, kładących nacisk na umiar i oszczędność.

Wyniki badań ilościowych IRWiR PAN z 2002 roku, obserwacje ze zrealizowanych w 2005 roku w gminie Strzyżewice badań jakościowych, a także badania IQS Ouant Group, opracowane w raporcie „Nowe szanse na polskiej wsi” wydają się potwierdzać tezę o istniejących różnicach międzypokoleniowych.

Warunki życia w gospodarstwach domowych młodych ludzi na wsi niekorzystnie odbiegają od wiejskiej „średniej”, zarówno jeśli chodzi o standard i wyposażenie gospodarstw, jak i o poziom dochodów. W opinii ekspertów najbardziej zagrożonymi i dotkniętymi ubóstwem grupami są w tej chwili na wsi dorosłe dzieci rolników, które po skończeniu edukacji zasilają tak już liczną grupę „ukrytych” w rolnictwie bezrobotnych. Nie tylko żyją w biedzie, ale także konfrontują rozbudzone ambicje z podcinającą im skrzydła większą rzeczywistością. Coraz bardziej widoczna staje się też bieda dzieci w wieku szkolnym.

Obserwujemy także różnice międzypokoleniowe w rodzaju życiowych aspiracji i dążeń. Wśród młodszych badanych daje się zauważyć większe i bardziej otwarte dążenie do posiadania dóbr materialnych, pragnienie poprawy warunków życiowych i deklaracje dotyczące pragnienia dobrobytu i zamożności. Rosną aspiracje życiowe mieszkańców wsi, dotyczące edukacji (własnej i dzieci).

Verbalizacja pragnień materialnych wśród młodych, otwarte mówienie o tego rodzaju dążeniach w grupie, której materialne warunki życia często znajdują się poniżej przeciętnej, z jednej strony jest zjawiskiem naturalnym - ci, którzy odczuwają braki na tym polu dążą do ich zaspokojenia; z innej perspektywy możemy zastanowić się jednak, czy tak widoczny kontrast, pomiędzy warunkami życia a dążeniami i aspiracjami, nie będzie prowadził do frustracji i zniechęcenia.

Także orientacje życiowe badanych różnicują się w zależności od wieku - młodzi wykazują się bardziej ambitną i otwartą postawą wobec przyszłości; pozostaje mieć nadzieję, że podejmowane przez nich działania, aktywności, będą sprzyjać realizacji ambitnych zamierzeń. Tymczasowym remedium na „zagospodarowanie” młodych na wsi stało się w wielu regionach otwarcie granic i „wypchnięcie” lepiej wykształconych, znających języki, młodych do pracy w krajach Unii. Nie ulega wątpliwości jednak, że jest to rozwiązanie zarówno czasowe, jak i niepożądane z punktu widzenia przyszłości polskiej wsi. Nastroje i działania, jakie w tych warunkach będą podejmować młodzi mieszkańcy wsi, powinny stać się przedmiotem obserwacji badaczy i obszarem szczególnej troski osób i instytucji, planujących kierunki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce.

Uwarunkowania współpracy pomiędzy organizacjami lokalnymi w rozwiązywaniu problemów społeczności wiejskich.

(Autor: Ryszard Kamiński)

Pierwsze miesiące członkostwa Polski w Unii Europejskiej pokazały, że (podobnie jak w państwach „starej 15”), można wyodrębnić dwie zasadnicze grupy mieszkańców wsi: - stosunkowo niewielką grupę rolników (wg szacunków mniej niż 10 % ogólnej populacji), produkujących na rynek i potrafiących nieźle odnaleźć się w nowej rzeczywistości, - na drugim biegunie są pozostali mieszkańcy wsi, wśród których dominują osoby mające formalny status rolnika (lub członka rodziny rolniczej), jednak produkcja żywności nie wystarcza im jako podstawowe źródło utrzymania. Konieczność poszukiwania nowej tożsamości wsi, nowych (poza rolniczą) funkcji oraz nowe uporządkowanie relacji w ramach wspólnot lokalnych to dzisiaj najważniejsze, jak się wydaje, wyzwania:

1. Nowa sytuacja polskiej wsi – zmiany w sferze kapitału społecznego.

Podejmowanie wysiłków na rzecz przemian strukturalnych polskiej wsi coraz częściej prowadzi do konkluzji o wzroście znaczenia czynników społecznych. Kapitał społeczny staje się coraz bardziej doceniany głównie tam, gdzie podjęto już znaczne działania na rzecz wzmocnienia wiejskiej infrastruktury: drogi, wodociągi, kanalizację, oczyszczalnię ścieków, a nawet inwestycje w gospodarstwach rolników indywidualnych. Wszystkie te niezbędne inicjatywy przyczyniają się co prawda do poprawy sytuacji gospodarczej wsi, jednak okazują się niewystarczające dla gruntownych przemian strukturalnych.

Zaangażowanie mieszkańców wsi i ich aktywny udział w przedsięwzięciach służących im samym i najbliższemu otoczeniu, staje się niezbędnym uzupełnieniem wysiłków lokalnych władz samorządowych dla osiągnięcia rozwoju społeczno – gospodarczego. Pomimo powszechnych oczekiwań w tym zakresie pierwsze miesiące członkostwa w Unii Europejskiej nie dają podstaw ku temu, aby twierdzić, że fundusze europejskie będą przyczyniały się jednoznacznie do wspierania kapitału społecznego wsi. Sposób konstruowania tzw. programów operacyjnych powoduje, że główny strumień środków jest rozdzielany poprzez system instytucji publicznych, a powszechna w Unii Europejskiej zasada partnerstwa wydaje się być traktowana w sposób marginalny. Zaobserwować można, co prawda, wzrost aktywności i gotowości do samoorganizacji środowisk lokalnych, jednak jest to związane raczej z pewnymi oczekiwaniami niż realnymi możliwościami, jakie stworzono po wejściu do Unii dla tych środowisk.

Tak więc, najważniejszym postulatem jest oddolne angażowanie społeczności lokalnych w budowanie programów wsparcia. Dokonywanie wspólnej diagnozy sytuacji wyjściowej, podejmowanie wspólnych wyborów kierunków rozwoju oraz angażowanie lokalnych „aktorów” we wdrażanie ustalonych działań daje nadzieję na rzeczywiste odnowienie tradycji aktywności społeczności wiejskiej.

2. Program LEADER w Polsce, próba wykorzystania instrumentów stosowanych w Europie.

Postulaty samoorganizacji mieszkańców oraz współpraca ważnych „aktorów” z różnych sektorów – stały się w 2005 roku możliwe do realizacji w ramach europejskiego programu LEADER, który poprzez budowanie oddolnych programów, znaczne wzmocnienie lokalnego partnerstwa, lokalne podejmowanie decyzji programowych i finansowych, doskonale sprawdził się we wszystkich państwach Unii Europejskiej (obejmuje połowę obszarów wiejskich Europy). Specyfika tego programu budzi też powszechne zainteresowanie środowisk lokalnych w Polsce, gdyż jego założenia odpowiadają polskiej tradycji działań samopomocowych. Niestety, program LEADER nie budzi entuzjazmu polskich władz. Wobec zaproponowanego przez Unię Europejską na lata 2007-2013 rozszerzenia tzw. „podejścia typu leader” i zwiększenia udziału tego programu w budżecie wymienionego okresu, pierwsze oficjalne stanowisko polskiego Rządu sformułowane w 2005 roku zawierało postulat maksymalnego ograniczenia środków na ten program.

Program LEADER to zaledwie metoda, swoiste „podejście” do podejmowania działań rozwojowych na wsi. Kwestią pierwotną dla uruchamiania jakichkolwiek aktywności na rzecz wspólnoty jest gotowość poszczególnych wiejskich grup interesów do podjęcia wzajemnej współpracy. Obecnie można zaobserwować wzmożone różnicowanie się środowisk wiejskich, co dotyczy zarówno dochodów, stylu życia, możliwości utrzymywania się itp. Uwarunkowania współpracy pomiędzy organizacjami stanowią niejako pochodną wielkich zmian następujących na wsi. Pojawianie się nowych organizacji to często kwestia swoistej presji zewnętrznej. Tak jest w przypadku wielu wspólnot zakładających stowarzyszenia dla prowadzenia niepublicznej szkoły. Należy jednak zadać pytanie, czy zawsze stowarzyszenie rodziców i mieszkańców wsi jest gotowe przejąć od lokalnego samorządu ciężar prowadzenia edukacji na wsi? Tam, gdzie stowarzyszenia takie poradziły sobie z tym wyzwaniem – skorzystała cała wieś. Szkoła i edukacja na wsi to temat niemalże symboliczny. W czasie wielkich przemian, wszyscy mieszkańcy wsi zmuszeni są poznawać nowe warunki funkcjonowania i do nich krok po kroku dostosowywać się.

Lokalne organizacje wiejskie były w przeszłości i są dzisiaj metodą wspólnego radzenia sobie z wielkimi problemami i wyzwaniami. Trudność polega jednak na tym, że polska wieś początku XXI wieku wygląda zupełnie inaczej niż jeszcze 10 - 15 lat temu. Inny jest też charakter i zadania stojące przed lokalnymi organizacjami wiejskimi. W ostatnich latach zaczęła dojrzewać w Polsce potrzeba współpracy pomiędzy nimi.

Wiejskość – usychająca gałąź genealogiczna polskiej inteligencji.

(Autor: Krzysztof Wasielewski)

Wiejska inteligencja powstawała niejako w opozycji do inteligencji miejskiej. Stanowiła ona w tym środowisku - od początku swego powstania w XIX wieku - kategorię społecznie wyalienowaną. Początkowo stanowiła ją szlachta i bogate ziemiaństwo, które niemal z definicji, było w opozycji do ubogiej i niewykształconej masy chłopstwa. Później, w okresie dwudziestolecia międzywojennego, co prawda rozpoczął się proces profesjonalizacji tej warstwy społecznej, to jednak nie zmienił on jej społecznego usytuowania w stosunku do ogółu wsi i problemów jej dotyczących. Już wówczas utrwalił się pogląd, iż kto ze wsi wychodził, a zwłaszcza kto wychodził do miasta, zacierał szybko za sobą ślady swego pochodzenia, odrywał się od społeczności, z której wyszedł. To zjawisko było uważane za naturalne, zarówno dla tych, z grona których dana jednostka wyszła, jak też i przez tych, do

których weszła. Tym samym, miast stać się pomostem i pośrednikiem w zbliżeniu jednego środowiska do drugiego, pogłębiała istniejące między nimi różnice. Sytuacji tej nie zmienił ani masowy awans młodzieży z terenów wiejskich w początkowym okresie Polski Ludowej, ani utrzymywane w tamtym okresie preferencyjne punkty za pochodzenie przy przyjmowaniu na studia, które nieskutecznie próbowały zniwelować istotne nierówności społeczne w dostępie do wyższego wykształcenia tej grupy młodzieży. Wbrew ideologicznym zabiegom, dobrze wykształcona młodzież wiejska, w coraz większym stopniu, nie utożsamiała się ze środowiskiem własnego pochodzenia. Wraz ze studiami wzorem i grupą odniesienia stawało się dla niej środowisko inteligenckie (środowisko miejskie), kultywowany tam styl życia i wartości. Konsekwencją tych procesów był masowy exodus wiejskiej inteligencji do miasta, który sprawił, iż wieś przez lata postrzegana była jako środowisko niewykształcone i wewnętrznie niezdolne do społecznych i cywilizacyjnych przemian. Ci wykształceni, którzy na wsi zostawali lub na wieś przybywali, postrzegani byli bądź jako „obcy”, bądź jako „ci, którym się nie powiodło”. Tym samym zazwyczaj nie stanowili dla „rodowitych” mieszkańców wsi społecznego autorytetu.

Po przełomie ustrojowym sytuacja wsi i jej mieszkańców zaczęła ulegać szybkim zmianom. W 2002 roku już 4,3% jej mieszkańców posiada wyższe wykształcenie (ponad dwukrotnie więcej niż w 1988 roku). Pamiętać jednak należy, że to zarówno efekt procesu masowego kształcenia młodzieży wiejskiej, ale również zmiany pokoleniowej na wsi, ruchów migracyjnych tam skierowanych, coraz większej liczby miejskich rezydentów (mieszkających na wsi, lecz pracujących w dużym mieście), czy masowego dokształcania nauczycieli wiejskich w drugiej połowie lat 90-tych.

Nieliczne współczesne badania pokazują, iż dzisiejsza wiejska inteligencja jest niezmiernie zróżnicowana społecznie i zawodowo. Co prawda, stanowi coraz większy odsetek w strukturze wsi, co jednak nie zmienia faktu, że nadal jest „obca” w środowisku swego zamieszkania. Ludzie z wykształceniem wyższym zamieszkujący wieś zaledwie w połowie wywodzą się z tych obszarów. Oznacza to, że pozostali to osoby, które w wyniku innych okoliczności życiowych zdecydowały się osiaść na wsi. Najczęściej o pozostaniu na wsi przesądziły powody „pragmatyczne”: możliwość zamieszkania wraz z rodzicami, możliwość łatwiejszego znalezienia pracy, czy zdobycia mieszkania. W przypadku osób z wyższym wykształceniem, osiedlenie się na wsi wyraźnie lokuje się w sferze planów zapasowych i jest raczej traktowane jako życiowa konieczność. Nawet dziś, gdyby wiejscy inteligenci mieli szansę ponownego wyboru miejsca zamieszkania, decyzję o ponownym zamieszkaniu na wsi podjęłoby 60% spośród nich. Działa tu -jak sami wskazują- mała atrakcyjność wsi dla osób z dyplomem wyższej uczelni, brak pracy oraz uboga (mało atrakcyjna) oferta zawodowa wiejskiego rynku pracy. To zaś sprawia, że proces przemian na wsi może okazać się poważnie utrudniony.

IV. Projekty badawcze „granty”.

Projekty badawcze krajowe finansowane ze środków Ministerstwa Nauki i Informatyzacji:

Tytuł projektu	Kierownik projektu	Okres realizacji	koszt projektu
1. Rozwój wiejski w Portugalii w latach 1986-2000: wzór, czy przestroga dla Polski ?	Doc. dr hab. Maria Halamska	2002-2005	50.000
2. Gospodarka rodzinna w rolnictwie polskim: ekonomiczny mechanizm rozwoju w nowych uwarunkowaniach krajowych, europejskich i globalnych.	Prof. dr hab. Franciszek Tomczak	2002-2005	65.000
3. Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich.	Prof. dr hab. Marek Kłodziński	2003-2006	80.000
4. .Projekcja uplasowania rolniczej Polski w poszerzonej Unii Europejskiej.	Prof. dr hab. Tadeusz Hunek	2003-2006	150.000
5. Lokalne inicjatywy pozarządowe w przemianach strukturalnych obszarów wiejskich.	Dr Ryszard Kamiński	2004-2006	60.000
6. Pomoc społeczna wobec wiejskich rodzin problemowych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania.	Prof. dr hab. Krystyna Gutkowska	2005-2007	109.800
7. Wpływ migracji międzynarodowych na zasoby społeczności wiejskich. Świadomość dyskursywna, świadomość praktyczna.	Prof. dr hab. Maria Wieruszewska	2005-2007	200.000
8. Żródnicowanie przestrzenne poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a żródnicowanie dynamiki przemian.	Prof. dr hab. Andrzej Rosner	2005-2007	150.000

Projekty badawcze promotorskie finansowane ze środków Ministerstwa Nauki i Informatyzacji.

Tytuł projektu	Kierownik projektu	Okres realizacji	koszt projektu
1. Wsparcie Unii Europejskiej dla obszarów o Niekorzystnych warunkach gospodarowania – doświadczenia i wnioski dla Polski.	Prof. dr hab. Jerzy Wilkin	2005-2007	22.800
2. Urbanizacja a wielofunkcyjność obszarów wiejskich,	Prof. dr hab. Krystian Heffner	2005-2007	20.000

Projekty badawcze finansowane przez inne, poza środkami finansowymi na naukę, instytucje krajowe, zlecane bezpośrednio IRWiR PAN.

Tytuł projektu	Kierownik projektu	Okres realizacji	Koszt projektu
1. Restrukturyzacja, modernizacja i dywersyfikacja gospodarstw rolnych czynnikiem rozwoju obszarów wiejskich.	Prof. dr hab. Marek Kłodziński Doc. dr hab. Włodzimierz Dzun	I - VI 2005	64.500
2. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich – doświadczenia krajów europejskich.	Dr Katarzyna Zawalińska	I – V 2005	58.800
3. Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa.	Prof. dr hab. Marek Kłodziński Prof. dr hab. Jerzy Wilkin	V – XII 2005	72.000

Projekty badawcze finansowane przez podmioty/instytucje zagraniczne.

Tytuł projektu	Kierownik projektu	Okres realizacji	Koszt projektu
1. European Network for Agricultural and Rural Policy Research Institute (ENARPRI). VI Ramowy Program UE.	Prof. dr hab. Jerzy Wilkin (IRWiR PAN)	2002-2005 (zaakceptowa- ny przez Komisję Europejską w XII 2002)	21.888 euro 100.000 PLN
2. Development and Application of Advanced Quantitative Methods to Ex-ante and Ex-post Evaluations of Rural Development Programmes in the EU” – VI Ramowy Program UE	Doc. dr hab. Leszek Klank (IRWiR PAN) Dr Janusz Rowiński (IERiGŻ)	2005-2008 (zaakceptowa ny przez Komisję Europejską IV 2005 r.)	177.000 euro

V. Współpraca z zagranicą.

W 2005 roku Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN prowadził współpracę w ramach programów badawczych, zawartych w porozumieniach Polskiej Akademii Nauk z akademiami nauk poszczególnych krajów (Chiny, Finlandia, Francja, Węgry, Wielka Brytania), skupionych wokół programu badawczego IRWiR PAN.

<i>Kraj</i>	<i>Partner</i>	<i>Nazwa dokumentu</i>	<i>Tytuł projektu/okres obowiązywania</i>
1. Chiny	Rural Development Institute Chinese Academy of Social Sciences, Pekin	Porozumienie o współpracy naukowej między PAN i ChANS	„Adaptacja rolnictwa (gospodarki) i społeczności wiejskich do procesów globalizacji; perspektywa europejska i azjatycka” 2005-2008
2. Finlandia	1.Mikkeli Institute for Rural Research and Training University of Helsinki 2.Department of Cultural Studies University of Turku	Protokół o współpracy naukowej między Akademią Finlandii i PAN	„Aktywizacja lokalnych społeczności wiejskich” 2003 – 2005 „Współczesne przemiany kulturowe obszarów wiejskich w Polsce, Estonii i Finlandii” 2003 – 2005
3. Węgry	Instytut Ekonomiki Węgierskiej Akademii Nauk, Budapeszt	Porozumienie o współpracy naukowej między PAN i Węgierską Akademią Nauk	„Rozwój wsi w Polsce i na Węgrzech. Pierwsze doświadczenia w UE” 2005 – 2007
4. Wielka Brytania	Centre for Rural Research School of Geography and Archaeology University of Exeter	Porozumienie o współpracy naukowej między PAN i Akademią Brytyjską	„Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w Polsce i Wielkiej Brytanii” 2004-2007
5. Francja	Centre d'Etudes Russe (CEMRSPS)	Umowa o współpracy naukowej między PAN i Narodowym Ośrodkiem Badań Naukowych Francji CNRS	„Aktorzy rozwoju lokalnego a europejski model wsi. Analiza porównawcza Francja – Polska” 2005-2007
6. Niemcy	Uniwersytet w Kilonii	Umowa międzyrządowa między Rządem PRL a Rządem RFN (10.XI.1989)	„Ekonomiczno-polityczne modelowanie procesu podejmowania decyzji w obszarze polityki agrarnej nowych krajów członkowskich i poszerzonej UE” 2005 – 2006

** Zagraniczne instytucje naukowe, z którymi IRWiR PAN współpracuje bez zawartego porozumienia:*

- 1.University of Reading, Wielka Brytania
- 2.University of Plymouth, Wielka Brytania
3. Department of Land Economy University of Cambridge, Wielka Brytania
4. Regional Science Association, London, Wielka Brytania
- 5 British Association for Central and East European Studies

6. Tokyo University, Japonia
7. Agricultural Economics Research Institute - The Hague, Holandia
8. Technicka Univerza – Ostrava, Rep. Czeska
9. Centre for European Policy Studies – Bruksela, Belgia
10. IOWA State University, USA
11. University of Wolverhampton, Centre of International Development and Training, Wielka Brytania
12. Institute of Sociology Szanghai Academy of Social Sciences, Chiny
13. Transdanubian Research Institute, Centre for Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Węgry

Inne uzupełniające informacje dotyczące wydarzeń i osiągnięć wynikających z realizowanej współpracy naukowej z zagranicą:

* Międzynarodowy projekt **ENARPRI „Europejska Sieć Współpracy Instytutów Rolnictwa i Badań Polityk Rolniczych”** (European Network of Agricultural and Rural Policy Research Institutes), realizowany od 2003 roku, jest finansowany z VI Ramowego Programu Unii Europejskiej i zrzesza 11 europejskich instytutów badawczych, zajmujących się rozwojem rolnictwa i obszarów wiejskich. IRWiR PAN jest jednym z tych instytutów. Z nowych krajów członkowskich UE do w/w sieci należy też Instytut Ekonomiki Rolnictwa (VUZE) z Republiki Czeskiej. Ponadto w skład sieci wchodzi instytuty z: Niemiec, Francji, Danii, Holandii, W. Brytanii, Włoch, Grecji, Irlandii i Finlandii. Koordynatorem projektu jest Center for European Policy Studies (CEPS) w Brukseli, a jego kierownikiem **prof. Johan Swinnen**. Ze strony polskiej koordynatorem programu jest **prof.dr hab. Jerzy Wilkin**. Pierwszym wspólnym tematem badawczym, który został zaproponowany dla ENARPRI jest „Wpływ porozumień handlowych na europejskie rolnictwo”, w tym na wielofunkcyjność tego rolnictwa. Decyzją Komisji Europejskiej, realizacja projektu, zaplanowana uprzednio na 3 lata, została wydłużona w 2005 roku o jeden rok.

W 2005 roku odbyły się warsztaty badawcze w Brukseli i Seville. Ze strony polskiej w warsztatach uczestniczyli: prof. dr hab. Jerzy Wilkin i mgr Dorota Klepacka w Brukseli (luty 2005) i dr Marta Bład i mgr Dorota Klepacka w Seville (czerwiec 2005). W warsztatach uczestniczyli przedstawiciele trzynastu państw, w tym dwóch z nowych państw członkowskich. Warsztaty miały na celu zaprezentowanie scenariuszy zaprojektowanych dla poszczególnych państw członkowskich oraz opracowanie wspólnego modelu badań dla państw członkowskich UE 25.

W lutym 2006 r. odbyło się w Paryżu seminarium, na którym podsumowano wyniki projektu oraz przedyskutowano koncepcję publikacji książkowej, będącej rezultatem badań ENARPRI oraz ustalono program konferencji, na której przedstawione zostaną na główne wyniki projektu. Konferencja odbędzie się w Brukseli, 8 czerwca 2006 r., z udziałem ok. 100 osób, w tym pracowników Komisji Europejskiej, zajmujących się rozwojem rolnictwa, obszarów wiejskich i rokowaniami handlowymi. Do udziału w tej konferencji zaproszono 4 pracowników IRWiR PAN.

Przewiduje się kontynuowanie współpracy instytutów w ramach ENARPRI i zgłoszenie przez tę sieć nowego projektu badawczego finansowanego przez UE.

Opracowania naukowe, które są wynikiem badań prowadzonych przez ENARPRI, są dostępne na jej stronie internetowej. Strona ta jest bardzo często odwiedzana przez osoby zainteresowane europejskim rolnictwem, w kontekście liberalizacji handlu międzynarodowego.

- Głównym celem zorganizowanego przez Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa pobytu dla zagranicznych naukowców w Polsce, w okresie 17-24 kwietnia 2005 roku, było zacieśnienie i kontynuowanie współpracy w programach badawczych, realizowanych w ramach międzynarodowych umów, podpisanych pomiędzy PAN a Akademią Finlandii i Akademią Brytyjską: „Aktywizacja lokalnych społeczności wiejskich” z University of Helsinki (2003-2005) i „Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w Polsce i Wielkiej Brytanii” z University of Exeter (2004-2007).

Zrealizowano następujące zadania:

- 1/ wymianę informacji i doświadczeń między Polską (nowym krajem członkowskim) a bardziej doświadczonymi członkami Unii Europejskiej w kwestii prowadzenia polityki zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w zjednoczonej Europie;
- 2/ rozpoznanie potencjału i dorobku naukowego instytucji biorących udział w przedsięwzięciu i znalezienie wspólnych tematów do tworzenia projektów naukowych w przyszłości,
- 3/ nawiązanie kontaktów bezpośrednich między poszczególnymi naukowcami w danych dziedzinach, które mogłyby zaowocować wymianą naukową i stażami zorganizowanymi w uczestniczących instytucjach.

W ramach pobytu, w okresie od 17 do 23 kwietnia 2005 r., zrealizowane zostały:

1/ dwudniowe warsztaty terenowe (18-19 kwietnia)

18-tego kwietnia - goście odwiedzili powiat zambrowski, gdzie spotkali się z wojewodą Zambrowa, wysłuchali prezentacji na temat rozwoju powiatu i jego specyfiki. Region ten, dzięki zaangażowaniu władz lokalnych, a mimo wielu barier rozwojowych (np. ograniczenie działalności gospodarczej na terenach chronionych), jest głównym potentatem produkcji mleka w Polsce. Goście zwiedzili dwa gospodarstwa w tym powiecie (mleczne i agroturystyczne) a także Biebrzański Park Narodowy (z anglojęzycznym przewodnikiem) - jeden z największych rezerwatów ptactwa w Europie.

19-tego kwietnia - gościom zaprezentowany został region województwa lubelskiego. Goście byli podejmowani przez dyrekcję Instytutu Upraw Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach a następnie zwiedzili Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli oraz gospodarstwa rolne – sadownicze i agroturystyczne.

2/ dwudniowa konferencja międzynarodowa (20-21 kwietnia)

pt. „Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich – doświadczenia różnych krajów Europejskich” (Sustainable Development of Rural Areas – Experience of Different Countries in Europe) – prowadzona w języku angielskim (informacja o konferencji jest zamieszczona na str. 10 Sprawozdania).

Uczestnicy konferencji z zagranicy:

1. Matt Lobley- University of Exeter (Anglia)
2. Carol Morris ” ” ”
3. Allan Buttler ” ” ”
4. Keith Howe ” ” ”
5. Matt Reed ” ” ”
6. Shaila Fennel Cambridge University (Anglia)
7. Pertti Kaila University of Helsinki Sajnajoki Unit (Finlandia)
8. Kai Zimmerbauer ” ” ” ” ”
9. Hannu Torma ” ” ” ” ”
10. Tapani Köppä ” ” Mikkeli Unit ”
11. Pirjo Siiskonen ” ” ” ” ”
12. Ivan Benet – Instytut Ekonomiki Węgierskiej Akademii Nauk
13. Martin Petrick - Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe

- (IAMO) - Niemcy
 14. Andreas Gramzow – Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe
 (IAMO) - Niemcy
 15. Boris Frumkin - Rosyjska Akademia Nauk
 16. Olga Frołowa - „ „ „

* W książce pt. **„Rozwój obszarów wiejskich. Doświadczenia krajów europejskich”** opublikowanej w 2005 roku przez IRWiR PAN w serii: “Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa” **pod redakcją naukową Katarzyny Zawalińskiej** znalazły się następujące rozdziały autorów z zagranicy:

- “Perspektywy rozwoju obszarów wiejskich w Europie: kwestia zrównowazenia” – Keith S. Howe (Wielka Brytania); ss.31-44;
 - “Model równowagi ogólnej dla polityki rozwoju obszarów wiejskich – RurFin” – Hannu Törmä (Finlandia); ss.71-92;
 - “Alternatywna definicja sukcesu? Nowe znaczenie własności i zysku” – Tapani Köppä (Finlandia); ss.115-126;
 - “Powstanie i aktualne kierunki rozwoju brytyjskiego sektora rolnictwa ekologicznego” – Matthew Reed (Wielka Brytania); ss.145-156;
 - “Sieci wdrażania polityki rolno-środowiskowej: studium przypadku na przykładzie angielskiego projektu Countryside Stewardship Scheme” – Carol Morris (Wielka Brytania); ss.173-206;
 - “Krowy, kapitał i rozmowy: transfer wiedzy poprzez wiejskie sieci kontaktów społecznych” – Allan Butler, Matthew Reed, Phil Le Grice (Wielka Brytania); ss.267-276;
 - “Przedsiębiorczość kobiet na obszarach wiejskich: przykłady z Finlandii” – Pirjo Siiskonen (Finlandia); ss.311-322;
 - “Pojęcie elastycznego stylu życia: ramy i zagadnienia teoretyczne” – Petri Kahila i Katja Rinne-Koski (Finlandia); ss.343-356;
 - “Rozwój wizerunku regionu wiejskiego na przykładzie regionu południowej Ostrobotnii w Finlandii - Kaj Zimmerbauer (Finlandia); ss.367-377.
- W 2005 roku została opublikowana w Chinach (w językach: chińskim i angielskim), przez Instytut Rozwoju Wsi Chińskiej Akademii Nauk Społecznych w Pekinie książka pt.: **„Study on the Problems of Rural and Agricultural Development in the Reform Process of Poland and China”**, w której zamieszczone są rozdziały autorów z IRWiR PAN:
 - „Convergency of agriculture in the market oriented economy. Changes in land use, employment in agriculture and agricultural policy instruments” - Tadeusz Hunek, ss.45-63;
 - „Global and European preconditions of rural areas and agriculture development in Poland” – Jerzy Wilkin, ss.84-94;
 - „Development of new social and economic structures under the market oriented economy; changes in sources of income structure of the rural population, multifunctional development, entrepreneurship” – Krystian Heffner, Andrzej Rosner, ss.123-138;
 - „Problems of certain public services granted to rural population” – Leszek Klank, ss.162-179;
 - „Instead of Summary – A few reflections on the meeting and further prospects for Polish-Chinese scientific cooperation in the sphere of problems related to agriculture and development of rural areas” – Jerzy Wilkin, ss.180-181.

- W 2005 roku opublikowana została w IRWiR PAN w serii “Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa” *książka autorska Marii Halamskiej pt.: ”Rozwój wiejski w Portugalii w latach 1986-2000. Wzór czy przestroga dla Polski ?”* (na zakończenie grantu KBN prowadzonego przez Autorkę w latach 2002-2005).

Książka otwiera nową problematykę rozwoju wiejskiego w Europie i jego modelu kształtowanego przez zmieniającą się politykę Unii Europejskiej; zawiera wątki teoretyczne, ale także wnioski i opinie ważne dla praktyki społecznej. Obok analizy przemian wsi i rolnictwa Autorka wprowadza pojęcie “rozwoju wiejskiego” zamiast używanego w Polsce pojęcia “rozwoju obszarów wiejskich”. Pojęcie to zawiera w sobie zarówno perspektywę lokalną, jak i spojrzenie makro, ponieważ rozwój ten jest bardzo trudny bez interwencji ze strony państwa, czy też organizacji ponad rządowych. Przedstawione w książce wnioski i opinie są ważne i stanowią inspirację dla dyskusji o rozwoju wiejskim w Polsce i w Unii Europejskiej. Autorka nie odpowiada jednoznacznie, czy przykład Portugalii jest dla Polski wzorem, czy przestrogą. Wnioski odbiorca tej publikacji będzie mógł sformułować sam.

- *W kwartalniku “Wieś i Rolnictwo”* opublikowane zostały *artykuły autorów z zagranicy*:
 - “Jaką rolę ma odgrywać rolnictwo w społeczeństwie europejskim? – Marie-Claude Maurel (Francja); “Wieś i Rolnictwo” Nr 1, Warszawa, 2005, ss.23-36;
 - “Gospodarka rolna – między polityką a ekonomią” – Claude Servolin (Francja); “Wieś i Rolnictwo” Nr 4, Warszawa, 2005, ss. 9-17;

* W 2005 roku został opracowany i zaakceptowany dwustronnie przez PAN i Narodowy Ośrodek Badań Naukowych Francji (CNRS) program badawczy „Aktorzy rozwoju wiejskiego a europejski model wsi. Analiza porównawcza Francja-Polska” na lata 2006-2007. Ze strony IRWiR PAN kierownikiem programu jest *prof. dr hab. Maria Halamska*, ze strony Centre d’Etudes Russe (CEMRSPS) *Mme Marie-Claude Maurel*.

- W 2005 roku zostały złożone następujące projekty międzynarodowe:
 1. *”Typologiczne zróżnicowanie obszarów wiejskich w procesie budowania regionalnych strategii rozwoju”*; projekt złożony w ramach priorytetu “Badania Naukowe” finansowany z Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego 2004-2009.
Uczestnicy: IRWiR PAN + przedstawiciele 16 województw
Koordynator projektu: prof. dr hab. Marek Kłodziński
Okres realizacji: 3 lata .
 2. *”Pathways to Entrepreneurship: a Comparison of Rural Household Adjustment to Market Reforms in Poland, Russia, Slovakia and Ukraine”* (Drogi do przedsiębiorczości: porównanie wiejskich gospodarstw domowych w dostosowywaniu się do reform rynku w Polsce, Rosji, Słowacji i Ukrainie).
Projekt badawczy złożony do National Science Foundation USA.
Uczestnicy: IRWiR PAN oraz instytuty naukowe z Rosji, Ukrainy i Słowacji.
Koordynator główny: dr David J.O’Brien (University of Missouri - USA)
Koordynator ze strony polskiej: prof. dr hab. Andrzej Wiatrak
Okres realizacji projektu: 3 lata
 3. *”Lesson from the Field: Learning from Chinese and European Successes in Rural and Agricultural Development “* (Lekcja z praktyki: czego uczą nas chińskie i europejskie sukcesy w rozwoju wsi i rolnictwa).
Projekt badawczy złożony do International Institute for Asian Studies.
Uczestnicy: IRWiR PAN, Rural Development Institute of Chinese Academy of Social Sciences - China, Department of Land Economy, Cambridge University - United Kingdom.

Koordynatorzy główni: Lu Lei (Chiny), dr Shaila Fennel (United Kingdom)

Koordynator ze strony polskiej: dr Katarzyna Zawalińska

Okres realizacji projektu: marzec/kwiecień 2007 (Pekin, Chiny)

4. **“Macroeconomic and Regional Effects of Poland`s Rural Development Policy”**

(Makroekonomiczne i regionalne efekty polskiej polityki rozwoju obszarów wiejskich).

Projekt badawczy złożony do Europejskiej Fundacji Nauki.

Uczestnicy: IRWiR PAN, Ruralia Institute, University of Helsinki - Finland, Cambridge University - United Kingdom.

Koordynatorzy główni: prof. Hannu Torma – Ruralia Institute, University of Helsinki.

Koordynator ze strony polskiej: dr Katarzyna Zawalińska

Okres realizacji projektu: 2006-2009

Zrealizowane w 2005 roku wyjazdy pracowników naukowych, w ramach zawartych przez Instytut porozumień z zagranicznymi placówkami naukowymi, na zasadach wymiany bezdewizowej :

WIELKA BRYTANIA

W dniach 1 – 10 października 2005 r., w ramach *projektu badawczego “Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w Polsce i Wielkiej Brytanii”* wizytę studialną w Center of Rural Research University o Exeter odbyli: **mgr Sylwia Michalska i dr Artur Bołtromiuk.**

Głównym celem pobytu był udział w seminarium organizowanym w ramach South West Rural Research Network – cyklicznym spotkaniu naukowców zajmujących się problemami wsi i rolnictwa a także przemianami społeczności wiejskich, pracujących w różnych ośrodkach naukowych południowo-wschodniej Anglii. Na seminarium zaprezentowane zostały wyniki ostatnich badań prowadzonych w IRWiR PAN:

Mgr Sylwia Michalska wygłosiła referat pt.: “Rural Poverty as an Element of Social Exclusion – Polish Countryside after EU Enlargement”.

Dr Artur Bołtromiuk wygłosił referat pt.: “Polish Agriculture and the National Environment”.

Mgr S. Michalska i dr A. Bołtromiuk wzięli udział w spotkaniu przedstawicieli lokalnych uniwersytetów, organizacji ekologicznych i pozarządowych z przedstawicielami organizacji Devon Wildlife Trust - niezależnej organizacji, działającej na rzecz zachowania i opieki nad dziką przyrodą w Anglii. Opieką organizacji objętych jest 40 różnych rezerwatów. Organizacja, poprzez współpracę z samorządem, przyczynia się do formułowania programów rozwoju regionalnego a także do edukacji, realizowanej zarówno poprzez programy szkolne, jak i przez organizację wykładów, prelekcji i wycieczek. Organizacja pomaga w pozyskiwaniu środków na programy środowiskowe i realizację programów edukacyjnych i ekologicznych.

Mgr S. Michalska i dr A. Bołtromiuk zwiedzili kolejno: niezależną, pozarządową organizację The National Trust w Killerton, zrzeszającą ponad 3 miliony członków i około 50 tys. wolontariuszy; organizacja ta zarządza terenami obejmującymi 248 tys. hektarów; ekologiczną farmę Fishleigh Estate, spełniającą ostre wymogi ustawodawstwa brytyjskiego dotyczące rolnictwa ekologicznego, zajmującą się produkcją mięsa; zwiedzili także projekt zrealizowany z okazji obchodów milenijnych w Wielkiej Brytanii – Eden Project; którego celem była rewitalizacja obszarów północnej Kornwalii, zniszczonych w wyniku wieloletniego wydobycia gliny (potrzebnej do produkcji słynnej angielskiej porcelany). Na terenach tych wybudowano dwie szklarnie (biomes), w których zainscenizowano dwie strefy klimatyczne: tropikalną i śródziemnomorską. Eden stał się wielkim centrum edukacyjnym i kulturalnym w Wielkiej Brytanii.

FINLANDIA

W dniach 3 – 12 czerwca 2005 r. *dr Marta Błąd i mgr Dorota Klepacka* wzięły udział w 4. Letniej Akademii prowadzonej przez Stowarzyszenie Euracademy (Euracademy Association).

Stowarzyszenie powstało w styczniu 2004 roku jako kontynuacja trzyletniego projektu Unii Europejskiej, finansowanego z Programu Leonardo da Vinci (2001-2003). Celem tego projektu było rozwinięcie sieci osób i instytucji zajmujących się zrównoważonym rozwojem obszarów wiejskich, zarówno w wymiarze praktycznym, jak też teoretycznym (akademickim).

Stowarzyszenie z siedzibą w Atenach, rozwija współpracę z partnerami państw członkowskich UE: Grecją, Hiszpanią, Polską, Finlandią, Węgrami, Szwecją.

Dotychczas odbyły się trzy Letnie Akademie: 1. “Developing Sustainable Rural Tourism” – Gotlandia, Szwecja, 2002 r.; 2. “Information Society and Sustainable Rural Development” – Ioannina, Grecja, 2003 r.; “Diversification of Rural Economics and Sustainable Rural Development in the Enlarged Europe” – Przysiek k.Torunia, Polska, 2004 r.

W 2005 roku Letnia Akademia miała miejsce w Ilmajoki w Finlandii; została zorganizowana przez University of Helsinki, Institute for Rural Research and Training, Seinajoki Unit (z którym IRWiR PAN prowadzi współpracę od wielu lat).

Tematem przewodnim Akademii był kapitał społeczny jako źródło zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich (“Social Capital as a Resource for Sustainable Rural Development”). W Akademii uczestniczyło 30 osób z 10 krajów. Zajęcia odbywały się w różnych formach takich, jak: warsztaty, wykłady, studium przypadku oraz wyjazdy terenowe i były prowadzone w małych grupach. Uczestnicy warsztatów pracowali wspólnie nad koncepcją kapitału społecznego i warunków jego rozwoju na obszarach wiejskich. Finlandia została uznana za najlepszy przykład szybkiego rozwoju społecznego, co wynika z wysokiego poziomu zaufania, zwłaszcza do instytucji rządowych, w tym: administracji lokalnej.

Zagadnienie kapitału społecznego zostało omówione również w wymiarze instytucjonalno-politycznym. Przedstawiciele nowych krajów członkowskich UE zwracali uwagę na fakt, iż środki finansowe z zewnątrz (fundusze strukturalne) mogą w pewnych przypadkach osłabić rozwijanie kapitału społecznego na obszarach wiejskich (zbyt rozbudowane procedury ubiegania się o środki, biurokracja, itp.). Z drugiej strony przykłady wielu państw, np. Polski, pokazały, iż bardzo ważnym bodźcem do działania na rzecz wsi jest właśnie fakt, iż ktoś inny (wieś, sąsiad) skorzystał ze wsparcia zewnętrznego (program SAPARD, Program Odnowy Wsi na Opolszczyźnie i na Śląsku).

Uczestnicy Akademii odbyli również zajęcia terenowe; odwiedzili liczne wsie będące przykładem silnego rozwoju kapitału społecznego i jego efektów.

WĘGRY

Doc. dr hab. Leszek Klank przebywał na Węgrzech w dniach 11-17 września 2005 r. w ramach realizowanego wspólnie z Instytutem Nauk Ekonomicznych WAN *projektu badawczego: ”Rozwój wsi w Polsce i na Węgrzech. Pierwsze doświadczenia po wejściu do UE”*.

Podczas pobytu doc. L. Klank odwiedził dwa ośrodki:

- Centrum Badań Środowiska (Center for Environmental Studies) w Budapeszcie,
- University of Debrecen.

W Centrum Badań Środowiska rozmowy koncentrowały się na możliwościach realizacji wspólnego projektu, w ramach Ramowego Programu UE (Podprogramu CORDIS).

W programie CORDIS jedno z zadań badawczych (Task) jest poświęcone społecznym funkcjom rolnictwa. Zadanie to ma być wkrótce ogłoszone (call) a IRWiR PAN mógłby być liderem tego zadania. Chęć udziału w tym projekcie wyrazili: Uniwersytet Leuvin (Belgia) i Uniwersytet Ekonomiczny w Budapeszcie (Węgry). W projekcie tym konieczny byłby udział zarówno ekonomistów, jak i socjologów.

W Uniwersytecie Debrecen doc. L. Klank odbył wizyty w:

- Wydziale Rozwoju Wsi i Zarządzania Zasobami, który przygotowuje się do wdrażania programów rolno-środowiskowych, prowadząc m. in. nauczanie w tym zakresie.
- Wydziale Ekonomiki Rolnictwa i Makroekonomii, w którym konsultowane były następujące zagadnienia: ochrona środowiska i marketingu, kwestie rozwoju trwałego, *sustainable development* – jego definicja i pomiar

Doc. L. Klank odbył również interesujące spotkania z: prof. Alajos'em Feherem – współpracownikiem Uniwersytetu – autorem i propagatorem idei ekonomii wsi (rural economy) oraz prof. G. Szabo – członkiem kolegium redakcyjnego wydawnictw anglojęzycznych: "Journal of Agricultural Sciences", "Acta Agraria Debreceniensis" oraz "Studies in Agricultural Economics" (publikowane wspólnie przez Instytut Informacji Ekonomiki Rolnej, Komitet Ekonomiki Rolnictwa i Węgierską Akademię Nauk).

Prof. G. Szabo zgłosił propozycję wymiany wybranych artykułów (w języku angielskim) pomiędzy kwartalnikiem "Wieś i Rolnictwo" a jednym z wyżej wymienionych wydawnictw węgierskich.

W 2005 roku zrealizowali wyjazdy studyjne na Węgry młodzi pracownicy naukowcy Instytutu:

Mgr Adam Czarnecki, w dniach 5 – 11 września 2005 roku, przebywał w Transdanubian Research Institute – Centre of Regional Studies WAN.

Celem pobytu było zapoznanie się z problematyką rozwoju regionalnego, społeczno-ekonomicznego zróżnicowania przestrzeni, urbanizacji i wielofunkcyjności na obszarach wiejskich Węgier. Transdanubian Research Institute mieści się w Pécsu, stolicy regionu Baranya, najważniejszego obok Segedynu, ośrodka kulturalno-naukowego południowych Węgier i tworzy sieć kilku jednostek naukowo-badawczych w różnych częściach Węgier.

Prowadzone są tam badania interdyscyplinarne procesów przestrzennych, zachodzących w miastach i na obszarach wiejskich Węgier. Zadania badawcze koncentrują się na rozwoju, polityce lokalnej i regionalnej w skali kraju i Europy, lokalnych oraz regionalnych uwarunkowaniach i wymaganiach zrównoważonego rozwoju, rozwoju systemów i urządzeń infrastrukturalnych, metodologii programowania rozwoju regionalnego i tworzeniu lokalnych i regionalnych strategii rozwojowych. Podstawowym celem istnienia tego Instytutu jest tworzenie polityki przestrzennej kraju oraz wywieranie wpływu na korzystne zmiany zjawisk, struktur i procesów przestrzennych na Węgrzech.

Mgr A. Czarnecki odbył szereg spotkań z: dyrektorem Instytutu prof. Iloną Pálnè Kovàcs, pracownikami Instytutu: dr Zoltànem Gàl i prof. Terèz Kovàcs, co pozwoliło mu poznać i zrozumieć współczesne procesy i zjawiska zachodzące na obszarach wiejskich Węgier; korzystał ze zbiorów biblioteki Instytutu a także dokonał wymiany publikacji IRWiR PAN na szereg czasopism i książek redagowanych i wydawanych w języku angielskim przez Transdanubian Research Institute.

Mgr Jarosław Domalewski, w dniach 28 listopada – 4 grudnia 2005 roku, przebywał w Institute of Sociology Hungarian Academy of Sciences oraz Hungarian Institute for Higher Education Research.

Celem pobytu na Węgrzech było zapoznanie się ze zmianami zachodzącymi w węgierskim systemie edukacji w okresie transformacji systemowej, tj. po 1990 roku.

Przedmiotem zainteresowań mgr J. Domalewskiego były przeobrażenia struktury szkolnej, selekcje na progu szkół średnich i wyższych a także sytuacja oświaty na wsi.

W Hungarian Institute for Higher Education Research (placówce węgierskiego Ministerstwa Edukacji) mgr J. Domalewski nawiązał współpracę z węgierskimi socjologami edukacji. Instytut ten prowadzi interdyscyplinarne studia z zakresu socjologii i ekonomii, których problematyka dotyczy relacji między sferą ekonomiczną (rynkiem pracy) a systemem edukacji na różnych szczeblach. Ważnym elementem działalności badawczej Instytutu są studia nad zróżnicowaniem przestrzennym funkcjonowania systemu edukacji.

Mgr J. Domalewski odbył spotkania z: dr Zoltanem Gyorgyi, dr Evą Tot z Hungarian Institute for Higher Education Research oraz dr Anną Imre z rządowego National Institute for Public Education.

Mgr J. Domalewski zapoznał się ze zbiorami bibliotek w obydwu instytutach, gdzie miał możliwość przeglądu wydawanych regularnie czasopism w języku angielskim: "Educatio" i "Review of Sociology of the Hungarian Sociological Association". Otrzymał także szereg ciekawych materiałów o charakterze statystycznym.

Podsumowaniem wizyty mgr J. Domalewskiego będzie próba dokonania charakterystyki porównawczej przeobrażeń oświaty w dwóch krajach Europy Środkowej, których systemy gospodarcze ulegają w ostatnich latach gwałtownym zmianom.

NIEMCY

W dniach 3-9 kwietnia i 18-24 września 2005 roku **doc. dr hab. Leszek Klank** przebywał w Christian-Albrecht Universität w Kilonii, w Departamencie Ekonomiki Rolnictwa i Polityki Agrarnej, w ramach realizowanego wspólnie **projektu badawczego pt.: "Ekonomiczno - polityczne modelowanie procesu podejmowania decyzji w obszarze polityki agrarnej nowych członków i poszerzonej Unii Europejskiej"** oraz przyznanego na ten cel stypendium rządu niemieckiego der Deutscher Akademischer Austausch Dienst (DAAD). Ponadto pobyt ten związany był również z wygranym przetargiem ogłoszonym przez Komisję Europejską, w ramach VI Programu Ramowego (6FP), na **projekt badawczy pt.: "Rozwój i zastosowanie metod ilościowych do oceny ex-ante i ex-post projektów rozwoju obszarów wiejskich" (ADVANCED-EVAL)**, w którym IRWiR PAN jest partnerem reprezentowanym przez **doc. dr hab. L. Klanka**.

Podczas pobytu doc. dr hab. Leszek Klank:

- wygłosił referat pt.: "Transformation of rural financial market in Poland",
- zapoznał się z teoretycznymi modelami podejmowania decyzji w gospodarstwach rolnych opracowanymi przez prof. Ch. Henninga – część tego modelu, dotycząca podejmowania decyzji konsumpcyjnych i inwestycyjnych w gospodarstwach rolnych w Polsce, jest przedmiotem wspólnych badań; model ten będzie realizowany w oparciu o dane rachunkowości rolnej IERiGŻ.
- prowadził również intensywne konsultacje z dr J. Michałkiem (pracownikiem Departamentu) w sprawie realizacji wygranego przetargu na realizację projektu ADVANCED-EVAL.

Sprawozdanie opracowali:

Prof. dr hab. Marek Kłodziński - dyrektor IRWiR PAN

Prof. dr hab. Andrzej Rosner - z-ca dyrektora ds. naukowych IRWiR PAN

Romualda Grams - kierownik Działu Organizacyjnego

Współpraca:

Mgr Jan Caliński

Mgr Monika Dobrowolska